

МУНИЦИПАЛИТЕТ

ДПИ ӨНУКТҮРҮҮ САЯСАТ ИНСТИТУТУ
ИНСТИТУТ ПОЛИТИКИ РАЗВИТИЯ
DEVELOPMENT POLICY INSTITUTE

ОЛИМПИЙ-ПОПУЛЯРДУУ ЖУРНАЛ | ИЮЛЬ-АВГУСТ 2016 | № 7-8 (56-57) чыгарылышы

*Муниципалитет – бул аймактын,
ал жерде жашаган калктын жана ЖЭБ органдарынын үчилтиги*

Бүгүнкү күндө Конституцияны өзгөртсө болобу? Кимге ишениш керек?

2-бет

Бийликти коммерциялаштыруу – жергиликтүү өз алдынча башкаруудагы кооптуу бурулуш

16-бет

Цюрихте таштандыны чогултуу жана жок кылуу системасы

23-бет

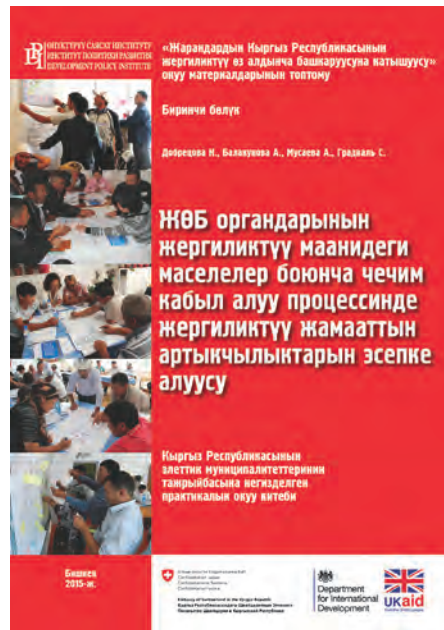
**ЭЛЕТ ЖАШООЧУЛАРЫ
СОЦИАЛДЫК КЫЗМАТ
КӨРСӨТҮҮЛӨРГӨ ТЕҢ
ЖЕТКИЛИКТҮҮЛҮК ҮЧҮН
ДОБУШ БЕРИШҮҮДӨ!**

Социалдык тапшырык каражатты үнөмдөйт жана кызмат көрсөтүүнү жеткирет. Бирок жаңы мыйзам зарыл! 6-бет

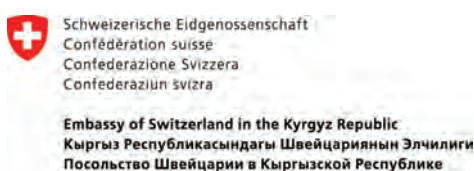

“Жарандардын Кыргыз Республикасынын жергиликтүү өз алдынча башкаруусуна катышуусу” окуу материалдар топтому (кыргыз, орус тилдеринде)

- Жергиликтүү маанидеги маселелер боюнча чечим кабыл алуу процессинде жергиликтүү жамааттардын артыкчылыктарын эсепке алуу (ISBN 978-9967-11-502-6).
- Жергиликтүү маанидеги маселелерди чечүү боюнча жергиликтүү жамааттардын жана ЖӨБ органдарынын биргелешкен аракеттерин пландоо (ISBN 978-9967-11-534-7).
- Жарандардын жергиликтүү өз алдынча башкарууга катышуусунун формасы катары коомдук иш-чаралар (чогулуштар, жыйындар жана коомдук угуулар) (ISBN 978-9967-11-509-5).
- Жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын ишине жергиликтүү жамааттын пландуу мониторинг жүргүзүп, үзгүлтүксүз баа берип туруусу (ISBN 978-9967-11-507-1).
- Жарандардын жергиликтүү өз алдынча башкаруунун бюджеттик процессине катышуусунун аспабы катары бюджет айкындуулугунун муниципалдык индекси (ISBN 978-9967-11-535-4).

Өнүктүрүү саясат институту «Муниципалитет» журналын өздүк жеке, жана ошондой эле эл аралык донордук уюмдардын жана долбоорлордун каражаттарынын эсебинен басып чыгарат, жана ошол колдоонун артынан биз бул журналды акысыз таркатканга мүмкүнчүлүгүбүз бар! Биз кызматташтыктын жана координациялоонун жакшы үлгүлөрүн көрсөткөн бардык өнөктөштөрүбүзгө терең ыраазычылык билдиребиз.

МУНИЦИПАЛИТЕТ

ИЛИМИЙ-ПОПУЛЯРДУУ ЖУРНАЛ | ИЮЛЬ-АВГУСТ 2016 | № 7-8 (56-57) чыгарылышы

Муниципалитет – бул аймактын,
ал жерде жашаган калктын жана ЖӨБ органдарынын үчилтиги

БУЛ САНДА:

Көңүл чордонунда

- Бүгүнкү күндө Конституцияны өзгөртсө болобу? Кимге ишениш керек?..... 2
- Социалдык тапшырык каражатты үнөмдөйт жана кызмат көрсөтүүнү жеткирет. Бирок жаңы мыйзам зарыл!..... 6
- Бийликти коммерциялаштыруу – жергиликтүү өз алдынча башкаруудагы кооптуу бурулуш..... 16

ЖӨБдүн эл аралык тажрыйбасы

- Албания – өнүгүү боюнча реформалар уланууда..... 20
- Цюрихте таштандыны чогултуу жана жок кылуу системасы..... 23

ЖӨБдүн финансысы

- ЖӨБ органдарынын бюджеттик процессин жөнгө салуу жаатында КР Бюджеттик кодексиндеги жаңылыктар..... 25
- Муниципалитеттер мамлекеттик сатып алуулардагы кыйынчылыктарды жеңүүдө..... 29
- 2017-жылга бюджеттер долбоору боюнча коомдук угуулар өнөктүгү..... 32
- Бюджет боюнча угууларды кошуналардын мисалында өткөрүүнү үйрөнөбүз..... 36

ӨСИ жаңылыктары

- Финансы министрлиги коррупция менен күрөшүү жаатында жарандык коом институттары менен меморандумдарды түздү..... 38
- Райондун социалдык-экономикалык өнүгүүсү жаңы форматка ээ болду..... 38
- Айылдык ден соолук комитеттеринин жана ЖӨБ органдарынын өнөктөштүгүнүн жыйынтыктары: алдыга умтулабыз!..... 39
- Жергиликтүү өз алдынча башкаруу чөйрөсүндөгү эксперттер “ЖӨБ элеси – 2030ду” талкуулашты..... 40

ЭҮЖӨБОЖ Долбоорунун жаңылыктары

- Монголиядан келген делегация кыргызстандык бейөкмөт уюмдардын тажрыйбасы менен таанышууда..... 41
- Чүй облусундагы 12 муниципалитеттин ЖӨБ органдары жалпысынан 840 816 сомго жабдуу алышты..... 42
- Жооптуу катчы ЖӨБ иши тууралуу баарын билет, бирок кайрадан билим алууну пайдалуу деп эсептейт..... 42
- Мамлекеттик жана муниципалдык кызмат чөйрөсүндө мыйзам алдындагы актылардын долбоорлору талкууланды..... 43

Негиздөөчү жана басып чыгаруучу

Өнүктүрүү саясат институту (ӨСИ)

Башкы редактор, ӨСИ башкаруучу төрайымы
Надежда Добрецова

Аткаруучу редактор
Лариса Ли

Кыргыз тилиндеги котормонун редактору
Нургүл Жаманкулова

Дизайн жана жасалгалоо
Адиль Абдраимов

Кыргыз тилине которгон
Зейнеп Алтымышова

Журнал автордук макалаларды кабыл алат жана муниципалитеттерге даректелген акысыз жарнактарды жайгаштырат.

Журнал акысыз таркатылат, бирок ӨСИ акы төлөп жазылууну уюштуруу укугуна ээ. Журналдагы макалалар

басып чыгаруучу тараптын жана анын өнөктөштөрүнүн көз карашын сөзсүз эле чагылдырбайт. Макаланын мазмуну үчүн жоопкерчилик авторлорго жүктөлөт.

Бардык суроолор боюнча төмөнкү даректер аркылуу кайрылыңыздар:
почта – Кыргыз Республикасы, 720001, Бишкек ш., Үмөталиев көч., 108, Өнүктүрүү саясат институту, «Муниципалитет» журналынын редакциясы;

электрондук – office@dpi.kg
nadya.dobretsova@gmail.com

Телефондор: (0312) 97-65-30
(31,32,33,34)

Факс: (0312) 97-65-29

Журналда Өнүктүрүү саясат институтунун кызматкерлери тарткан жана Интернеттен алынган сүрөттөр пайдаланылды.

Массалык маалымат каражаттарын каттоо жөнүндө күбөлүктүн каттоо номери 1785.

ISBN 1694-7053

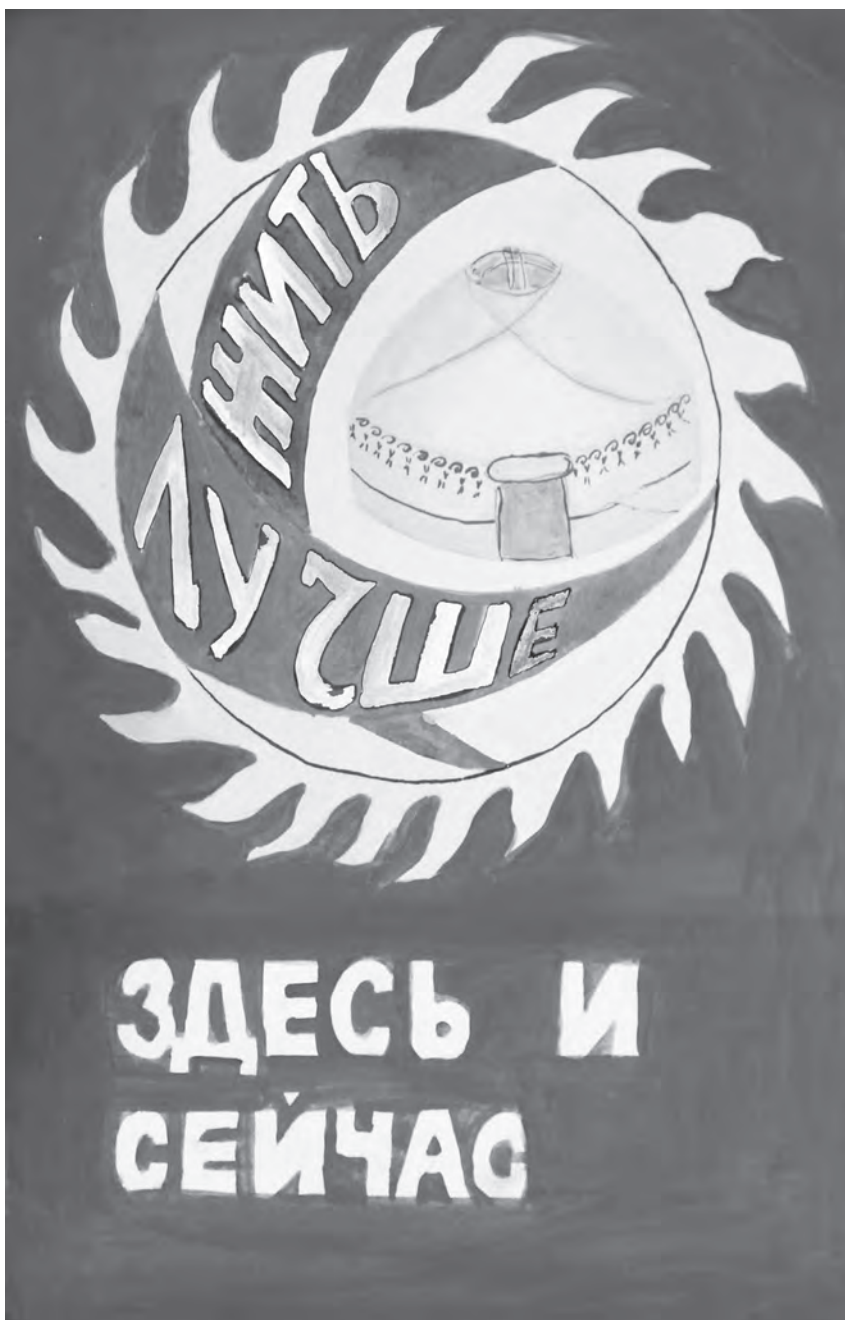
Бүгүнкү күндө Конституцияны өзгөртсө болобу? Кимге ишениш керек?

Анарбек ИСМАИЛОВ,
Кыргыз Республикасынын Президентинин
Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешиндеги
Ыйгарым укуктуу өкүлүнүн орун басары -
укуктук жактан камсыз кылуу бөлүмүнүн башчысы

2016-жылдын күз мезгилинде Кыргыз Республикасынын Конституциясына өзгөртүүлөрдү киргизүүгө карата коомдук жана саясий кызуу талкуулар күтүлүүдө. Колдонуудагы Конституция 2010-жылдын 27-июнунда референдумда кабыл алынган.

Аталган темага карата коомдук кызыгуу жогорку деңгээлде болгонуна байланыштуу, ошондой эле бул маселе өтө маанилүү болгонунан улам “Муниципалитет” журналы анын укуктук жагына арналган макалалардын топтомун жарыялай баштайт.

Бул макалалар окурмандарга маселени тегерегиндеги процессти баамдап, анын жыйынтыктарынан эмнени күтсө болоорун түшүнүүгө жардам берет. Биз журналдын бардык окурмандарын, өзгөчө жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын өкүлдөрүн, ошондой эле саясатчыларды жана эксперттерди ошол макалаларга жооп кайтарып, редакцияга ой-пикирлерин жана баяндамаларын жиберип турууга чакырабыз.

Жогорку Кеңештин айрым депутаттары “Кыргыз Республикасынын Конституциясына өзгөртүүлөрдү киргизүү жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Мыйзамы боюнча референдумду (бүткүл элдик добуш берүүнү) дайындоо тууралуу” мыйзам долбоорун жана ага тиркелген “Кыргыз Республикасынын Конституциясына өзгөртүүлөрдү киргизүү жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Мыйзам долбоорун коомдук талкууга койгондон тартып коомдо кызуу талаш-тартыштар башталды.

Мыйзамдарда 2020-жылга чейин Конституцияга кандайдыр бир өзгөртүүлөрдү киргизүүгө толук тыюу салуу барбы?

Талкуулардын бир бөлүгү Конституцияга түзөтүүлөрдү киргизүүнүн жол-жоболорун сактоо маселелерине арналган. Өзгөчө түзөтүүлөрдү киргизүү демилгесин көтөрүүнүн укук ченемдүүлүгү тууралуу маселе курч турат: 2020-жылга чейин Конституцияны өзгөртсө болобу, же жокпу? Бул маселени чечип алмайынча депутаттар сунуштаган түзөтүүлөрдүн маңызын жана мазмунун талкуулоонун кажети жок.

Бул маселеде адатта окурмандар эксперттердин пикирине таянат жана мында алардын саясий көз карашына көп деле көңүл бурбайт. Ар бир эксперт кандайдыр бир деңгээлде кайсы бир саясий багытты карманат. Конституцияга өзгөртүүлөрдү киргизүүгө каршы эксперттер бир саясий позицияны, өзгөртүүлөрдү колдогондор экинчи бир позицияны ээлешет. Бирок алардын баарын бир нерсе бириктирип турат – алар биздин өлкөбүздө болуп жаткан саясий жана укуктук процесстерге кайдыгер эмес. Ошентсе да, эксперттердин саясий көз караштарын урматтоо менен, алар укуктук фактыларга так жана толук анализ жасап, өз сөздөрүн жана тыянактарын негиздеп бериш керек деген ойдобуз. Саясатчылар же эксперттер мыйзам нормаларын так жана толук эмес чечмелөөгө негизделген көз караштарын атайын, же билбей туруп коомго жарыяласа, алардын калпы, компетенттүү эместиги билинип калат.

Келиңиз, эч бир тарапка тартпай, бурмалабай, “пайдалуу эмес” беренелерди айтпай койбостон, мыйзамдарга тең салмактуу анализ жасап көрөбүз.

Адегенде Конституцияга өзгөртүүлөрдү киргизүүнүн жалпы тартиби кандай болгонун эстеп көрүш керек. 2010-жылдын 27-июнунда өткөн референдумда кабыл алынган Баш мыйзамдын 114-беренесинде Конституцияга өзгөртүүлөрдү киргизүүнүн тартиби тууралуу жалпы жоболор камтылган.

«114-берене.

1. Ушул Конституцияга өзгөртүүлөрдү киргизүү жөнүндө мыйзам Жогорку Кеңеш тарабынан дайындалган референдум менен кабыл алынышы мүмкүн.
2. Ушул Конституциянын үчүнчү, төртүнчү, бешинчи, алтынчы, жетинчи жана сегизинчи бөлүмдөрүндөгү жоболорго өзгөртүүлөр Жогорку Кеңештин депутаттарынын жалпы санынын көпчүлүгүнүн сунушу боюнча же болбосо 300 миңден кем эмес шайлоочулардын демилгеси боюнча Жогорку Кеңеш тарабынан кабыл алынышы мүмкүн.
3. Жогорку Кеңеш ушул Конституцияга өзгөртүүлөрдү киргизүү жөнүндө мыйзамды ал Жогорку Кеңештин кароосуна киргизилген күндөн тартып 6 айдан кечиктирбестен кабыл алат. Ушул Конституцияга өзгөртүүлөрдү киргизүү жөнүндө мыйзам Жогорку Кеңеш тарабынан окуулардын ортосунда 2 ай аралык менен кеминде үч окуу өткөрүлгөндөн кийин Жогорку Кеңештин депутаттарынын жалпы санынын үчтөн экисинен кем эмес көпчүлүк добушу менен кабыл алынат. Жогорку Кеңештин депутаттарынын жалпы санынын үчтөн экисинен кем эмесинин демилгеси боюнча ушул Конституцияга өзгөртүүлөрдү жана толуктоолорду киргизүү жөнүндө мыйзам референдумга чыгарылышы мүмкүн.
4. Өзгөчө жана согуш абалынын учурунда ушул Конституцияга өзгөртүүлөрдү жана толуктоолорду киргизүүгө тыюу салынат.
5. Ушул Конституцияга өзгөртүүлөрдү киргизүү жөнүндө кабыл алынган мыйзамга Кыргыз Республикасынын Президенти кол коюуга тийиш».

Конституциянын 114-беренесинде Баш мыйзамды өзгөртө ала турган субъекттердин тизмеги берилген. Ошондой эле Конституцияга өзгөртүүлөрдү киргизүүнүн жол-жобосуна да талаптар коюлган.

114-беренеге ылайык, Конституцияны эки субъект өзгөртө алат:

- **ЭЛ** (Жогорку Кеңеш дайындаган референдумду өткөрүү жолу менен); ушуну менен бирге референдумду өткөрүү үчүн Жогорку Кеңештин депутаттарынын жалпы санынын үчтөн экисинен кем эмеси (80 депутаттан кем болбош керек) демилге көтөрүп чыгыш керек;
- **ЖОГОРКУ КЕҢЕШТИН** өзү, Конституцияга өзгөртүүлөрдү киргизүү тууралуу мыйзамды кабыл алуу жолу менен. Ушуну менен бирге Жогорку Кеңеш ушул Конституцияга өзгөртүүлөрдү киргизүү жөнүндө мыйзамды ал Жогорку Кеңештин кароосуна киргизилген күндөн тартып 6 айдан кечиктирбестен кабыл алат. Ушул Конституцияга өзгөртүүлөрдү киргизүү жөнүндө мыйзам Жогорку Кеңеш тарабынан окуулардын ортосунда 2 ай аралык менен кеминде үч окуу өткөрүлгөндөн кийин

Жогорку Кеңештин депутаттарынын жалпы санынын үчтөн экисинен кем эмес көпчүлүк добушу менен кабыл алынат.

Конституцияга өзгөртүүлөрдү киргизүү тартибин эсиңиздерге салгандан кийин, эми биздин башкы сурообузга өтөлү: чындап эле 2020-жылга чейин Конституцияга өзгөртүү киргизүүгө тыюу салынганбы жана кайсы жерде, башкача айтканда, кайсы расмий документте бул тыюу жазылган?

Бул суроого жооп берүү үчүн биз “Кыргыз Республикасынын Конституциясын колдонууга киргизүү жөнүндө” Мыйзамга кайрылышыбыз керек. Бул Мыйзам 2010-жылдын 27-июнунда өткөн референдумда Кыргыз Республикасынын Конституциясы менен чогуу кабыл алынган. Аталган мыйзамдын 4-беренесинде “Жогорку Кеңеш тарабынан Кыргыз Республикасынын Конституциясына өзгөртүүлөр киргизүүнүн тартибин караган Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 114-беренесинин 2-бөлүгүнүн жоболору 2020-жылдын 1-сентябрынан тартып күчүнө кирет” деп айтылган.

Шашма окурман Мыйзамдын бул нормасын көрүп эле “Мына, көрдүңөрбү! Мыйзам 2020-жылга чейин Конституцияга өзгөртүүлөрдү киргизүүгө тыюу салат экен! Болду! Талкуулоонун кажети жок!” деп кыйкырып жиберши мүмкүн. Мындай окурмандын пикирин туура да, туура эмес да деп айтсак болот. Эмне үчүн?

Тыюу салуу болгон учурда окурмандын пикири туура болот. Бирок бул тыюу Жогорку Кеңеш үчүн гана белгиленген. Болгондо да Жогорку Кеңешке Конституцияны өзгөртүүгө салынган тыюу толук жана абсолюттук эмес. Тыюу салуу Конституциянын айрым гана жоболоруна тиешелүү. Тагыраак айтканда – Жогорку Кеңеш ушул Конституциянын 3-8-бөлүмдөрүн гана өзгөртө албайт. Конституциянын башка бөлүмдөрү боюнча (1-2-бөлүмдөр) Жогорку Кеңеш өзгөртүүлөрдү киргизүүгө укугу бар. Ошентип, Конституцияга өзгөртүү киргизүүгө тыюу бар, бирок ал биринчиден, бүтүндөй бир Конституцияга эмес, анын айрым бөлүктөрүнө гана салынган, экинчиден, бир гана субъект – Жогорку Кеңеш үчүн гана салынган.

Ал арада, Конституцияны Жогорку Кеңеш гана эмес, Кыргызстан эли өзү да өзгөртө алат. Ал эми Конституциянын эл тарабынан өзгөртүлүүсүнө Мыйзам менен тыюу салынган эмес. Эгерде “Кыргыз Республикасынын Конституциясын колдонууга киргизүү жөнүндө” Мыйзам Конституциянын бардык 114-беренесине (анын 2-бөлүгүнө гана эмес) мораторий киргизсе, анда Конституцияны өзгөртүү ыктымалдуулугу тууралуу сөз да козголмок эмес. Бирок Мыйзамда Конституцияны эл да өзгөртө албайт деген норма болбогондуктан, анда ал (эл) муну жасоого укуктуу. Анткен менен бул үчүн кандайдыр бир тартип белгиленген.

Конституцияга өзгөртүүлөрдү киргизүү тууралуу маселе боюнча эл да өз пикирин билдире алы-

шы үчүн парламент да референдумду дайындоо тууралуу мыйзамды кабыл алып, Конституцияга өзгөртүүлөрдү киргизүү тууралуу мыйзам долбоорун референдумга чыгара алат. Референдум депутаттардын демилгеси боюнча (Конституциянын 114-беренесинин 3-бөлүгүнүн үчүнчү абзацына ылайык, үчтөн экисинен кем эмес, башкача айтканда депутаттардын жалпы санынан 80 депутат), же 300 000 кишинин демилгеси боюнча (“Кыргыз Республикасынын референдуму жөнүндө” конституциялык Мыйзамдын 10-беренеси) өтсө болот.

Конституцияга өзгөртүүлөрдү жана толуктоолорду киргизүү тууралуу мыйзам долбоору боюнча референдумду дайындоо демилгеси Жогорку Кеңештин түпкүрүндө бышып жетилди. Референдумду дайындоо тууралуу мыйзам долбоору Жогорку Кеңештин расмий сайтында “Кыргыз Республикасынын Конституциясына өзгөртүүлөрдү киргизүү жөнүндө” Мыйзам долбоордун тексти менен кошо жарыяланып, коомдук талкууга коюлду. Анткен менен бул мыйзам долбоорлорунун коомдук талкуу үчүн жарыяланышы алар Жогорку Кеңешке расмий түрдө киргизилди дегенди билдирбейт. Бул демилге расмий болушу үчүн адегенде узактыгы бир айдан кем эмес коомдук талкуу өткөрүү талап кылынат. Мыйзам долбоорлор Жогорку Кеңештин сайтында бир айдан кем эмес убакыт бою “илинип” тургандан кийин гана аларды сунуштагысы келген депутаттар мыйзам чыгаруу демилгеси тартибинде Жогорку Кеңешке расмий түрдө киргизе алышат. Мыйзам чыгаруу демилге укугун колдонуш үчүн мыйзам долбоорун иштеп чыккандар жана болочок демилгечилер аны Жогорку Кеңештин кароосуна расмий түрдө киргизиш керек. Бул үчүн “Жогорку Кеңештин Регламенти жөнүндө” Мыйзамдын талаптары, тагыраак айтканда 47-берененин жоболору сакталууга тийиш. Бул беренеге ылайык: 1. Мыйзам чыгаруу демилгеси укугунун субъекти тарабынан Жогорку Кеңешке киргизилүүчү мыйзам долбооруна төмөнкү коштоочу материалдар тиркелет:

- 1) демилгечинин коштоочу каты;
- 2) мыйзамдын долбооруна карата маалымдама-негиздеме, ал төмөнкүлөр жөнүндө маалыматтарды камтуусу тийиш:
  - а) мыйзам долбоорунун максаттары жана милдеттери жөнүндө;
  - б) мыйзамдын колдонулушунун мүмкүн болуучу социалдык, экономикалык, укуктук, укук коргоочулук, гендердик, экологиялык, коррупциялык кесепеттери жөнүндө;
  - в) парламенттик угуунун, коомдук талкуулоонун натыйжалары жөнүндө;
  - г) мыйзам долбоорунун мыйзамдарга ылайыктуулугу жөнүндө;
  - д) каржылоонун булактары тууралуу;
- 3) эгерде мыйзам долбоорунда колдонуудагы мыйзамга түзөтүү киргизилип жатса, салыштырма таблица;

- 4) сунуш кылынып жаткан мыйзам долбоорунан келип чыгуучу мыйзам долбоорлорун (мындан ары – мыйзам долбоорунун пакетин);
- 5) ишкердик ишти жөнгө салууга багытталган мыйзам долбоорлорунун жөндөөчү таасирин талдоону”.

Мындан тышкары “Конституцияга өзгөртүүлөрдү киргизүү жөнүндө” Мыйзам долбоорунун тексти да тиркелиш керек (“Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин Регламенти жөнүндө” Мыйзамдын 66-беренесинин 1-бөлүгү).

Дал ушул этапта Конституцияны өзгөртүү тууралуу мыйзамды референдумга алып чыгууну сунуштаган депутаттардын саны тууралуу Конституциянын эрежелери сакталууга тийиш (“Кыргыз Республикасынын Конституциясына өзгөртүүлөрдү киргизүү жөнүндө” Мыйзам боюнча референдумду дайындоо тууралуу” мыйзамды Жогорку Кеңештин кароосуна киргизүү тууралуу коштоочу катка бери дегенде 80 депутат кол коюш керек). Ошондон кийин гана зарыл болгон документтердин пакетинин толуктугу жана мыйзам долбоорун киргизүүнүн жол-жоболору туура сакталып-сакталбаганы текшерилет. Бул мыйзам долбоорун Жогорку Кеңеш каттайт жана ал расмий документ болуп калат. Аны Жогорку Кеңеш, анын комитеттери жана депутаттары кароого тийиш. Эгерде мыйзам долбоорлор жана коштоочу документтер 45-берененин (мыйзам чыгаруу демилгесинин субъекттери жана алардын саны тууралуу) жана 47-берененин (коштоочу документтер) талаптарына жооп бербесе, анда Жогорку Кеңештин Төрагасы “Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин Регламенти жөнүндө” Мыйзамдын 49-беренесине ылайык, демилгечиге мыйзам долбоорун жана ага тиркелиш документтерди кайтарып берет (мисалы, коомдук талкуунун жыйынтыктары тууралуу маалымат жок болсо).

Ошондуктан, Конституцияны өзгөртүү тууралуу демилге жөнсүз деген ырастоолор чындыкка коошпойт.

Конституциялык палатанын алдын ала корутундусу зарылбы?

Айрым эксперттер жана саясатчылар Конституцияга өзгөртүүлөрдү киргизүү жана референдумду дайындоо жөнүндө мыйзам долбоорун Жогорку Кеңешке жибергенге чейин демилгечилер Жогорку Сотко караштуу Конституциялык палатанын корутундусун алышы керектигин ырасташууда.

Конституцияга түзөтүүлөрдү киргизүү жөнүндө Мыйзам долбоору боюнча Конституциялык палатанын корутундусу зарылбы? Корутунду берүү боюнча Конституциялык палатанын конституциялык ыйгарым укуктары кандай болот? Конституциянын өзүндө биз жооп таба албайбыз. Мындан улам башка мыйзамдарга кайрылышыбыз керек.

Конституцияга түзөтүүлөрдү киргизүү жөнүндө Мыйзам долбоорун Жогорку Кеңештин кароосуна киргизип жатканда, ага Конституциялык палатанын корутундусу кошо тиркелиш керек деген талап “Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин Регламенти жөнүндө” Мыйзамдын 47-беренесинде жазылган эмес. Тагыраак айтканда, мыйзам долбоорун демилгелеп чыкканда, анын авторлору Конституциялык палатанын алдын ала корутундусун алууга милдеттүү эмес. Мыйзам долбоору расмий түрдө мыйзам чыгаруу демилгеси тартибинде киргизилгенде гана Жогорку Кеңеш мыйзам долбоорун Конституциялык палатага жибереш керек. Бул болсо Конституцияга өзгөртүүлөрдү Жогорку Кеңеш өзү киргизип жаткан учурларда гана ушундай болуш керектигин белгилегим келип турат. Ал эми Конституцияга өзгөртүүлөр референдум аркылуу киргизилип жатса, анда милдеттүү түрдө болбойт. Эмне үчүн?

Себеби эч ким элдин мыйзам кабыл алуу укугун чектей албайт. Атүгүл эл шайлаган Жогорку Кеңеш да буга укуксуз. Бул мамлекеттик бийликтин булагы катары элдин талашсыз жана айныгыс ыйгарым укугу. “Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин Регламенти жөнүндө” Мыйзамынын 66-беренесинин принциби ушуга негизделет. Ага ылайык, “Референдумду дайындоо жөнүндө мыйзам долбоорун талкуулоодо Конституцияга өзгөртүүлөрдү киргизүү жөнүндө мыйзам долбоорунун текстине өзгөртүүлөрдү киргизүүгө жол берилбейт”. Тагыраак айтканда, Жогорку Кеңеш Конституцияга өзгөртүүлөрдү киргизүү долбоорун маңызы боюнча карабайт. Жогорку Кеңеш маңызы боюнча референдумду дайындоо тууралуу мыйзам долбоорун гана карайт. Мына ушул контекстен алганда Жогорку Кеңеш “дарбазачынын” гана функциясын аткарат: ал элге Конституцияга түзөтүүлөрдү киргизүү жөнүндө мыйзам долбоорун эшикти “ачып” берүүгө гана ыйгарым укуктуу. Ал эми Конституцияга түзөтүүлөрдү киргизүү жөнүндө мыйзамды кабыл алыш керекпи же жокпу – муну эл өзү чечет.

Албетте, Жогорку Кеңеш же депутаттык фракция корутунду алуу үчүн мыйзам долбоорун Конституциялык палатага жиберет алат. Анткен менен эл үчүн бул корутундунун юридикалык күчү болбойт. Конституциялык палатанын корутундусу кошумча агитациялык мүнөзгө гана ээ болуп, добуш берүүчүлөрдү Конституцияны өзгөртүүгө “макул” же “каршы” добуш берүүгө гана түртөт.

Ошентип, жогоруда айтылгандарды өздөштүрүп, андан да жакшысы Конституцияны жана “Кыргыз Республикасынын Конституциясын колдонууга киргизүү жөнүндө” Мыйзамды дагы бир жолу окуп чыгыш керек. Ошондон кийин гана саясатчылар жана эксперттер Конституцияны өзгөртүү тууралуу маселени референдумга алып чыгуу демилгесине кандай гана баа бербесин, окурман бул пикирлерди сынчыл көз караш менен өз алдынча баалай алат.

Социалдык тапшырык каражатты үнөмдөйт жана кызмат көрсөтүүнү жеткирет. Бирок жаңы мыйзам зарыл!

Ирина МУКАМБАЕВА, Надежда ДОБРЕЦОВА

Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин социалдык маселелер, илим, маданият жана саламаттык сактоо боюнча комитетинин буюртмасы боюнча даярдалган “Кыргыз Республикасында мамлекеттик социалдык тапшырыктын механизмдин колдонуунун экономикалык таасири” аналитикалык докладына резюме.

Докладды даярдоо зарылчылыгы “Мамлекеттик социалдык тапшырык жөнүндө” мыйзамдын жаңы редакциясынын долбоорун карап жаткан маалда пайда болду.

Аталган изилдөөнүн башкы максаты – “социалдык кызмат көрсөтүүнүн механизми катары мамлекеттик социалдык тапшырыкты жайылтуудан мамлекетке экономикалык пайда болобу?” деген суроого жооп табуу. Социалдык кызмат көрсөтүүнү мамлекеттин өзүнүн күчү менен гана уюштуруу мындан дагы жеңил жана арзаныраак болуп жүрбөсүн?

Докладдын жалпы тыянагы

Мамлекеттик социалдык тапшырыктын (МСТ) механизми – бул Кыргыз Республикасындагы мамлекеттик башкаруунун жалпы реформалары менен шартталган, өтө зарыл болгон социалдык өнүгүү системасынын жана социалдык кызмат көрсөтүүлөр рыногунун элементи. МСТ механизми 10 негизги

фактордун эсебинен кызмат көрсөтүүлөрдү алуучуларга, мамлекетке жана кызмат көрсөтүүлөрдү жеткирүүчүлөргө олуттуу экономикалык таасирин тийгизет. Ал факторлор МСТнын жардамы менен коромжуларды азайтып, кызмат көрсөтүүлөрдүн эффективдүүлүгүн жана канааттануу деңгээлин жогорулатат, кызмат көрсөтүүнүн тизмегин жана

географиясын кеңейтет, кызмат көрсөтүүлөргө муктаж болуп, бирок эсепке алынбай калгандарды аныктап, аларга комплекстүү социалдык кызмат көрсөтүүлөрдү жеткирет, күнүмдүк жана келечектеги чыгымдарды үнөмдөп, кызмат көрсөтүүлөрдү алуучуларга жана алардын үй-бүлөлөрүнө дагы да жагымдуу шарттарды түзөт.

МСТнын өнүгүүсү үчүн өбөлгөлөр: мамлекеттик саясат жана эл аралык милдеттенмелер

Кыргыз Республикасы социалдык коргоо чөйрөсүндөгү эл аралык макулдашууларды тааныт жана мамлекеттик органдар менен жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары гана эмес, ошону менен катар бизнес, бейөкмөт коммерциялык эмес уюмдар жана мамлекеттин координациялоочу ролунда өнүгүү боюнча эл аралык өнөктөштөр да социалдык коргоонун субъектиси болуп эсептелинет деп билет¹. Кыргыз Республикасынын калкын социалдык жактан коргоону өнүктүрүү чөйрөсүндөгү стратегиялык документтер көп тараптуу катышууга жана секторлор аралык өз ара кызматташтыкка негизделген². Анын алкагында бизнестин жана коомдук сектордун атынан кызмат көрсөтүүлөрдүн мамлекеттик эмес жеткирүүчүлөрү (КМЭЖ) мыйзамдарды өркүндөтүү процессине гана катышпастан, ошону менен бирге социалдык кызмат көрсөтүүлөрдү кошкондо социалдык саясатты аткарууга да түздөн түз аралашат. Кыргыз Республикасы кошулган эл аралык макулдашуулар төмөнкүлөрдү караштырат: социалдык колдоо жакырчылыкты жеңүү, ачкачылык менен күрөшүү жана калктын социалдык жактан аяруу катмарларынын кадимки керектөөлөрүн канааттандыруу гана эмес. Бул көбүрөөк баштапкы социалдык кызмат көрсөтүүлөргө тең жеткиликтүүлүктү камсыздоо, өз убагында психосоциалдык жардам көрсөтүү, реабилитациялык кызмат көрсөтүүлөр ж.б. Балдар укуктары тууралуу Конвенция, Экономикалык, социалдык жана маданий укуктар тууралуу эл аралык пакт үй-бүлөлүк чөйрөгө болгон укуктарды сактоо жана интернаттык мекемелерге альтернатива болчу социалдык кызмат көрсөтүүлөрдү өнүктүрүү зарылчылыгын белгилешет. Булар бир сөз менен стационардык эмес же жарым стационардык социалдык кызмат көрсөтүүлөр деп аталат. Заман талабына жараша социалдык өнүгүү бул аяруу катмарды балдар үйлөрү, карылар үйлөрү, майыптар үйлөрү өңдүү жабык типтеги мекемелерде кармоого эмес, алардын үй-бүлөлөрдө жашоосу же өз алдынча оокат кылуусу үчүн шарттарды түзүүгө багытталган. Бул болсо учурдагы чыгымдарды алганда да, өнүгүү келечегин эсепке алганда да мамлекетке жана коомго көбүрөөк пайда алып келмек. Акыркы учурларда Кыргыз Республикасында ишке

ашырылып жаткан мамлекеттик жана муниципалдык социалдык кызмат көрсөтүүлөрдүн концепциясы мамлекетке кызмат көрсөтүүлөрдү аткаруу милдетин мамлекеттик эмес жеткирүүчүлөргө өткөрүү мүмкүнчүлүгүн берүүдө. Бул кызмат көрсөтүүлөр рыногун өнүктүрүү жана улам өрчүп бараткан атаандаштыктын эсебинен алардын сапатын жогорулатуу үчүн кошумча мүмкүнчүлүктөрдү берип жатат. Бул үчүн мыкты механизмдердин бири – өзүнүн социалдык жана экономикалык эффективдүүлүгүн көп жолу далилдей алган мамлекеттик социалдык тапшырык. Ошентип МСТны кеңейтүү зарылчылыгы Кыргызстандын эл аралык милдеттенмелеринен, секторлор аралык кызматташтыкты карманганынан, мамлекеттик жана муниципалдык кызмат көрсөтүүлөрдүн концепциясын сактаганынан улам пайда болду.

Социалдык кызмат көрсөтүүлөр рыногуна сереп

Стационардык эмес социалдык кызмат көрсөтүүлөргө керектөө (суроо-талап). Социалдык кызмат көрсөтүүлөрдү алуучулардын негизги тобу: оор турмуштук кырдаалда турган (ОТК) балдар жана үй-бүлөлөр; майыптуулугу бар адамдар; кары адамдар. Оор турмуштук кырдаалда турган 300 миң бала социалдык кызмат көрсөтүүлөргө жана коргоого муктаж. Бирок мындай керектөөлөрдүн кайсы бөлүгү канааттандырылып жатканы тууралуу так маалыматтар жок. Майыптуулугу бар дээрлик 30 миң баланын 10 пайызынын гана муктаждыгы канааттандырылат. Майыптуулугу бар улуу муундагы 10 миң адам жана 50 миң кары-картаң адамдар арасында социалдык кызмат көрсөтүүлөргө болгон керектөө 5% гана канааттандырылат. Туруктуу жашаган жери жок адамдардын (селсаяктардын), үй-бүлөдөгү зордук-зомбулуктун курмандыктарынын ж.б. категориялардын социалдык кызмат көрсөтүүлөргө болгон керектөөлөрү тууралуу ишенимдүү маалыматтар жокко эсе. Үй-бүлөлүк зомбулуктун курмандыктарына карата гана кыйыр божомолдорду жасаса болот. Алардын саны 2014-жылы 8 миң кишиден ашкан. Ошентип Кыргыз Республикасында 100 минден 400 миңге чейин адам социалдык кызмат көрсөтүүлөргө муктаж. Анткен менен бул керектөөлөр эң минималдуу даражада канааттандырылган.

Жарандардын социалдык кызмат көрсөтүүлөрдү өз алдынча төлөй алуу жөндөмдүүлүгү жана мамлекеттин социалдык өнүгүүгө кеткен чыгымдары. Кыргыз Республикасындагы аяруу жарандар социалдык кызмат көрсөтүүлөрдү өз алдынча төлөөгө жөндөмсүз. Ошондуктан алар мамлекеттин даректүү колдоосуна жана стационардык эмес социалдык кызмат көрсөтүүлөрдүн спектринин кеңейтилишине муктаж. Жакырчылыктын деңгээли 30 пайыздын тегерегинде жана бул сан өсүүдө. Мындан улам мамлекеттик бюджеттин социалдык коргоого жумшаган чыгымдары 2011-жылдан 2016-жылга чей-

¹ 2015-2017-жылдарга Кыргыз Республикасынын калкын социалдык жактан коргоону өнүктүрүү программасы Кыргыз Республикасынын өкмөтүнүн 2015-жылдын 27-февралындагы №85 токтому менен бекитилген.

² НСУР, 2013-2017-ж.ж., 53-бет.

инки мезгил аралыгында дээрлик эки эсе көбөйдү. Бирок бул чыгашалардын салыштырма салмагы ИДПда өскөнүнө карабастан, 2012-жылдан тарта жалпы чыгашалардагы алардын салыштырма салмагы туруктуу түрдө азая баштаган. Ушуну менен бирге Кыргыз Республикасында учурдагы социалдык коргоо системасы өзүнө негизинен социалдык төлөмдөрдү жана акчалай компенсацияны камтыйт. Ал эми СССРден мураска калган интернаттар системасы ушул күнгө чейин социалдык кызмат көрсөтүүнүн үстөмдүүлүк кылган формасы бойдон кала берүүдө. Айталы, 2010-жылга салыштырмалуу 2014-жылы интернаттардагы орундардын саны 12,8% өскөн (кары-картаңдар жана майыптуулугу бар адамдар үчүн 11,1 пайызга, майыптуулугу бар балдар үчүн 20,5% өскөн). 2014-жылы кары-картаңдар жана майыптуулугу бар адамдар интернаттарда 83,6% түзсө, майыптуулугу бар балдар 75,9% түзгөн. Бул факт мамлекет социалдык кызмат көрсөтүүлөрдү деинституционалдаштыруу боюнча өз милдеттенмелерин аткарып, мындай кызмат көрсөтүүлөрдүн альтернативалуу стационардык формаларын өнүктүрүүдө дегенди билдирбейт. Атүгүл стационардык мекемелерде бош орундар калып жатса да, мамлекет аларды каржылоо менен ашыкча чыгымдарга дуушар болуп жатат.

Иш жүзүндө стационардык кызмат көрсөтүүлөргө альтернатива болгон бардык социалдык кызмат көрсөтүүлөрдү мамлекет МСТнын алкагында гана жеткирүүдө. Бирок 2011-2015-ж.ж. аралыгында мамлекеттик бюджеттин жалпы чыгашаларында МСТны каржылоонун үлүшү эч качан 0,1% ашкан эмес. МСТны каржылоо көлөмүнүн динамикасы мамлекет социалдык кызмат көрсөтүүлөрдү деинституционалдаштырууга, интернаттык кызмат көрсөтүүлөргө альтернатива болчу кызмат көрсөтүүлөрдүн тизмегин кеңейтүүгө карата өз милдеттенмелерин аткарбаганын көрсөтүүдө.

2008-жылы МСТ механизмдин киргизгенден кийин Кыргыз Республикасы социалдык кызмат көрсөтүүлөрдүн кеңири спектрин жеткирүү багытында алгачкы кадамын жасаган. Муну менен өлкө стационардык социалдык мекемелердин советтик доктринасынын алкагынан чыккан. Майыптуулугу бар балдарды, чоң адамдарды, кары-картаңдарды мындай мекемелерде кармоо алардын коомго аралашуусуна тоскоол болуп, коомдун толук кандуу мүчөсү болуу мүмкүнчүлүгүнөн ажыраткан. Муну менен катар эч кандай социалдык-экономикалык натыйжа бербей, мамлекеттик бюджетке да эбегейсиз чоң түйшүк болгон. 2008-жылдагы мыйзамдын алкагында КР Эмгек жана социалдык өнүгүү министрлиги (ЭСӨМ) социалдык кызмат көрсөтүүлөрдүн жалгыз тапшырыкчысы бойдон кала берүүдө. МСТны ишке ашырууда кызмат көрсөтүүлөрдү алуучуларды төмөнкүдөй кылып бөлүштүрсө болот: оор турмуштук кырдаалда калган балдар жана үй-бүлөлөр (кароосуз жана камкордуксуз калган балдар: кароосуз, көзөмөлсүз балдар, жетимдер, социалдык жетим-

дер, жумушка тартылган балдар, аз камсыздалган үй-бүлөдө өскөн балдар, мектепке барбаган балдар, мыйзам бузган балдар, зомбулуктун курмандыгы болгон балдар, жаңжал, өзгөчө кырдаалдар зонасында жашаган балдар ж.б.); майыптуулугу бар балдар; майыптуулугу бар адамдар; кары-картаңдар; тобокелчилик тобуна кирген адамдар (селсаяктар, зомбулуктун курмандыктары, табияттын жана социалдык соккулардын курмандыктары ж.б.). МСТ алкагында кызмат көрсөтүүлөр төмөнкүдөй типтер боюнча топтоштурулат: социалдык-тиричилик (жашаган жери, тамактануусу, кийим-кечеси, бут кийими ж.б.); социалдык-укуктук (документтерин калыбына келтирүү, кеп-кеңеш берүү, соттордо, тартип коргоо органдарында кызыкчылыктарын коргоо ж.б.); социалдык-медициналык (кан басымын өлчөө ж.б.); социалдык-психологиялык (психологдун консультациялары, анын ичинде жеке жана топтук кеп-кеңештер, өз ара жардам көрсөтүү топтору ж.б.); психологиялык-педагогикалык (логопеддин, дефектологдун консультациялары ж.б.). Ошентип МСТ аярлуу топко киргендерди жабык типтеги стационардык мекемелерге жаткырбастан коомго аралашуусуна жана турмуш шарттарын жакшыртууга багытталган социалдык кызмат көрсөтүүлөрдүн ар кандай түрлөрүнө өтө көп суроо-талапты канааттандырууда мамлекетке жардам берет.

Социалдык кызмат көрсөтүүлөрдү жеткирүүчүлөр. 189 социалдык кызмат көрсөтүүлөрдү жеткирүүчүнүн 39% мамлекеттик, 51% мамлекеттик эмес, 10% жакыны муниципалдык болуп эсептелет. Мамлекеттик эмес жеткирүүчүлөр стационардык болбогон социалдык кызмат көрсөтүүлөрдү уюштурууда жана жеткирүүдө өтө маанилүү ролду ойнойт. Алар өлкөдө мындай кызмат көрсөтүүлөрдүн 72% жеткирет. Мамлекеттик жеткирүүчүлөр болсо, тескерисинче, стационардык – интернаттык социалдык кызмат көрсөтүүлөрдүн дээрлик 66% ишке ашырат. Дал ушул стационардык эмес социалдык кызмат көрсөтүүлөрдү өнүктүрүүгө багытталган мамлекеттик саясатты эске алганда мамлекеттик эмес стационардык болбогон кызмат көрсөтүүлөр рыногун өнүктүрүү чараларын көрүү – бул мамлекеттин кызыкчылыгындагы иш. Муну болсо мүмкүнчүлүктөрдү кеңейтип, мамлекеттик социалдык тапшырыкты жайгаштыруу жана ишке ашыруу жол-жоболорун өркүндөтпөстөн жасаганга болбойт. Бул болсо социалдык кызмат көрсөтүүлөрдү алуучулардын күнүмдүк керектөөлөрүнөн жана ошол кызмат көрсөтүүлөрдү өнүктүрүү зарылчылыгынан улам чыкты – мамлекет кайсы жерде саясий ролду ойнойт, эмне үчүн жоопкерчиликти алат ж.б. Бирок мамлекет кызмат көрсөтүүлөрдү уюштуруу жана жеткирүү боюнча бардык милдеттенмелерди өзүнө алганга кудуретсиз. Мисалы, бүгүнкү күндө иштеп жаткан 77 мамлекеттик эмес социалдык кызмат көрсөтүүлөр борборун алмаштыруу үчүн мамлекетке жарым миллиард сомдон кем эмес каражат талап кылынат.

Экономикалык таасир факторлорунун мамлекеттик социалдык тапшырык механизминин катышуучуларына тийгизген таасири

Фактор	Аярлуу жарандар – кызмат көрсөтүүлөрдү алуучулар	Жалпысынан мамлекет жана коом	Социалдык кызмат көрсөтүүлөрдү жеткирүүчүлөр
Мамлекеттик каржылоого кошумча үчүнчү тараптын кызмат көрсөтүүлөрдү кошо каржылоосу, 20 пайыздан 40% чейинки көлөмдө			
Чыгымдарды 30 пайызга чейин азайтуу			
Атаандаштыкты күчөтүү, концентрация индексин азайтуу			
Социалдык кызмат көрсөтүүлөр рыногун өнүктүрүү (санды жана тизмекти кеңейтүү)			
Даректүүлүктү күчөтүү – эсепке алынбай калган 25 пайызга чейин керектөөчүнү аныктоо			
Кызмат көрсөтүүлөрдү алыскы аймактарга жеткирүү			
Кызмат көрсөтүүлөргө карата канааттануунун 10% чейин өсүшү			
Комплекстүү кызмат көрсөтүүдө административдик чыгымдарды 50% чейин үнөмдөө			
Үй-бүлөлөр үчүн кыйыр пайда: убакыт, киреше			
Мамлекет жана коом үчүн кыйыр пайда: келечектеги чыгымдарды үнөмдөп калуу, туруктуу өнүгүү			

Мамлекеттик социалдык тапшырыктын экономикалык таасирин баалоо

Мамлекеттик саясаттын ар бир эле аспабынын экономикалык таасири төм. багытталыш керек: жыйынтык өнүгүүнүн максаттарына шайкеш келүүгө тийиш; алдыга коюлган максатка жетүүгө байланышкан элдик-чарбалык коромжулар азайтылыш керек; керектөөлөр менен мүмкүнчүлүктөр ортосундагы эң жакшы мунасага жетишилиш керек.

МСТ механизминин экономикалык эффективдүүлүгүн соңку пайданы ким алат деген көз караштан улам баалаш керек. МСТ механизм жайылтуудан пайданы биринчи кезекте социалдык саясат үчүн жооп берген жана аны ишке ашырууга мамлекеттик бюджеттен каражат сарптаган мамлекеттин позициясынан баалаш керек. Экинчиден, МСТ алкагында берилген кызмат көрсөтүүлөрдү алуучулардын позициясынан баалоо зарыл. Үчүнчүдөн, МСТнын аткаруучулары – мамлекеттик эмес уюмдардын, социалдык кызмат көрсөтүүлөрдү жеткирүүчүлөрдүн позициясынан баалаш керек.

Үч тараптын кызыкчылыктарын эске алуу менен, экономикалык таасирдин факторлору таблицада көрсөтүлгөндөй болуп бөлүштүрүлөт. Бул таблицада ячейканын түсү фактордун кызыкдар тарапка тийгизген таасир даражасын көрсөтүп турат: кара – өтө күчтүү таасир, боз түс – орточо таасир; ак түс – чабал таасир.

Таблицадан көрүнүп тургандай, МСТ факторлору баарынан да көбүрөөк таасирди аярлуу жарандарга – кызмат көрсөтүүнү алуучуларга тийгизет – 6 фактор же 60 пайыз. 4 фактор же 40% мамлекет үчүн өтө маанилүү. Болгону 2 фактор же 20 пайызы кызмат көрсөтүүлөрдү жеткирүүчүлөрдүн – кызмат көрсөтүүлөрдү мамлекеттик эмес жеткирүүчүлөр

(КМЭЖ) атынан МСТ аткаруучулардын өздөрү үчүн мааниге ээ. Бул болсо МСТ механизми биринчи кезекте кызмат көрсөтүүлөрдү алуучулардын кызыкчылыгын көздөйт турганын көрсөтүүдө. Экинчи кезекте мамлекеттин, үчүнчү кезекте гана кызмат көрсөтүүлөрдү жеткирүүчүнүн жана тапшырыкты аткаруучунун кызыкчылыктарын көздөйт.

1. Социалдык кызмат көрсөтүүнү бюджеттик мекемелер жеткиргенине салыштырмалуу аны каржылоону 20-40% көбөйтүү. МСТ механизм киргизүү менен улуттук, жергиликтүү, муниципалдык деңгээлдерде социалдык кызмат көрсөтүүгө коомдук ресурстарды кеңири тартса болот. Бул КМЭЖ үчүн МСТны аткаруучу болуу укугуна ээ болууга өткөрүлгөн конкурстун шарттары менен камсыздалат. Ал шарттар боюнча КМЭЖдин өз ресурстарын мүмкүн болушунча мобилдештирүү жана тапшырыкты аткарууга бюджеттен тышкаркы кошумча каражаттарды тартуу, социалдык көйгөйлөрдү чечүү каралган. Болгондо да муну жергиликтүү деңгээлде, жамааттын көз алдында жасаган жеңил болот – Кыргыз Республикасынын жарандарынын басымдуу бөлүгү аярлуу топторго кайдыгер карабайт жана эгерде реалдуу долбоорду, реалдуу жыйынтыктарды көрсө, анда жардам берүүгө даяр турушат.

Эмгек жана социалдык өнүгүү министрлигинин (ЭСӨМ) атынан МСТны колдонуу практикасына берилген эксперттик баа көрсөткөндөй, МСТны аткаруу процессинде КМЭЖ тарткан кошумча каржылоо орточо 20 пайыздан 40% чейин болот. ЭСӨМ буюртмасы боюнча ар кайсы жылдары аткарылган МСТнын 10 долбооруна жасалган анализ көрсөткөндөй, мындай учурларда кошо каржылоонун орточо үлүшү 37% түзгөн. Башкача айтканда, МСТ аркылуу социалдык кызмат көрсөтүүгө мамле-

кет жумшаган ар бир миллионго КМЭЖ-аткаруучу кошумча башка уюмдардын каражаттарын тартып турган, же 370 миң сом көлөмүндө өз каражаттарын жумшаган. Муниципалдык деңгээлде аткарылган 11 МСТга жасалган анализ 20% көлөмүндө кошо каржылоонун үлүшүн көрсөттү. Долбоорлорду кошо каржылоонун нугизги булактары болуп төмөнкүлөр эсептелет: жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары (ЖӨБ), алар адатта имарат берет, же коммуналдык чыгымдарды, сатып алууларды жарым-жартылай же толугу менен төлөйт; бенефициарлардын ата-энелери же бенефициарлардын өздөрү тамактануу үчүн төлөйт, же анчалык кымбат эмес буюмдарды сатып алат; товарларды, кийим-кечени, техниканы сатып алган, ремонт жасаган жана кызмат көрсөтүү үчүн башка чыгашаларды төлөгөн демөөрчүлөр; ошондой эле уюмдардын маянасы, жол киреси боюнча чыгашаларды өзүнө алып, ыктыярчыларды тартып, имарат берүү менен долбоорлорду кошо каржылоого олуттуу салым кошкон КМЭЖ-МСТны аткаруучулар.

2. Чыгымдарды 30 пайызга чейин төмөндөтүү (коромжуларды азайтуу). Көпчүлүк кызмат көрсөтүүлөрдү мамлекеттик эмес жеткирүүчүлөрдө (КМЭЖ) административдик жана кошумча чыгымдардын деңгээли мамлекеттик жана муниципалдык мекемелерге салыштырмалуу төмөн болот. Анткени КМЭЖ долбоордук ыкма принциби боюнча иштешет. Алар кошумча чыгымдарды долбоорлор арасында көбүрөөк эффективдүүлүк менен бөлүштүрөт, кызматкерлердин туруктуу чоң штатын күтүүгө муктаж эмес, убактылуу адистерди тартуу мүмкүнчүлүктөрү кеңири. Мындан тышкары кызмат көрсөтүүлөрдү мамлекеттик эмес жеткирүүчүлөрдүн персоналынын эмгек акысынын деңгээли катуу регламенттештирилген эмес жана эрежеге ылайык, ушундай эле кызматтарды көрсөткөн мамлекеттик же муниципалдык мекемелерге салыштырмалуу төмөн болот. Баткен облусунда МСТны жайгаштыруу жана мамлекеттик социалдык мекемени уюштуруу жолу менен жарым стационардык кызмат көрсөтүүнү уюштуруунун реалдуу мисалын карап көргөндө, КМЭЖ мамлекеттик социалдык тапшырыктын алкагында маяна боюнча эле 35% каражатты үнөмдөй турганы аныкталды. Себеби КМЭЖ штаты бир долбоордон экинчи долбоорго жеңил өтүп кете алат, кошумча социалдык кепилдиктерди жана кошумча акчаны талап кылбайт.

3. Адилеттүү атаандаштык үчүн шарт түзүү жана коррупцияга каршы туруу. КМЭЖдин мамлекеттик социалдык тапшырык долбоорлорунун конкурсуна катышуусу аларга атаандаштык чөйрөсүнүн шарттарында иштеп кетүү көндүмдөрүн берет. Конкурстан жеңип чыгуу үчүн келечектеги ишин так пландап, болжолдонгон чыгашалар сметасын сабаттуу түзүп, атаандаштарына салыштырмалуу өз артыкчылыктарын көрсөтө алуу зарыл. Мунун баары МСТ конкурстарын уюштургандарга социалдык келишимди мыкты аткара ала тургандарды тандап алуу,

муну менен социалдык көйгөйлөрдү чечүүгө бөлүнгөн каражаттын натыйжасыз сарпталышын болтурбоого жардам берет. Иш жүзүндө 2010-жылдан 2012-жылга чейинки мезгил аралыгында МСТ аркылуу берилген социалдык кызмат көрсөтүүлөрдүн рыногунун концентрация индексинин мааниси түшүп кеткен. Бул болсо атаандаштык күчөгөнүнөн кабар берет. Ал эми 2012-жылдан 2014-жылга чейин атаандаштык деңгээли төмөндөгөн. Бул болсо КМЭЖ мамлекеттик социалдык тапшырык конкурстарына көп кызыкпай калганынан кабар берет. Буга биринчи кезекте мыйзамдардагы кемчиликтер себеп болгон. Эмгек жана социалдык өнүгүү министрлигинин ишине жасалган анализдин натыйжасында Коргоо кеңешинин эксперттик тобу 22 коррупциялык тобокелчилиги бар 8 коррупциялык зонаны аныктап чыккан. Анын ичинде МСТ механизми да бар. Анткен менен МСТ жөнүндө мыйзамдын жаңы редакциясынын долбоорунда бул механизм, тескерисинче, максаттуу социалдык программаларды иштеп чыгуунун жана ишке ашыруунун, социалдык кызмат көрсөтүүлөрдүн бардык жол-жоболорунун ачык болушун камсыздоого жөндөмдүү. “Мамлекеттик социалдык тапшырык жөнүндө” Мыйзамдын жаңы редакциясы атаандаштык чөйрөнү жакшыртат. Бул болсо МСТ алкагында ишке ашырылган социалдык кызмат көрсөтүүнүн сапатына оң таасир тийгизет. Коррупцияга бөгөт коюу менен МСТ жөнүндө мыйзамдын жаңы редакциясынын долбоору көптөгөн нормаларды камтыйт. Алар МСТны түзүү, жайгаштыруу жана аткаруунун бардык жол-жоболорунун толук ачык-айкын болушун талап кылат. Мыйзам долбоору мамлекеттик социалдык тапшырык программаларын иштеп чыгууга жана талкуулоого коомдун катышуусу, маалыматтар базасын жана МСТ боюнча атайын порталды түзүү, керектөөлөрдү аныктоо үчүн көз карандысыз экспертизаны тартуу, долбоордук сунуштарды баалоо, мамлекеттик социалдык тапшырыктардын аткарылышына мониторинг жана баалоо жүргүзүү боюнча нормаларды камтыйт. Жалпысынан ачык-айкындуулуктун бардык өңүттөрү мыйзам долбоорунда кеңири камтылган. Ошондуктан ал 34 барактан турат¹.

4. Социалдык кызмат көрсөтүүлөр рыногун өнүктүрүү (кызмат көрсөтүүлөрдүн сапатын жана тизмегин кеңейтүү). 2016-жылы жарым стационардык кызмат көрсөтүүлөрдү аткарган 107 уюмдун ичинен 19% гана (20 уюм) мамлекеттик болуп эсептелет. Калганы муниципалдык (10 уюм, же 9%), же жеке (77 уюм, же 72%) менчик формасына ээ.

Башкача айтканда, Кыргыз Республикасынын эң аярлуу топторуна жарым стационардык кызмат көрсөтүүлөрдү жеткирген уюмдардын үчтөн экисинин ишинин туруктуулугу МСТ болгонунан же болбогонунан тигил же бул даражада көз каранды. Мамлекетке мындай борборлорду ачуу үчүн имаратка жана курулмаларга капиталдык чыгымдарды

¹ Мыйзамдын колдонуудагы редакциясы 7 беттен турат, анткени анда толук эмес жерлери көп

кошпогондо бери дегенде 77 миллион сом¹ талап кылынмак. Эгерде имараттарды кошо турган болсо, бул сумма жарым миллиард сомго чейин жетет. Эгерде бүгүнкү күндө бул борборлор жабыла турган болсо, анда мамлекет дал ушул сумманы төлөөгө мажбур болот. Мындай көрүнүш мамлекет тараптан туруктуу каржылоо болбогон шартта пайда болот (анын ичинде МСТ механизми аркылуу). Ушуну менен бирге дагы бир тенденция байкалууда (ал Түп жана Жети-Өгүз райондорунда мындай борборлорду каржылоонун практикасына жүргүзүлгөн эксперттик изилдөөнүн жүрүшүндө аныкталган): донорлор жана ЭСӨМ борборлорду күтүү боюнча милдеттерди ЖӨБ органдарына жана жергиликтүү бюджеттерге жүктөп койгонго умтулушат. Бул практика мыйзамсыз. Анткени КР Конституциясына ылайык, социалдык кызмат көрсөтүүлөр мамлекеттик маанидеги маселе болуп эсептелет жана аны чечүү жоопкерчилиги мамлекеттик органдарга жүктөлгөн. ЖӨБ органдары аларга мамлекет тарабынан ыйгарым укуктар берилген шарттарда гана борборлорду каржылай алат. Болгондо да ыйгарым укуктарды берүү финансы менен коштолуш керек.

Социалдык кызмат көрсөтүүлөрдүн тизмегин кеңейтүү тууралуу айта турган болсок, бул жерде мамлекеттик формасына караганда, МСТнын артыкчылыктары айкын көрүнүп турат. Анткени КМЭЖ мобилдүү, иш ыргагын оңой эле өзгөртө алат, жеңил кабылданат жана социалдык инновацияларды көчүрө алат. Мамлекеттик социалдык кызмат көрсөтүүлөрдүн тизмеги мамлекеттик реестр менен жектелген. Ал өзүнө 21 акысыз жана эки акыга кызмат көрсөтүүнү камтыйт. КМЭЖ көрсөткөн социалдык кызмат көрсөтүүлөрдүн тизмеги, анын ичинде МСТ аркылуу, эч чектелген эмес. Дал ушул КМЭЖ биринчилерден болуп прогрессивдүү, инновациялык кызмат көрсөтүүлөрдү, технологияларды жана методиканы киргизип келишет. Ушуну менен бирге бир бенефициарга кызмат көрсөтүүлөрдүн жалпы комплексин сунуштайт. Буга Балыкчы ЦДП мисал боло алат. Бул жерде социалдык кызмат көрсөтүүлөрдүн комплексине социалдык-тиричилик, социалдык-укуктук, социалдык-медициналык, социалдык-психологиялык жана башка кызмат көрсөтүүлөр камтылган.

Анткен менен өзгөчө МСТ бөлүгүндө социалдык кызмат көрсөтүүлөр рыногун өнүктүрүүдө ошол кызмат көрсөтүүлөрдүн туруктуулугу өңдүү көйгөй бар. Колдонуудагы мыйзамдарда МСТны аткаруунун календардык мөөнөтү бир жыл менен чектелген жана көптөгөн негизделип калган, ийгиликтүү кызмат көрсөтүүлөр жана аларды жеткирген уюмдар аны улантып кетүүгө каражаты жок отуруп калууда. Мунун баары коомдо ошол кызмат көрсөтүүлөргө

муктаждык көп жылдардан бери болуп келгенине карабастан болууда. Өз кезегинде мамлекет жыл сайын жаңы конкурс өткөрүп, жаңы жеткирүүчүнү издөөгө мажбур болуп турат. Бул болсо көпчүлүк учурда административдик коромжулардын өзүн актабай калуусуна алып келүүдө. Ошондой эле бул нерсе мамлекетти такыр эле бул кызмат көрсөтүүдөн баш тартууга түртүп жатат. Бирок бул кызмат көрсөтүүгө керектөө абдан жогору, атүгүл анын болбогону жарандардын айрым категориясынын өмүрүнө коркунуч жаратат. Кызмат көрсөтүүнү жеткирүү үчүн жоопкерчиликти ЖӨБ органдарына жүктөп коюу аракетин, жогоруда айтылгандай, мыйзамсыз болуп эсептелет.

“Белгиси бар мисал. 2013-жылы Караколдо “Кызыл жарым ай” коомунун жергиликтүү бөлүмүнүн күчү менен МСТнын алкагында селсаяктар үчүн баш калкалоочу жай ачылган. Долбоор шаар мэриясынын жигердүү катышуусу жана кошо каржылоосу алдында ийгиликтүү ишке ашырылган. МСТ аяктагандан кийин мэрия жергиликтүү бюджеттеги каражаттын эсебинен борборду күтүү милдетин өзүнө алган. Бирок мамлекеттик ыйгарым укуктуу жана финансы ресурстарын бербестен жергиликтүү бюджеттен мындай каражатты чыгымдоону КР Эсеп палатасы акчаны максатсыз коротуу деп таап, баш калкалоочу жай жабылган. Натыйжада 2015-2016-жылдары кышында бараар жери жок калган 12 селсаяк көчөдө тоңуп өлгөн. Бул өлүмдөрдү болтурбай коюнун эки жолу бар болчу: МСТны аткаруу мөөнөтүн узартуу аркылуу же Эмгек жана социалдык өнүгүү министрлиги Каракол мэриясына ошол борборду каржылоо боюнча ыйгарым укуктарды берүү аркылуу.

Маселени чечүү жолдору МСТ жөнүндө жаңы мыйзам долбоорунда камтылган. Мыйзам долбоордун 8-беренесинин 13-14-бөлүгүндө программанын долбоору мамлекеттик социалдык тапшырыкты ишке ашырууга келишимди 5 жылга чейинки мөөнөткө түзүү мүмкүнчүлүгүн караштырат.

5. Социалдык кызмат көрсөтүүнүн даректүүлүгүн 25% күчөтүү, анын ичинде социалдык жактан коргоо программасы менен камтылбаган жарандарды аныктоо. Көп сандагы мисалдар МСТ чындап эле социалдык кызмат көрсөтүүлөрдүн даректүүлүгүн күчтөндүрө турганын, болгондо да аны социалдык өнүгүүнүн мамлекеттик системасы жете албай турган даражада күчтөндүрө турганын далилдеп жатат. Айрым бир учурларда МСТ социалдык кызмат көрсөтүүлөргө муктаж адамдарды аныктоо деңгээлин 100% чейин жеткире алат. Ал эми кызмат көрсөтүүнүн даректүүлүгүн орточо 25% күчтөндүрөт. МСТ аркылуу иштеген КМЭЖнын негизги артыкчылыгы – социалдык кызмат көрсөтүүлөргө муктаж болгон, бирок система аныктабаган адамдарды таап, аларга турмуш шартын жакшыртуу үчүн чыныгы мүмкүнчүлүк берүү жөндөмдүүлүгү.

¹ Эксперттердин баасы жана учурдагы практикасы боюнча, 1-3 муниципалитеттин керектөөлөрүн канааттандырган жергиликтүү маанидеги жарым стационардык социалдык борборду күтүүгө кошо каржылоону жана капиталдык чыгашаларды эсепке албаганда болжол менен 1 миллион сом кетет.

6. Алыскы аймактарда кызмат көрсөтүүнү уюштуруу (мамлекеттик мекемени түзбөстөн керектөөчүгө социалдык кызмат көрсөтүүнү жеткирүү). Жарым стационардык социалдык кызмат көрсөтүүлөр КМЭЖ күчү менен, анын ичинде МСТ аркылуу Кыргыз Республикасынын тоолуу жана алыскы райондоруна жетип жатканы өтө маанилүү. Мындай кызмат көрсөтүүлөр борбордук жана тегиз жерлерди айтпаганда да, Нарын, Ат-Башы, Жумгал, Кочкор, Лейлек, Кадамжай, Тогуз-Торо, Аксы, Алай райондоруна жетип жатат.

“+” белгиси бар мисал. Лейлек районунун Тогуз-Булак айылдык аймагында социалдык тапшырык 20 “латенттүү” майыптуулугу бар баланы аныктай алды. Бул балдар тууралуу мамлекеттик социалдык коргоо системасы билген да эмес жана алар коомго аралашып, толук кандуу өмүр сүрүүгө эч кандай мүмкүнчүлүккө ээ болгон эмес.

“-” белгиси бар мисал. Жети-Өгүз районунун Кызыл-Суу айылында муниципалдык реабилитациялоо борборун ачуу аркылуу майыптуулугу бар 180 бала жашаган жери боюнча реабилитациялоо боюнча социалдык кызмат көрсөтүүгө жеткиликтүүлүк алышты. Анткен менен жергиликтүү кеңештин чечими боюнча борбор жабылган. Анткени ага кеткен чыгашалар бюджеттик мыйзамдардагы талаптарга шайкеш келбейт деп табылган. Себеби жарым стационардык социалдык кызмат көрсөтүүлөр жергиликтүү өз алдынча башкаруунун эмес, мамлекеттин жоопкерчилигиндеги жана каржылоосундагы иш болуп эсептелет. Борбордун жабылуусу менен Кызыл-Суу айылдык аймагында жашаган майыптуулугу бар 180 бала реабилитациялык кызмат көрсөтүүлөргө болгон жеткиликтүүлүктөн ажырап, толук кандуу өмүр сүрүү мүмкүнчүлүгүнөн куру калышты. Алардын көбү, өзгөчө майыптуулугу оор балдар, арабада отурган балдар эми эч качан үйүнүн короосунан ары чыга албай калышат.

Аймакта МСТнын болгону же жоктугу адатта стационардык эмес кызмат көрсөтүүлөргө жеткиликтүүлүктүн болуп-болбогонун аныктайт. Бирок, ошону менен бирге бул процессте ЖӨБдүн да ролу айкын болуп турат. Мамлекет ЖӨБ органына аталган кызмат көрсөтүү боюнча ыйгарым укуктарды берсе, анда ЖӨБ кызмат көрсөтүүнү өз алдынча уюштуруп, же аны МСТ аркылуу КМЭЖге өткөрүп бермек. Ошентип МСТ механизми КМЭЖдин көп бутактуу тармагына таянып, мамлекетке өтө аз каражат жумшап социалдык кызмат көрсөтүүнү Кыргыз Республикасынын булуң-бурчундагы муктаждарга жеткирүүгө жол ачат. Бул ыйгарым укуктарды ЖӨБ органдарына берген шартта ушул тапшырманы кыска мөөнөттө аткаруу мүмкүн болот.

7. Социалдык кызмат көрсөтүүлөрдүн натыйжалуулугун жогорулатуу жана кызмат көрсөтүүлөргө канааттануунун 10% өсүшү. МСТ технологиясын колдонуу менен социалдык

кызмат көрсөтүүлөрдүн сапатын чындап эле жогорулатуу мүмкүн. МСТны аткаруучулардан алган кызмат көрсөтүүлөргө кардарлардын канааттануу даражасы орточо ушул эле кызмат көрсөтүүлөрдү мамлекеттик жеткирүүчүдөн алган кардарлардыкына салыштырмалуу 10% жогору. КМЭЖ кызмат көрсөтүүнүн сапаты жана натыйжалуулугу боюнча социалдык жактан тейлеген бюджеттик мекемелер менен атаандаша ала турганы баалоодо белгилүү болду. Кызмат көрсөтүүлөрдүн натыйжалуулугунун көрсөткүчтөрүнө жана бирдей кызматтарды көрсөткөн уюмдарда аларга болгон канааттануунун даражасына жасалган салыштырма анализ төмөнкүлөрдү аныктады: кызмат көрсөтүүлөргө өтө ыраазы болгон КМЭЖ кардарларынын үлүшү бюджеттик мекемелердин кардарларынын үлүшүнөн орточо 15% ашат. Бюджеттик мекемелерден айырмаланып, КМЭЖде кызмат көрсөтүүлөрдүн сапатына нааразы кардарлар болгон эмес. Ал эми бюджеттик мекемелерде мындайлардын үлүшү орточо 6% түзгөн.

“+” белгиси бар мисал. Балыкчыда оор турмуштук кырдаалда турган балдарды реабилитациялоо боюнча мамлекеттик борбордун аракеттери менен таасирдүү жыйынтык болду: 10 жыл ичинде Балыкчы шаарындагы бир да бала балдар үйүнө жиберилген эмес. Борборго түшкөн бардык балдар же үй-бүлөсүнө кайтып барган, же асырап алынган.

Анткен менен кызмат көрсөтүүнүн эффективдүүлүгүн МСТ темасы керектөөлөрдү дыкат изилдөөнүн базасында түзүлгөн учурда гана мүмкүн болот. Колдонуудагы мыйзамдарда керектөөлөрдү аныктоо механизми сүрөттөлгөн эмес. Ошондуктан Эмгек жана социалдык өнүгүү министрлигинин атынан жайгаштырылган МСТ тапшырыктын көрсөтүлгөн темаларынын актуалдуулугуна карата суроолорду жаратууда. Анткен менен Кыргыз Республикасында МСТны ЖӨБ органдарынын атынан жайгаштыруу практикасы колдонулуп келет. Ушуну менен бирге МСТ темасы жергиликтүү жамааттардын дыкат изилденген артыкчылыктуу керектөөлөрүнүн базасында түзүлөт.

“+” белгиси бар мисал. Кыргызстандын мыйзамдары МСТ аркылуу уруксат берген кызмат көрсөтүүлөргө керектөөлөрдү аныктоодо муниципалдык деңгээлде 3000ден ашык киши, же ар бир муниципалитеттен 250 кызыкдар адам катышты (Чаткал жана Көк-Ой айылдык аймактарындагы 149 кишиден Кара-Көл шаарындагы 396 кишиге чейин). МСТ темасын тандап алуу эки этапта же эки деңгээлде ишке ашты. Адегенде жамааттын муктаждыктарын биргелешип аныктоо аркылуу чукул арада чечилиш керек болгон көйгөйлөрдүн тизмеси түзүлдү. Андан соң чогулуштар маалында жарандар көпчүлүк добуш менен эң маанилүү, курч турган көйгөйлөрдү тандап алышты. Социалдык чөйрөдө жамааттын муктаждыктарын биргеле-

шип изилдөө, теманы тандоодо эки деңгээлдүү процесс тапшырыкчыга – ЖӨБ органына – кызмат көрсөтүү чындап зарыл же дал ошол көйгөй биринчи кезекте чечилиш керек деген ишенимди берет.

Кызмат көрсөтүүлөрдүн стандарттарын сактоо, анын эффективдүүлүгүнө жетүү жана МСТ алкагында долбоорлордун натыйжалуулугун алуу мамлекеттик органда-тапшырыкчыда кызмат көрсөтүүгө мониторинг жана баалоо жүргүзүүнүн өнүккөн системасы болгон учурда гана мүмкүн. Ушуну менен бирге мониторинг жана баалоо адистердин күчү менен да жүргүзүлүп, бенефициарлардын пикирлери да эске алыныш керек. Ушул тапта Эмгек жана социалдык өнүгүү министрлигинде мындай система жок жана аны түптөө министрликтин биринчи кезектеги милдети болуп эсептелсе да, министрликте жетиштүү финансы жана адам ресурстары болбогондуктан бул тапшырма аткарылбай жатат.

Маселени чечүү жолдору МСТ жөнүндө жаңы мыйзам долбоорунда бар. Мыйзам долбоордун 4-беренесине ылайык, МСТ чечилиши керек болгон, өзгөчө маанилүү социалдык көйгөйлөрдү аныктоодо жарандардын катышуусунун негизинде түзүлөт жана жайгаштырылат. 7-беренеге ылайык, социалдык көйгөйлөрдүн жана коомдук-пайдалуу максаттардын маалымат базасына кошуу үчүн жарандар жана уюмдар өз сунуштарын жиберүүгө укуктуу. Мыйзам долбоордун 8-беренесинин 4-пункту ыйгарым укуктуу мамлекеттик органды же ЖӨБ органын МСТ программасынын долбоорун даярдоо максатында МСТ аркылуу жеткирүүгө мүмкүн болгон социалдык кызмат көрсөтүүлөргө карата калктын муктаждыгын аныктоо боюнча изилдөө жүргүзүүгө милдеттендирет. Коомдук пайдага ээ долбоорду ишке ашыруу тууралуу келишимди баяндаган 37-берене келишимге төмөнкүдөй олуттуу шарттарды кошууну талап кылат: коомдук пайдасы бар долбоорду ишке ашыруунун натыйжасында жетишилиши керек болгон максаттар жана көрсөткүчтөр; берилген гранттык каражаттар жана коомдук пайдасы бар долбоорду ишке ашыруу боюнча ошондой долбоордун аткаруучусунун ишин мамлекеттик тапшырыкчынын текшерүүсүнүн тартиби. Мыйзам долбоордун 11-беренесинин 4-пункту ыйгарым укуктуу органга мониторинг жана баалоону уюштуруу жана жүргүзүү боюнча чыгашаларды каржылоого жол берет (мамлекет тарабынан МСТны каржылоо үчүн бөлүнгөн суммадан 5 пайыздан ашык эмес).

Ошентип МСТ механизми кызмат көрсөтүүнүн эффективдүүлүгүн жогорулатуу жөндөмдүүлүгүн көрсөтүүдө. Бирок бул үчүн бери дегенде эки шартты аткарыш керек. Биринчиден, реалдуу керектөөлөргө негизделген тапшырыктын темасын аныктоонун жаңы механизмин киргизүү; экинчиден, МСТны аткаргандан кийин анын жыйынтыктарына мониторинг жана баалоо жүргүзүү системасын киргизүү керек. Бул маселелер мамлекеттик со-

циалдык тапшырык жөнүндө мыйзамдын жаңы редакциясынын долбоорунда гана толук кандуу чечилет. ЖӨБ органдарына ыйгарым укуктар берилген шартта гана кызмат көрсөтүүлөр ыкчам жана кеңири уюштурулушу мүмкүн.

8. Секторлор аралык социалдык көйгөйлөрдү комплекстүү чечүү жана административдик коромжуларды 50% чейин үнөмдөө. Экономикалык эффективдүүлүктү комплекстүү жана превентивдүү кызмат көрсөтүүлөрдү жеткирген, комплекстүү секторлор аралык социалдык көйгөйлөр менен алектенген борборлорго карата өлчөсө болот. Мисалы, үй-бүлөдөгү зомбулук көйгөйү мамлекет жана коом үчүн социалдык гана эмес, ошону менен бирге укуктук жана финансылык кедергисин тийгизет. Административдик чыгашаларды эсепке алганда, бул көйгөйлөр менен алектениш керек болгон мамлекеттик органдардын (бери дегенде Эмгек жана социалдык өнүгүү министрлиги, ИИМ, Саламаттык сактоо министрлиги, прокуратура жана сот органдары) ведомстволор аралык өз ара аракеттенүүсүнүн шарттарында социалдык көйгөйлөр жана алардын кесепеттерин болтурбоо менен МСТ аркылуу кызмат көрсөтүүлөрдү мамлекеттик эмес жеткирүүчүлөр алектенген кырдаалды салыштырсак бул көйгөйлөрдү чечүү мамлекетке бери дегенде 2 эсе кымбатка турат.

9. Кызмат көрсөтүүлөрдү алуучулар жана алардын үй-бүлөлөрү үчүн кыйыр экономикалык пайдалар. Үй-бүлө мүчөлөрү үчүн кыйыр пайдалар төмөнкү факторлордун эсебинен пайда болот: майыптуулугу бар баланын ата-энесинин бош убактысы пайда болуп, аны киреше алып келе турган иш үчүн жумшай алышат; кызмат көрсөтүүнү алуучуну (баланы, майыптуулугу бар адамды) өзүнө өзү кам көрүү көндүмдөрүнө үйрөтүү – бул дагы ата-энеде же баккан адамда бош убакыт пайда болот дегенди билдирет; кызмат көрсөтүүнү алуучуну (баланы, майыптуулугу бар адамды) кесипке үйрөтүү, анын жардамы менен кызмат көрсөтүүнү алуучу үй-бүлөгө кошумча киреше алып келет; кызмат көрсөтүүнү керектөөчүгө жакындатуу, бул болсо үй-бүлөнүн ошол кызмат көрсөтүүгө жетүү үчүн жол киреге жана жашаган жери үчүн жумшаган каражатын үнөмдөйт; үй-бүлөдө чыңалууну азайтуу жана анын мүчөлөрүнүн эмоционалдык жана психикалык маанайын жакшыртуу, бул болсо эмгекке жөндөмдүүлүктү арттырат; үй-бүлөнүн абалына кыйыр таасирин тийгизген башка факторлор. Кыйыр экономикалык пайдалар бир кызмат көрсөтүүнү алуучуга айына 1000 сомдон 5000 сомго чейин болушу мүмкүн.

“+” белгиси бар мисал. Кара-Көлдө МСТнын алкагында майыптуулугу бар балдар үчүн реабилитациялык борбор ачылганда Нуркыздын ата-энеси аны борбордогу адистештирилген мекемеден Кара-Көлгө которушкан. Нуркыз зарыл болгон билимди жана көндүмдөрдү үйүнөн узабастан эле үйрөнүп жатканы үй-бүлөнүн жука капчыгы үчүн бир

кыйла жардам болду. Нуркыздын апасы: “Эне катары кызымдын көңүлү ачылып, тигүүчүлүк кесипти өздөштүрө баштаганы, сабакты калтырбастан билим алып жатканы, өз кесибинин мыкты ээси болуу каалоосу пайда болгону мени абдан кубандырып жатат”. Нуркыз төрөлгөндө ден соолугу жакшы болчу. Бирок менингит оорусуна чалдыгып, тилден калган. Канчалык даарылашпасын, жыйынтык болгон эмес. Ата-энеси Нуркызды Бишкектеги адистештирилген мектепке жибершип, алты жаштан баштап 8-классты аяктаганга чейин кыз интернатта жашап келген. Нуркыз дайыма тигүүчү болууну эңсечү. Бирок үй-бүлөсү анын борбордо калып, билим алуусун улантууга шарт түзүп берүү мүмкүнчүлүгү болгон эмес. Нуркыз Кара-Көлдөгү реабилитациялык борборго которулгандан кийин эле үй-бүлөнүн материалдык абалы жакшыра түштү.

10. Мамлекет жана коом үчүн кыйыр экономикалык пайдалар. Мамлекет жана коом төмөнкү жагдайлардын таасири алдында кыйыр пайда алышат: кызмат көрсөтүүнү алуучуну жамааттын социалдык жана экономикалык өнүгүүсүнө тартуу менен анын дараметин жогорулатуу; үй-бүлөнүн материалдык абалы оңолуп, мунун натыйжасында социалдык төлөмдөр боюнча бюджетке жүк азаят; интернаттык мекемелерге жаткырылган балдардын, карылардын, майыптуулугу бар адамдардын саны азаят; өз жанын кыйган адамдардын саны азаят; интернаттык мекемелердин бүтүрүүчүлөрү арасында кылмыштуулуктун деңгээли түшөт; турак жайсыз калгандардын саны кыскарат; жамааттарда социалдык чыңалуу төмөндөйт; социалдык мамилелердин туруктуулугу жогорулайт; бюджет таңсыктыгы шартында социалдык кызмат көрсөтүүлөргө кеткен мамлекеттик чыгашалар эффективдүү башкарылат; калктын бийликке болгон ишеним артат жана реформаларды жүзөгө ашыруу үчүн чоң мүмкүнчүлүктөр пайда болот.

Кошумча. Социалдык жана саясий капиталдын өсүшү катары бийликтин ишине болгон канааттануу жана ишеним 15-20% өсөт. МСТ механизм киргизүү – бул социалдык өнөктөштүктүн жана коомдо социалдык мунасага жетүүнүн эң эффективдүү формаларынын бири. Коммерциялык эмес уюмдар жана бизнес катары кызмат көрсөтүүлөрдү мамлекеттик эмес жеткирүүчүлөр (КМЭЖ) жергиликтүү жамааттын социалдык көйгөйлөрүн чечүүдө бийликтин тең укуктуу өнөктөшүнө айланууда. Коммерциялык эмес уюмдарды жана бизнести коомдук конкурстарга катышууга жана МСТны ишке ашырууга кеңири тартуу менен “социалдык муктаждыктарга бөлүнгөн каражаттар туура эмес бөлүштүрүлдү”, “коррупция бар”, “мамлекеттик жана муниципалдык кызматчылар жең ичинен иштерди бүтүрүп жатат” деген шектенүүлөрдү жокко чыгарат. МСТ механизм жайылтуу менен бийлик жана коом ортосундагы социалдык жоопкерчиликти адекваттуу кайра бөлүштүрүүгө жол ачат. Базар

экономикасынын шарттарында социалдык кызмат көрсөтүүлөр рыногунда оператордун функциялары мамлекет үчүн анчалык зарыл эмес. Бул маселелерде мамлекеттин функциялары – укуктук базаны түзүү. Бул болсо белгиленген социалдык стандарттарга ылайык, конкурстун негизинде КМЭЖга социалдык кызмат көрсөтүүлөрдү керектөөчүлөргө материалдык мүмкүнчүлүктөрүнө жараша, анын ичинде акысыз да жеткирүүгө шарт түзөт. МСТ механизмин киргизүү – бул багыттагы реалдуу жана эффективдүү кадам болуп эсептелет.

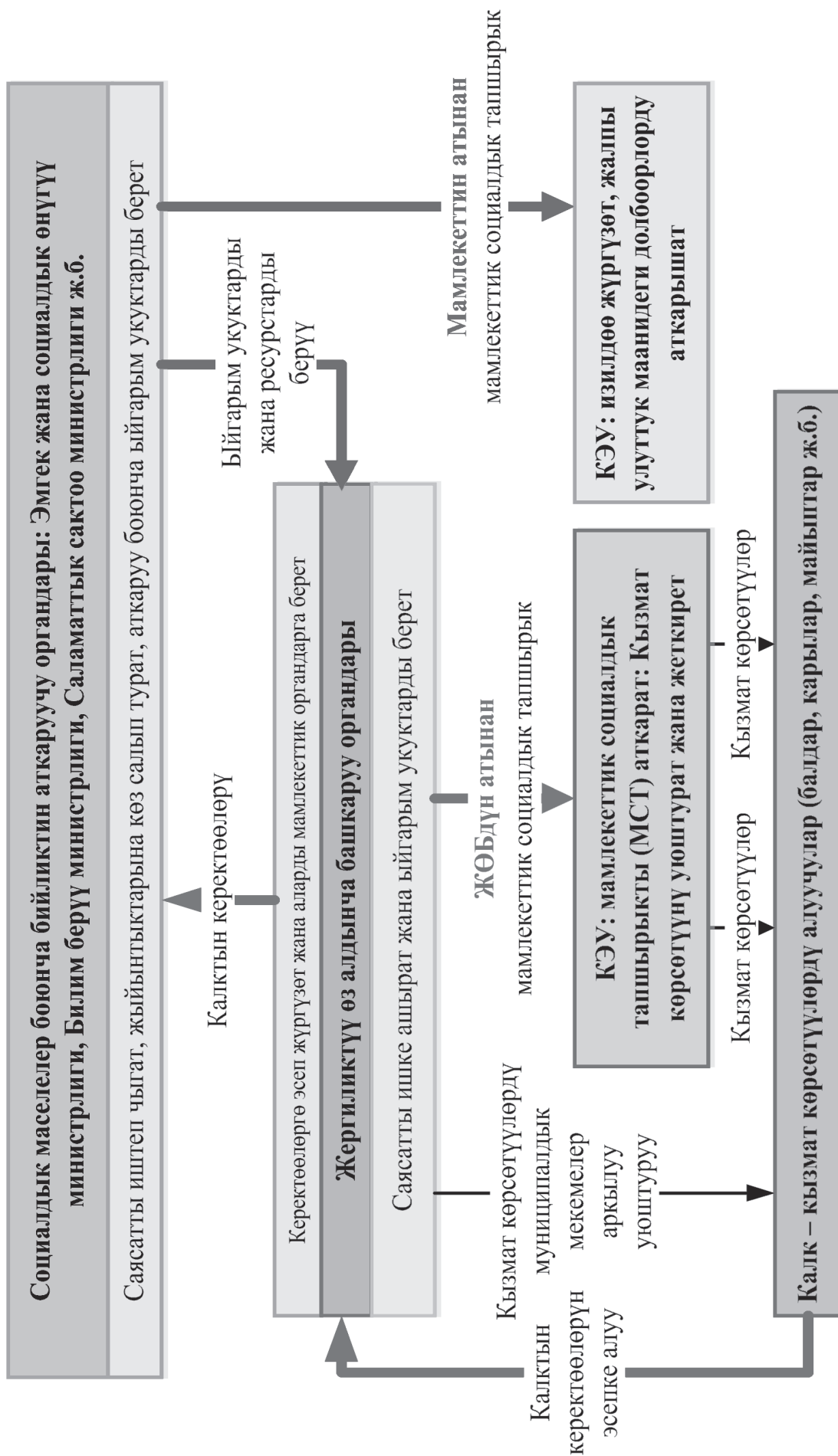
Корутунду

Изилдөөнүн алкагында кырдаалды үйрөнүү төмөнкүдөй тыянак жасоого жардам берди: МСТ механизми мамлекеттин, бизнестин жана коомдук сектордун укуктук мамилелер системасында толугу менен орун-очок алат, Кыргыз Республикасындагы мамлекеттик башкаруу саясатында ишке ашырылган бир нече жалпы узак мөөнөттүү тенденцияларга жана концепцияларга шайкеш келет. Тагыраак айтканда: социалдык кызмат көрсөтүүлөрдү деинституционалдаштыруу концепциясына; мамлекеттик жана муниципалдык кызмат көрсөтүүлөр концепциясына; мамлекеттик-жеке өнөктөштүк, мамлекеттин бизнес жана коомдук сектор менен кызматташтык концепциясына.

Аталган концепцияларга ылайык, Кыргыз Республикасында социалдык кызмат көрсөтүүлөр рыногу түзүлгөн. Рыноктун катышуучуларынын ролу төмөнкүчө бөлүштүрүлгөн: аярлуу топ – оор турмуштук кырдаалда турган балдар жана үй-бүлөлөр, майыптуулугу бар балдар жана чоң адамдар, карылар, үйү жоктор, зомбулуктун курмандыктары ж.б. Булар социалдык кызмат көрсөтүүлөрдүн негизги алуучулары болуп эсептелишет. Анткен менен киреше, жакырчылык деңгээлдерине байланышкан объективдүү себептерден улам алар социалдык кызмат көрсөтүүлөр үчүн чөнтөгүнөн акча чыгарып төлөй алышпайт. Ошондуктан мамлекет саясатты аныктап, социалдык кызмат көрсөтүүлөрдү каржылоо боюнча милдеттенмени өзүнө алуу менен, ошол кызмат көрсөтүүлөрдү акысыз жеткирүүгө кепилдик берет. Коммерциялык жана коммерциялык эмес бейөкмөт уюмдар, ошондой эле ЖӨБ органдары социалдык кызмат көрсөтүүлөргө болгон суроо-талапты аныктоодо мамлекетке жардам берип, ошол эле маалда жер-жерлерде социалдык кызмат көрсөтүүлөрдүн операторлорунун функциясын аткарыш керек. МСТ механизми бул өз ара мамилелер системасынын маанилүү бөлүгү болуп эсептелет жана Кыргыз Республикасынын булуң-бурчунда стационардык эмес социалдык кызмат көрсөтүүлөрдү азыраак акча жумшап, көбүрөөк натыйжа бере тургандай уюштурууга жол ачат. 1-сүрөт социалдык өнүгүү чөйрөсүнө олуттуу экономикалык таасир тийгизүү менен калкка стационардык эмес социалдык кызмат көрсөтүү процессинде МСТ механизминин ордун жана ролун көрсөтө алат.

1-сурет. Социалдык кызмат көрсөтүү системасында МСТнын орду

БИЙЛИКТИ КОММЕРЦИЯЛАШТЫРУУ – жергиликтүү өз алдынча башкаруудагы кооптуу бурулуш

Асылбек ЧЕКИРОВ, Өнүктүрүү саясат институту

Мамлекеттик башкаруу жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу системасын реформалоо жолунда алга умтулуулар, реформаны кармап туруу, артка кетенчиктөө же туура эмес багытты кармануулар болду.

Акыркы жылдары ЖӨБ органдарынын өздөрүнө мүнөздүү болбогон функцияларды аткаруусун, тагыраак айтканда өндүрүштүк-коммерциялык ишмердик аркылуу түз киреше табуу тенденциясын мына ошондой кетенчиктөөлөрдүн катарына кошсок болот. Бардык жерлерде айыл өкмөтүкүнөсканаларды

куруп, бизнес үчүн атайын техникаларды (экскаваторлорду, тракторлорду, жүк ташуучу унааларды ж.б.) сатып алып, курулуш материалдарын чыгаруу боюнча муниципалдык ишканаларды, тигүүчү цехтерди, наабайканаларды ача башташты. Мындан тышкары бизнес менен алектенүү ниети көп учурда жергиликтүү мамлекеттик администрациянын, айылдык аймактарды дотациядан чыгарууга далбастаган губернаторлордун талаптарына негизделет. Бул үчүн алар экономикалык ишмердиктин өнүктүрүү үчүн муниципал-

дык ишканаларды ачууну талап кылышууда. Бул көрүнүш акыркы жылдары кооптондурчу масштабга жетти: жергиликтүү бюджеттин зарыл каражаттары жумшалып, жергиликтүү өз алдынча башкаруунун табиятына каршы келип, мындай түрдөгү схемаларда коррупциялык тобокелдиктер өтө олуттуу болууда.

Бул көйгөйдү чечүү үчүн анын укуктук жана экономикалык өңүттөрүн баалап чыгыш керек.

“Жергиликтүү өз алдынча башкаруу жөнүндө” Мыйзам менен жергиликтүү маанидеги маселелерди аткаруунун алкагындагы тапшырмалардын тизмеги аныкталган жана бизнес менен тикелей алектенүү бул тизмекке кирбейт. 18-берененин 1-бөлүгүнүн 1-п. менен белгиленген жобо бар, ал ЖӨБ органдарынын милдеттенмесине “тиешелүү аймакта экономикалык өнүгүүнү камсыздоону” кошот. “Мамлекеттик жана муниципалдык кызмат көрсөтүүлөр жөнүндө” Мыйзамдын негизинде ЖӨБО же муниципалдык мекеме бизнес менен алектене албай турганы талашсыз. Мындан улам муниципалдык ишканаларды же акционердик коомду түзүү варианты калууда. Анын тартиби жана жол-жобосу “Жергиликтүү өз алдынча башкаруунун финансы-экономикалык негиздери жөнүндө” Мыйзамдын 22-23-беренелеринде жазылган. Ар бир чарбалык субъекттин туруктуу ишмердигинин өзөктүк мүнөздөмөсү катары кирешенин болгону эсептелери шексиз. Бул болсо аталган Мыйзамдын 22-беренесинде көрсөтүлгөн. Бул муниципалдык ишканага да, акционердик коомго да тиешелүү. Бирок кардарга карата муниципалдык жана жеке ишканалардын аракеттеринде айырма бар. Жеке ишкана келишимдин негизинде кызмат көрсөтөт жана кызмат көрсөтүү үчүн акы төлөгөн кардардын каражаттары киреше булагы болуп эсептелет. Ушуну менен бирге эгерде кызмат көрсөтүүгө буюртманы ЖӨБ органы берсе, анда жергиликтүү бюджеттин каражаты да каржылоо булагы боло алат. Бирок кайсы бир себептерден улам жеке ишкерге же тапшырыкчыга бир нерсе жакпай калса, анда келишим үзүлүшү мүмкүн жана ишкер жаңы буюртмаларды издей баштайт.

Муниципалдык ишканага байланышкан кырдаал башкача болот. “ЖӨБдүн финансы-экономикалык негиздери жөнүндө” Мыйзамдын 22-беренесине ылайык, муниципалдык ишканалар жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары тарабынан өз милдеттенмелерине кирген кызматтарды көрсөтүү үчүн түзүлөт. Башкача айтканда, алар “Жергиликтүү өз алдынча башкаруу жөнүндө” Мыйзам менен аныкталган кызмат көрсөтүүлөрдүн түрлөрү.

Иш жүзүндө болсо ЖӨБ органдары жапырт түрдө бизнес менен тикелей алектене башташты. ЖӨБ органдарын бизнес менен алектенүүгө эмне түрттү? Көпчүлүк учурда бул биринчи кезекте логикалуу көрүнөт. Мисалы, дотацияда турган ЖӨБ органында жарандардын суроо-талаптарын аткаруу

үчүн материалдык мүмкүнчүлүгү чектелүү. Ошондуктан алар болгон ыкмаларды колдонуп, акчаны өз алдынча, анын ичинде коммерциялык иш менен алектенип табууга аракеттенишет. Мунун башка бир түшүндүрмөсү бар: ошол ЖӨБ органдын аймагында кызмат көрсөтүүнүн бул түрүн сунуштаган ишкерлер болбогондуктан айыл өкмөтү жарандардын, өзгөчө аярлуу топтордун суроо-талаптарын канааттандырып, кызмат көрсөтүүнү дагы да төмөн баада жеткириш үчүн бизнес баштайт. Бул ниети практикада канчалык ишке ашып жатат?

Муниципалдык ишканалардын кирешесин жергиликтүү бюджетке багыттоо мүмкүнчүлүгүнө ээ болуш үчүн ошол кирешени биринчи кезекте табыш керек эмеспи. Болгондо да киреше жеке бизнес менен атаандаштык шарттарында алыныш керек. Атаандаштыктын негизинде ишканалардын жетекчисинин, кызматкерлеринин өз ишин жакшыртуу, киреше табуу же уставдык тапшырмаларды эффективдүү аткаруу мотивациясы болот.

Жеке ишкердин мотивациясы түшүнүктүү. Ал пайда тапкысы келет. Ошол пайданы алыш үчүн жеке ишкер чыгашаларды оптималдаштырып, техниканы талаптагыдай абалда кармап, кызматкерлерди жакшы маяна менен кызыктырып, өз ишканасы үчүн кирешелердин кошумча булактарын издейт ж.б. Мындай мотивация муниципалдык ишканалардын кызматкерлеринде барбы? Анткени муниципалдык ишканалардын кызматкерлери белгиленген маянаны алып турат да. Бул акча иш болбогон күндө да эрежеге ылайык ага чегерилип турат эмеспи. Муниципалдык ишканалардын жетекчиси узак убакытка бул кызматты ээлейт деген кепилдик болбосо, анда жетекчиде узак мөөнөттүү өнүгүү программасын түзүүгө, техниканы талаптагыдай абалда күтүүгө мотивациясы болобу? Жети-Өгүз районундагы ушул өңдүү муниципалдык ишканалардын иш практикасы 2015-жылы жергиликтүү бюджетке ишканадан эч кандай каражат түшпөгөнүн көрсөттү. Ушуну менен бирге, мисалы, эки комбайнды, болгондо да эскилерин сатып алууга гана Жети-Өгүз районундагы айыл өкмөтү 400 000 сомдон ашык каражат жумшаган. Алардын ичинен 200 000 сомдон ашууну жергиликтүү бюджеттеги каражаттын эсебинен жана 200 000 сому Ысык-Көл облусун Өнүктүрүү фондунун каражаттарынан сарпталган. Комбайндарды оңдоп-түзөөгө кошумча каражаттар талап кылынат, ал эми муниципалдык ишканалардын кызматкерлери тетиктерди сатып бермейинче жана ремонт жасамайынча ишти баштабай жатышат. Ошол эле маалда ишканалардын кызматкерлери катары комбайн айдоочуларына маяна чегерилип келатат жана алар ремонтту тездетүүгө көп деле ашыккан жери жок. Кыргызстандын шарттарында комбайн бир сезондо дан өсүмдүктөрдүн аянтынын 200 гектарын иштете алат¹. Башкача айтканда

¹ Кыргыз Республикасында фермаларды механизациялоо жана айыл чарбасынын продуктивдүүлүгү, 2009. Дүйнөлүк банк жана ФАО Инвестициялык борбору.

катуу киришсе комбайндар 400 гектар жерди иштетип кое алат. Айыл өкмөт жетекчисинин маалыматы боюнча, бир гектар жерди иштетүү 1500 сомду түзөт. Бирок муниципалдык ишкананын кызмат көрсөтүүлөрүнүн баасы 10% аз. Б.а., элеттиктер жылына 60 000 сом үнөмдөшөт (150x400 = 60 000 сом). Мындан улам биринчи суроо пайда болот: эгерде аталган айылдык аймакта дан өсүмдүктөрү өстүрүлгөн жердин аянты 10 000 гектарды түзсө, дагы да арзаныраак кызмат көрсөтүү кимдер үчүн жеткиликтүү болот? Экинчи суроо: жылына 60 000 сомго жарандардын айрым категорияларына жардам берүү үчүн 400 000 сомдон ашык каражатты (күнүмдүк чыгашаларды кошпогондо) сарптоо канчалык зарыл? Анализ көрсөткөндөй, жыл сайын чыгашалар көбөйө берет, бирок муниципалдык ишкананын ишинин эффективдүүлүгү азаят. Натыйжада кандай жыйынтык болот?

- Бюджеттен 400 000 сомдон ашык каражат тартылган, алардын эсебинен жергиликтүү маанидеги маселелер чечилиш керек болчу.
- Муниципалдык ишкананын кирешелери жергиликтүү бюджетти толтура алган жок.
- Жергиликтүү жеке комбайнчылар менен таалапка жооп бербеген атаандаштык түзүлдү.

Эгерде бул айылдык аймакта жашоочуларга дан өсүмдүктөрүн жыйноо боюнча дагы да арзан кызмат көрсөтүүнү каалашса, анда социалдык жактан аярлуу топту аныктап, алар үчүн жергиликтүү кеңеш дан өсүмдүктөрүн жыйноонун баасын компенсациялоого жылына 60 000 сом көлөмүндө сумманы, б.а, ошол эле 10% бекиткени туура болмок. Ушуну менен бирге жумуштарды жеке комбайнчылар жасап, ЖӨБ органдары туруксуз муниципалдык ишкананы күтүү жана башкаруу боюнча түйшүктөн кутулмак. Ушундай эле мисалды түз бизнес менен алектенген башка муниципалдык ишканаларга карата да келтирсе болот. Айылда айыл чарба техникасы жетпей, жаңысын сатып алууга дыйкандарда мүмкүнчүлүк жок дейли. Бирок бул көйгөй ЖӨБ органдарынын ыйгарым укуктарынын алкагынан чыгууда, бул маселени ЖӨБ органдары эмес, өкмөт, Айыл чарба министрлиги чечиш керек жана акча каражаттары ЖӨБ органдарына мүнөздүү болбогон функцияларга багытталбаш керек.

Айылдык аймактарды дотациядан чыгаруу аракетине келе турган болсок, анда бул көбүрөөк деңгээлде бюджеттер аралык мамилелер, кирешелерди администрациялоо жөндөмдүүлүгү, өз чыгашаларды оптималдаштыруу маселесине кирет. Бирок эч качан бизнес менен тикелей алектенүүгө болбойт.

Муниципалдык ишкана абаттоо, КТК жыйноо, ичүүчү сууну жеткирүү маселесин чечүү, канализациялык системаларды күтүү ж.б. өңдүү чындап эле жергиликтүү маанидеги маселелерди чечүү үчүн түзүлгөн. Бирок ошол эле маалда калкка акыга кызмат көрсөткөн башка бир кырдаалды карап көрөлү.

Муниципалдык ишканада киреше алуунун 2 негизги түрү болушу мүмкүн: (1) кызмат көрсөтүүлөрдүн белгилүү бир түрлөрү боюнча тарифтерди төлөө, аны жергиликтүү кеңеш бекитет жана (2) муниципалдык тапшырыкты аткаруунун алкагында жергиликтүү бюджеттин каражаттары. Муниципалдык ишкананын ишмердигинен түшкөн кирешелер бери дегенде анын милдеттенмелерин аткаруу боюнча бардык чыгашаларды жапса, бул ойдогудай болмок. Б.а., тарифтер чогултулса (анын баасы реалдуу өз баасына шайкеш келиш керек), муниципалдык тапшырыктын көлөмү боюнча толук иштесе жана ал толугу менен төлөнсө.

Иш жүзүндө бул булактар боюнча толук түшүүлөрдү камсыздоо оңой эмес. Анткени эрежеге ылайык, адатта жергиликтүү депутаттар тарифтердин наркын жарандар алдында спекуляциялардын куралы катары колдонуп келишет. Мындан тышкары адатта калк кызмат көрсөтүүнүн сапаты начар деген шылтоо менен, же төлөбөй койсо эч кандай жазага тартылбаганын билип туруп тарифти төлөөдөн баш тартат. Ошондой эле бүгүнкү күнгө чейин муниципалдык тапшырыктын баасын төлөө аркылуу муниципалдык ишкананын ишин каржылоо практикасы толук өлчөмдө орун албай келатат. Ушул убакытка чейин муниципалдык ишкана совет мезгилиндей эле иш жүзүндө муниципалдык мекеме катары сметалык принцип боюнча каржыланууда жана аларга төлөнгөн акча аткарылган жумуштун көлөмүнөн көз каранды болбойт. Дотациядагы муниципалитеттерде кызмат көрсөтүүлөрдү жеткирүүчүлөрдүн туруктуулугун камсыздоо үчүн өз каражаттары дайыма эле боло бербейт.

Эгерде бул кырдаал жеке ишканага тиешелүү болгондо, анда ал келишимди үзүп, өздөштүрүү үчүн жаңы рынокту издей баштамак. Бирок муниципалдык ишканага келгенде кырдаал татаалыраак. Жергиликтүү маанидеги маселелерди аткаруу процессин уюштуруу жана калкка жеткиликтүү, сапаттуу кызмат көрсөтүүлөрдү жеткирүү ЖӨБ органынын милдети болуп эсептелет. Муниципалдык ишкананын ишмердигин токтотуу менен жергиликтүү бийлик жарандарга кызмат көрсөтүүнү жеткирбей коюушу ыктымал деген коркунуч пайда болот. Эгерде муниципалитеттин аймагында ыктымал жеке кызмат көрсөтүүнүн жеткирүүчү болбосо, башка варианттар да жок болсо, анда кырдаал ого бетер татаалдашат. Мындай учурда ЖӨБ башчысынын алдында оор маселе жаралат: кызмат көрсөтүүнүн туруктуулугун кантип камсыздаш керек? Ошондуктан ЖӨБ органдарынын жана муниципалдык ишканалардын жетекчилери бизнес менен алектенүү зарылчылыгын кошумча киреше булагын табууга болгон керектөө менен түшүндүрүшөт.

Мындай татаал кырдаалда ЖӨБ органдарына кандай кеңеш берсе болот? Биринчи кезекте көйгөйдүн өзүнө анализ жасап, муну кандай усул менен чечсе болот деген суроо узатыш керек?

Ошол анализдин жыйынтыгы боюнча ЖӨБ орга-

нынын жетекчиси эки ыктымал варианттын ичинен бир чечим кабыл алыш керек: (1) кызмат көрсөтүү үчүн муниципалдык ишкана/мекеме түзүү, (2) кызмат көрсөтүүнү жеке уюмга (жеке жакка) же коммерциялык эмес уюмга аутсорсингге өткөрүп берүү.

Чечим кабыл алуу үчүн кызмат көрсөтүүнү жеткирүүчүнүн болочоктогу туруктуулугунан кабар берген маалыматтарды изилдеп чыгыш керек:

- Кызмат көрсөтүү үчүн акы төлөй турган абоненттердин же колдонуучулардын саны.
- Тарифтердин мүмкүн болушунча чогултулушун камсыздоо мүмкүнчүлүгү.
- Жергиликтүү бюджеттин абалы жана муниципалдык тапшырыкты каржылоого каражатын болушу.
- Зарыл болгон жумуштарды жасоо үчүн өзүнүн техникасынын, жабдууларынын, инфраструктурасынын болушу.

Болочоктогу же учурда иштеп жаткан ишкананын рентабелдүүлүгүн эсептей турган атайын методикалар бар. Эгерде эсептер кызмат көрсөтүүнү жеткирүүчү туруктуу болуп, кызмат көрсөтүүнү эффективдүү ишке ашырууга жөндөмдүү болгонун көрсөтсө, анда чоң маселе жаралбайт. Мындай учурда эки альтернатива тең четке кагылбайт жана анын ичинен тандап алууда кошумча факторлор роль ойнойт: жумуштардын күтүлгөн көлөмү, кызмат көрсөтүүнү жеткирүүчүнүн квалификациясы, ЖӨБ органы тарабынан мүмкүн болгон кошумча чыгымдар. Иш жүзүндө мындай кырдаал шаарларга же ири айылдык аймактарга көбүрөөк туура келет. Кырдаалга жасалган анализдин негизинде ЖӨБ органдарынын жетекчилери муниципалдык ишкананын келечектеги өнүгүүсүн болжолдой алышат.

Эми кеңири жайылган кырдаалды карап көрөлү: калкынын саны көп эмес муниципалитет дотацияда турат жана жергиликтүү маанидеги маселелерди чечүүгө каражат жетишсиз дейли. ЖӨБ органынын жетекчиси татаал тандоого туш болду: же муниципалдык ишкана түзүү, же кызмат көрсөтүүнү аутсорсингге берүү. Муниципалдык ишкананы түзүү – бул белгилүү бир кошумча милдеттенмелер. Жеке ишкер алардан оолак боло алат:

- муниципалдык ишкананын жетекчисин жана бухгалтерин күтүү,
- салыктык милдеттенмелерди милдеттүү түрдө аткаруу, салык отчеттуулугунун формалары жана жол-жоболору боюнча маневр жасаганда чектөөлөр. Мисалы, жеке ишкер бухгалтерди тартпастан салык салуу системасынын жеңилдетилген системасы боюнча иштей алат,
- жумуштун көлөмүнө карабастан муниципалдык ишкананын кызматкерлерине маянаны милдеттүү түрдө төлөп берүү зарылчылыгы. Эрежеге ылайык, бул ички кредитордук карыздын негизги себеби болуп калууда.

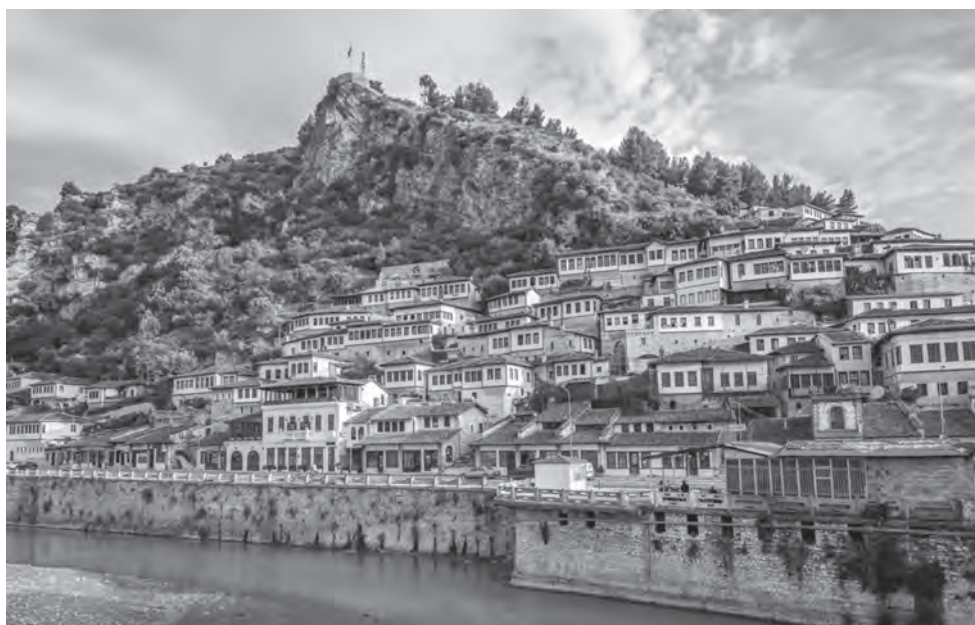
Жеке ишкер бизнести диверсификациялап, болбой калды дегенде ишин убактылуу токтотуп, төлөп берүү маселесин дагы да ыкчам чече алат.

Кирешенин жетиштүү булактары болбогон шартта мына ушундай милдеттенмелердин болушу эрежеге ылайык, күн мурда муниципалдык ишкананы банкроттукка алып келет. Бирок буга карабастан ЖӨБ органдары кызмат көрсөтүүнү жеке жеткирүүчүгө бербестен, техниканы, жабдууларды сатып алууга, инфраструктуранын курулушуна олуттуу каражаттарды (адатта донорлордун акчасын) сарпташат. Кызмат көрсөтүү системасын уюштуруу үчүн мындай кырдаалда ЖӨБ органдарына кандай кеңеш бере алабыз?

Эгерде муниципалдык ишкананы түзүү тууралуу чечим кабыл алынса жана башка варианттар каралбаса, анда уставдык документте жана жободо ишкананын туруктуулугуна көмөктөшө турган нормаларды караштыруу зарыл: (1) жетекчиде жана кызматкерлерде өз ишинин көрсөткүчтөрүн жакшыртууга болгон материалдык жана моралдык мотивация, (2) муниципалдык тапшырыктын баасын жана көлөмүн бери дегенде бир жылга аныктап алуу, (3) муниципалдык тапшырыктын аткарылышына зыянын тийгизбей тургандай калк үчүн акыга кызмат көрсөтүүлөрдүн ыктымал тизмегин аныктап алуу. Муниципалдык ишкананы күтүүгө кеткен коромжуларды азайтуу үчүн аны башкаруунун оптималдуу моделин түзүп алуу маанилүү.

Эгерде кызмат көрсөтүүнү аутсорсингге берүү тууралуу чечим кабыл алынса, анда келишимдик мамилелердин алкагында төмөнкүдөй жоболорду караштыруу сунушталат: (1) кызмат көрсөтүүнү жеткирүүчүнү тандап алууда “Мамлекеттик сатып алуулар жөнүндө” Мыйзамдын жоболорун сактоо, (2) муниципалдык тапшырыкты жүйөлүү эсептеп чыгуу, мында кызмат көрсөтүүнү жеткирүүчү аткарышы керек болгон милдеттенмелер жана ЖӨБ органы тарабынан акы төлөө боюнча милдеттенмелер каралат, (3) эгерде муниципалдык мүлк кызмат көрсөтүүнү жеткирүүчүгө берилсе, аны эффективдүү пайдалануу, ошондой эле мүлктү колдонуунун эффективдүүлүгүнө мониторинг жүргүзүү боюнча так келишимдик мамилелер түзүлүш керек, (4) тарифтин баасын аныктоо, аны чогултуу үчүн жоопкерчилик бөлүгүндө, ошондой эле муниципалдык тапшырыкты түзүүнүн эрежелери жана тартиби боюнча акылга сыярлык акча саясаты жүргүзүлүш керек.

Тилекке каршы, жергиликтүү маанидеги маселелерди чечүүнүн алкагында кызмат көрсөтүүнү уюштуруу маселелери жергиликтүү өз алдынча башкаруу чөйрөсүндө бир кыйла сейрек тема болуп эсептелет жана ушул күнгө чейин көптөгөн маселелер талаштуу бойдон кала берүүдө. Бирок олуттуу каталарды болтурбоо үчүн ушул маселелерди талкуулоо зарыл экени айдан ачык болуп турат. **M**

Албания – өнүгүү боюнча реформалар уланууда

Нурбек ИМАКЕЕВ, Өнүктүрүү саясат институту

Децентралдаштыруу боюнча реформалар башталган мезгилде Кыргызстандын өкүлдөрү чакан Албан өлкөсүнө назарын көбүрөөк бурушкан эле. Албанияда 1992-жылдан тарта чарба жүргүзүүнүн социалисттик системасынан рынок мамилелерине өтүүгө байланышкан өзгөрүүлөр башталган. Ошону менен бирге жергиликтүү өз алдынча башкарууну, жергиликтүү жамааттарды өнүктүрүүдө жасалган реформалар өзгөчө кызыгууну жараткан.

Албания көптөгөн параметрлери боюнча Кыргызстанга окшошуп кетет: тоолуу келип, аймагы 28,7 миң кв.км түзөт (Кыргызстанда 200 миң кв.км), калктын жыштыгы – 96 киши/кв. км (Кыргызстанда 30 киши/кв.км).

2015-жылга чейин, б.а., административдик-аймактык реформалар башталганга чейин Албанияда 12 регион (облус), 36 округ (район) жана 373 муниципалитет болгон. Бул жагынан да Албания Кыргыз Республикасына окшошуп кетчү.

Биздин өлкөлөр ортосундагы өнүгүүдөгү башталгыч шарттардын окшоштугу, реформаларды жүргүзүү тажрыйбасын үйрөнүү, мыкты практиканы Кыргызстанда колдонуу мүмкүнчүлүгү “Жергиликтүү деңгээлде кызмат көрсөтүүлөрдү жакшыртуу” Долбоорунун командасынын Албанияга жасаган сапарында башкы максат болду. Аталган Долбоорду ХЕЛВЕТАС “Свисс Интеркооперейшн” Ассоциациясынын Кыргыз Республикасындагы филиалы жана Өнүктүрүү саясат институту уюмдарынан турган консорциум ишке ашырып келет.

Албания Республикасынын 1998-жылдагы Конституциясына ылайык, жергиликтүү өз алдынча башкаруу бийликти децентралдаштыруу жана жергиликтүү автономия принциптеринин негизинде түптөлгөн. Жергиликтүү өз алдынча башкарууга тиешелүү жалпы жоболор “Жергиликтүү өз алдынча башкарууну уюштуруу жана анын иштеши жөнүндө” Мыйзамда сүрөттөлгөн. Албанияда жергиликтүү өз алдынча башкаруу 2015-жылга чейин регионалдык, округдук деңгээлдерде, шаардык муниципалитеттерде жана айылдык коммуналарда жүзөгө ашырылып келген. Аны менен бирге регионалдык деңгээлдеги жергиликтүү өз алдынча башкаруу системасы көп жеринен формалдуу болчу. Мисалы, регионалдык парламенттин депутаттарынын катарына автоматтык түрдө облустун аймагында жайгашкан шаарлардын бардык мэрлери кирчү. Иш жүзүндө префект (өкмөттүн региондогу өкүлү) регионалдык Кеңешке салыштырмалуу регион деңгээлинде көбүрөөк реалдуу бийликке ээ болчу.

Бюджеттик система ашкере борборлоштурулуп, дээрлик бардык ЖӨБ органдарында финансыны башкаруу боюнча өз алдынчалуулук болгон эмес. Көптөгөн муниципалитеттерде калктын саны аз болгону менен, мамлекеттин карамагында аткаминерлердин чоң армиясы турган.

Мына ушунун баары Албанияны 2014-жылы административдик-аймактык реформаны баштоого түрттү. Реформанын натыйжасында 3 регион калып, алар өзүнө 61 муниципалитетти бириктирген.

Мында шаарлар борбор болуп калган. 2015-жылы жаңы административдик-аймактык бирдиктердин жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарына шайлоо өткөн. Ошондой эле мэрлерди шайлоо да болгон. Мэрлерди түз шайлоо жолу менен калк тандайт. Реформалар жаңыдан гана башталып жатат жана азырынча кандайдыр бир тыянактарды чыгаруу эрте. Бирок Кыргызстан үчүн айрым пайдалуу тыянактарды азыртадан эле чыгара берсе болот.

Мамлекеттик кызмат көрсөтүү системасы

Мамлекеттик кызмат көрсөтүүлөрдүн сапатын, мамлекеттик органдардын жарандар алдындагы жоопкерчилигин жогорулатуу максатында 2016-жылы “Албания Республикасында фронт-кеңселер аркылуу коомдук кызмат көрсөтүүлөрдүн тартиби жөнүндө” Мыйзам кабыл алынган. Мыйзам коомдук кызмат көрсөтүү административдик тоскоолдуктарды кыйгап өтүп, жогорку сапатта жарандарга жете тургандай эрежелерди белгилейт.

Мыйзамдагы аныктамага ылайык, коомдук кызмат көрсөтүү – мамлекеттик, көз карандысыз мекемелер жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары берген кызмат көрсөтүү. Кызмат көрсөтүү жарандардын суроо-талабы боюнча берилет жана анын продуктулары – маалым каттар, сертификаттар, лицензиялар, уруксат берүүчү документтер ж.б. Кыргыз Республикасынын “Мамлекеттик жана муниципалдык кызмат көрсөтүүлөрү жөнүндө” Мыйзамынан айырмаланып, Албанияда азырынча “муниципалдык кызмат көрсөтүү” термини колдонула электигине, мунун ордуна “коомдук кызмат көрсөтүүнү” аныктоо боюнча жалпы критерийлер тандалып алынганга көңүл буруш керек. Бул критерийлер жалпысынан кыргызстандык Мыйзамдын критерийлерине окшошуп кетет.

Албаниянын өкмөтү коомдук кызмат көрсөтүүлөр чөйрөсүндөгү реформаларды ишке ашырууга чоң көңүл буруп жатат. Ошондуктан кеңири административдик ыйгарым укуктарга ээ болгон Коомдук кызмат көрсөтүүлөр боюнча атайын мамлекеттик агенттик түзүлгөн. Агенттик кызмат көрсөтүүлөр системасын “Бирдиктүү терезе” принциби боюнча координациялайт. Ал кызмат көрсөтүүгө арыздар кабыл алынчу “фронт-кеңседен” жана бул кызмат көрсөтүүлөр аткарылган “бэк-кеңседен” турат. “Бэк-кеңсе” (мамлекеттик орган) кызмат көрсөтүүнү сапатсыз жеткирген күндө да фронт-кеңсеге кайрылган жарандын алдында кызмат көрсөтүүнү аткаруу боюнча милдеттенмени Агенттик алат. Мындай мамлекеттик орган менен териштирүүнү жаран эмес, Агенттик жүргүзөт. Атүгүл сотко кайрылууга чейин жетиши мүмкүн. Мыйзамдар менен жаранга кызмат көрсөтүүнү алуу үчүн мамлекеттик органга түз кайрылууга тыюу салынган.

Реформалар эми гана ишке ашырыла баштады жана албетте чечилиш керек болгон суроо

олор кала берүүдө. Ошондой эле Коомдук кызмат көрсөтүүлөр жөнүндө Мыйзамдын өзүн да өркүндөтүү талап кылынат. Аны менен катар бул Мыйзамдын ишке ашырылышын “Децентралдаштыруу жана жергиликтүү өнүгүү программасы” Долбоору жана “Бирдиктүү терезе” иштей баштаган Шкодра шаардык мэриясы талкуулады. Талкуунун жүрүшүндө Албаниянын адистери Мыйзамга “административдик муниципалдык кызмат көрсөтүү” терминин кошуу демилгесин көтөрүп чыгышты. Анткени практикада ЖӨБ органдарынын компетенциясында гана болгон жана колдонуудагы Мыйзамда толук камтылбай калган коомдук кызмат көрсөтүүлөрдүн 63 түрү аныкталган.

Биздин делегациянын өкүлдөрү жергиликтүү маанидеги маселелерди чечүүнүн (жарыктандыруу, КТК чыгаруу, таза суу жеткирүү, канализация ж.б.) алкагындагы кызмат көрсөтүүлөрдү структурага кошууга карата пикирлерине кызыгышты. Албан кесиптештердин пикири боюнча жана колдонуудагы мыйзамдарга ылайык, бул кызматтарды көрсөтүү тартиби тармактык мыйзамдарда (таштан, таза суу ж.б. боюнча), ал эми бул маселелер боюнча ЖӨБ органдарынын милдеттенмелери “Жергиликтүү өз алдынча башкарууну уюштуруу жана анын иштеши жөнүндө” Мыйзамда сүрөттөлгөн. Ошондуктан кызмат көрсөтүүлөрдүн бул түрлөрүн “административдик муниципалдык кызмат көрсөтүү” түшүнүгүнө кошуу маселеси каралган жок.

Коомдук кызмат көрсөтүүнү уюштуруу боюнча Албания тандап алган жол Кыргызстан үчүн өтө пайдалуу болчудай. Анткени дал ушул тапта “Мамлекеттик жана муниципалдык кызмат көрсөтүүлөр жөнүндө” КР Мыйзамын ишке ашыруу боюнча жигердүү иштер жүрүп жатат.

Жергиликтүү өз алдынча башкаруунун деңгээлинде бюджеттик система

Албаниянын Конституциясы жана мыйзамдары боюнча ЖӨБ органдары финансылык жактан көз карандысыз болуп, финансылык децентралдаштырууну өнүктүрүү зарылдыгы каралган. Жергиликтүү деңгээлде бюджеттик процесстин өзөктүк жоболору жана бюджеттер аралык мамилелер боюнча ченемдик-укуктук база Кыргыз Республикасындагы бюджеттик мыйзамдардын жоболоруна окшош.

Бирок практикада финансылык децентралдаштыруу боюнча реформалар көп жакшы илгерилебей жатат. Киреше булактарынын узун тизмегине карабастан (15тен ашык) алардын баары жергиликтүү локалдык мүнөзгө ээ жана жергиликтүү бюджеттин кирешелер бөлүгүндө анчалык деле орунду ээлебейт. Ошону менен бирге мыйзамдарда жалпы мамлекеттик салыктарды бөлүштүрүү мүмкүнчүлүгү каралган. Бирок иш жүзүндө бул салыктар жергиликтүү бюджеттин кирешелерине

айлана албай койду. 2014-жылдын жыйынтыктары боюнча республикалык бюджеттен трансферттердин көлөмү жергиликтүү бюджеттердин жалпы көлөмүнөн 94% түздү. Өлкөдөгү дээрлик бардык муниципалитеттер дотациялык болуп эсептелет. Бизди курорттук, сыртынан караганда бакубат көрүнгөн Шкодра шаарынын мисалы таң калтырды. Шаарда кызмат көрсөтүүлөр системасы өнүккөнүнө карабастан дотациялык болуп эсептелет. Мындай шарттарда шаар бийлиги атүгүл таштанды полигонун өз алдынча күтө албайт жана ал ушул тапта дээрлик кароосуз калган.

Жергиликтүү киреше булактары боюнча салыкты администрациялоо системасы кызыктуу тажрыйбадай көрүндү. 2007-жылы ченемдик-укуктук актылар кабыл алынып, аларга ылайык жергиликтүү салыктарга жана жыйымдарга карата жергиликтүү өз алдынча башкаруу деңгээлинде фискалдык саясатты түзүү боюнча ЖӨБ органдарына өзгөчө укуктар жана ыйгарым укуктар берилген. Ошону менен бирге эгерде ЖӨБ органдары жергиликтүү парламенттин чечими менен мындай укуктарды жүзөгө ашырса, анда салык мыйзамдарына ылайык жоопкерчиликти кошо алышат. Тилекке каршы, жергиликтүү бюджеттин кирешелерин көбөйтүү боюнча оң мотивация трансфертти (теңдештирүүчү трансферттин аналогу) эсептөө тартибинен улам азайып калууда. Ал эми анын мааниси кирешелерди чогултууга жараша болот.

Бул маселени талкуулаган учурда албаниялык кесиптештер бюджеттер аралык мамилелер бөлүгүндө реформаларды жүргүзүү зарылчылыгы пайда болгонун, антпесе жергиликтүү өз алдынча башкарууну өнүктүрүү ыргагы жайлай турганын билдиришти.

Борбордук деңгээлде да, ЖӨБ деңгээлинде да программалык бюджетти киргизүү тажрыйбасы абдан кызыктуу экен. 2000-жылы реформалар жаңыдан башталып жаткан маалда Программалык бюджеттик классификация кабыл алынган. Ал мамлекеттик органдарды жана ЖӨБ органдарын бюджетти программалык форматта берүүгө милдеттендирет. Албетте, ресурстар чектелүү болгон шартта толук кандуу программалык бюджетти алуу оор. Бирок методологиялык негиз түзүлүп, мамле-

кеттик жана муниципалдык кызматчылар арасында белгилүү бир потенциал калыптанып калган.

Административдик-аймактык реформа

2014-2015-жылдар аралыгында Албанияда административдик-аймактык реформа башталган. Макаланын кириш бөлүгүндө реформанын айрым бир сандык көрсөткүчтөрү келтирилген. Реформанын оң өңүттөрүнөн төмөнкүлөрдү белгилесе болот:

- Мамлекеттик башкаруунун эффективдүүлүгү жогорулады. Башкаруунун регионалдык деңгээли алып салынып, жергиликтүү өз алдынча башкарууга көбүрөөк ыйгарым укуктар берилди. Ал муниципалитеттердин жаңы чек араларында топтоштурулуп, округдар менен региондор ортосунда “секиргенин” токтотту.
- Аткаминерлердин аппаратына кеткен чыгымдар бир кыйла азайды, анткени жаңы ЖӨБ органдарынын штаты көп деле көбөйгөн жок.
- Реформа мамлекетти кызмат көрсөтүүлөр, жергиликтүү бюджеттерди, жергиликтүү жамааттарды өнүктүрүү жаатында реформаларды тездетүүгө түрттү.

Ошол эле маалда кыйынчылыктар да белгиленди, аларды Кыргызстан административдик-аймактык реформаны ишке ашырууда эске алышы керек:

- Жаран кызмат көрсөткөн жаңы борбордон алыстап калды. Анткени мурдагы муниципалдык борборлорго альтернатива берилген эмес. Реформалардын баштапкы этаптарында жаңы ЖӨБ органдарына бул маселени өз алдынча чечүү сунушталган.
- Реформалар кошумча бюджеттик каражаттар менен камсыздалган эмес. Бул болсо аймак боюнча жаңы муниципалдык борборлордун кирешелери “чачырап” кетет деген кооптонууну жаратты.
- Буга чейин жер-жерлерде кызмат көрсөткөн муниципалдык ишканалар жоюлду, ал эми техника эски абалында жаңы муниципалдык борборго берилди. Алыскы айылдарга кызмат көрсөтүү көйгөйү пайда болду. Бул айылдарда кызмат көрсөтүүнү аутсорсингге берүү мүмкүнчүлүгү жок.

Ошону менен бирге Албанияда бул көйгөйлөрдү көрүп, баамдап турушат жана административдик-аймактык реформа ушул маселелерди чечүү үчүн түрткү болот деп үмүт артышат.

Жалпысынан регионалдык өнүгүүдө жана жергиликтүү өз алдынча башкарууну өнүктүрүүдө реформаларды ишке ашыруу тажрыйбасы Кыргыз Республикасы үчүн өтө кызыктуу жана пайдалуу болмок. Балким кээде тажрыйба менен бөлүшүп туруу зарылчылыгы бар чыгаар. Анткени Кыргызстанда башка өлкөлөрдөгү кесиптештерине көп нерсени көрсөтүп, тажрыйбасы менен бөлүшө алат.

Цюрихте таштанды чогултуу жана жок кылуу системасы

Лидия Будиса, ХЕЛВЕТАС уюмунун КРдагы Башкаруу жана Тынчтык боюнча кеңешчиси

Швейцарияга жол тартканга чейин “Жергиликтүү деңгээлде кызмат көрсөтүүлөрдү жакшыртуу” Долбоорунун командасы бул өлкөдө таштанды чыгарууну уюштуруу жана жок кылуу тууралуу болгон макалаларды окуп чыкты. Анткени Швейцариянын бул системасы дүйнөдөгү эң эффективдүүлөрдүн бири катары таанылган. Ошондуктан бул системага тикелей тиешеси бар адамдардан – Цюрихтеги таштанды өрттөөчү заводдун директорунан жана таштанды чыгаруу боюнча муниципалдык ишкананын жетекчилеринин биринен маалымат алуу өтө кызыктуу болду.

Тарыхка кылчаялы. Өткөн кылымдын 80-жылдары Швейцарияда таштанды полигондорунун системасыз иштешинен улам топурактын, суунун, абанын булгануусуна байланышкан өтө оор экологиялык кырдаал түзүлгөн. Калктын жогорку жыштыгы шарттарында жарандардын түрдүү продуктыларды жана кызмат көрсөтүүлөрдү колдонуусу, мындан улам таштандынын көбөйүүсү кырдаалды ого бетер курчуткан. Белгилүү бир мыйзам ченемдүүлүк бар – ИДП өсүш динамикасы таштанды көлөмүнүн өсүш динамикасы менен коштолот. “Таштанды маселесине” карата саясатты түп тамырынан бери өзгөртүү зарылчылыгы пайда болду. Ошондуктан Швейцарияда таштандыны чыгаруунун жана жок кылуунун эффективдүү системасын түзүүгө комплекстүү мамиле жасашты.

Таштанды чогултуу жана жок кылуу маселеси боюнча план түзүлүп, стратегиялык максаттар аныкталды. Швейцария экология жана айлана-чөйрөнү сактоо маселелери өнүгүүнүн артыкчылыктары болуп кала турган өлкөгө айланыш керек болчу. Таштанды чогултуу жана жок кылуу маселелеринде таштандыны экинчи жолу кайра иштетүүнүн макси-

малдуу деңгээлине жетүү жана таштанды полигондорун колдонууну азайтуу чечими кабыл алынган.

2000-жылы таштанды жөнүндө Мыйзам кабыл алынып, ал жарандардын, мамлекеттик органдардын, ЖӨБ органдарынын жана кызмат көрсөтүүлөрдү жеткирүүчүлөрдүн таштандыны чогултуу жана жок кылуу маселелеринде жүрүм-турум эрежелерин аныктаган. “Таштанды” көйгөйүн чечүү боюнча жаңы схеманын негизин төмөнкү жоболор түзгөн:

- Жарандарды таштандыны сорттоого жана таштандыны экинчи жолу кайра иштетүүнү камсыздоого түртүү.
- Мамлекеттик жана муниципалдык органдардын көзөмөлү алдында жеке секторду “таштанды” саясатын ишке ашырууга мүмкүн болушунча көбүрөөк тартуу.
- Таштанды чыгаруу жана жок кылуу эрежелерин бузгандарга административдик чара көрүүнүн катаал системасын түзүү.

Технологиялык жактан көйгөй төмөнкү усулдар менен чечилиш керек болчу: (1) таштандыны максималдуу сорттоо жана экинчи жолу кайра иштетип чыгаруу, (2) кайра иштетилбей турган таштандыны өрттөө, (3) таштанды полигонуна катаал административдик эрежелердин негизинде жана мамлекеттик, муниципалдык органдардын көзөмөлү алдында көмүү. Практикада Цюрих шаарында бул система төмөнкүдөй иштейт: Таштандыны чогултуу жана чыгаруу менен жеке да, муниципалдык да ишканалар алектенет. Болгондо да жеке компаниялар бул ишмердик үчүн лицензия алыш керек. Жеке ишканалар кызматкерлердин саны 250гө чейин жеткен уюмдар менен иштешет. Таштанды чыгаруу боюнча кызмат көрсөтүүлөрдүн баасын жеке ком-

паниялар шаар бийлиги менен макулдашпастан келишимдик негизде өздөрү белгилешет. Жеке компаниялар атайын контейнерлерди орнотуу менен, таштандыны сорттоо боюнча кардарларга шарт коюшат. Бардык эле компаниялар таштандыны контейнерлерге талаптагыдай сорттобой турганын моюнга алуу керек. Ошондуктан жеке компаниялар бул иштерди өз алдынча аягына чыгарып, таштандыны кайра иштетүү заводдорго алынган экинчи сырьену жеткиришет. Ошентип жеке компанияларда киреше алуунун эки булагы бар: кардардан кызмат көрсөтүү үчүн акы алуу жана сырьену заводго сатуу. Сорттобой турган таштанды муниципалдык ишкана статусуна ээ болгон таштанды өрттөөчү заводго жеткирилет. Таштанды алып келгени үчүн жеке компания таштандыны өрттөө боюнча кызмат көрсөтүү үчүн заводго акы төлөйт: тоннасы үчүн 140 франк (1 франк 70 сомго барабар).

Калкка жана чакан ишканаларга (250 кишиден аз сандагы) таштанды чыгарууну заводдун структурасына кирген муниципалдык ишкана камсыздайт. Ошону менен бирге калкка варианттар да сунушталат: же таштандыны сорттоочу контейнерлерге акысыз чогултуу, же болбосо сорттобогон таштандыны акыга берилген таштанды каптар менен чыгаруу. Таштанды каптарынын баасы көлөмүнө жараша 0,75 франктан 2,6 франкка чейин болот (52 сомдон 182 сомго чейин). Иш жүзүндө бул таштанды чыгаруу үчүн акы алуунун кыйыр системасы болуп эсептелет. Ошентип жарандарда таштандыны мүмкүн болушунча сорттоо каалоосу пайда болот. Кызыгы, мүшөк сатуу менен таштандыны жок кылуучу муниципалдык ишкана өзү алектенет, муну менен ал фискалдык органдын ролун да аткаргандай болот. Мындан улам суроо пайда болот: эгерде мен атайын мүшөк сатып албай, кадимки эле баштыкты, же башка бир буюмду колдонсом эмне болот? Бул мүмкүн эмес. Анткени Швейцарияда атайын таштанды полициясы бар, ал мындай фактыларды текшерип, тергөө жүргүзүп, мыйзам бузган адамга ири суммадагы айып салынат. Айыптын көлөмү 10 000 франкка чейин жетиши мүмкүн. “Таштанды” мыйзамдарын бузганы үчүн административдик айып салуу системасынын өзү өтө катаал, ал эми айыптар олуттуу – 30 франктан (уруксат берилбеген жерге тамеки таштоо үчүн) 20 000 франкка чейин (уруксат берилбеген жерде ири көлөмдөгү жүктү таштаганы үчүн).

Атүгүл таштанды өрттөөчү заводдун жетекчилеринин өздөрү үчүн да кызмат көрсөтүүнүн баасы туралуу талкуу өтө кызыктуу болду. Белгилей кетүүчү жагдай, муниципалдык жана жеке ишканаларга атаандаштык маселелери боюнча көп деле тең шарттар түзүлгөн эмес. Муниципалдык ишкананын киреше булагынын 50 пайызын мүшөк сатуу түзөт. Бул болсо жарандын милдеттенмеси жана азыраак даражада рынок механизми болуп эсептелет. Кирешенин экинчи бир булагы – таштандыны жок кылуу боюнча кызмат көрсөтүүлөр үчүн жеке компанияларга акы төлөө. Бул бааны муниципалдык бийлик белги-

лейт, муну да рыноктук механизм катары кароого болбойт. Таштандыны сорттогондон кийин муниципалдык ишкананын экинчи сырьену сатуусу үчүнчү булак (20% чейин) болуп эсептелет. Муниципалдык ишканалардын жетекчилеринин өздөрү бул рынокто жеке компаниялардын үлүшү чоң болгонуна карабастан (60% чейин) алардын иши муниципалдык органдар тарабынан координациясы жана көзөмөлү алдында жүзөгө ашырыла турганын мойнуна алышты. Муниципалдык ишканалардын тобокелдиги мүшөктөрдүн баасы менен компенсацияланышы мүмкүн (б.а. жыйымдардын). Муну болсо жеке компания көтөрө албайт. Атүгүл муниципалдык ишкана өз кирешесинин жарымын Цюрихтин шаардык бюджетине жиберет (200 млн. франкка чейин) жана бул акча кызмат көрсөтүүнүн баасына да кошулат. Белгилей кетчү дагы бир жагдай, таштанды өрттөөчү заводдо таштандыны өрттөгөндөн алынган электр энергиясынын өздүк баасын өзүнчө эсептешпейт. Бул чыгашаны заводдун жана таштанды чыгаруу боюнча муниципалдык ишкананын жалпы суммасында кызмат көрсөтүүнүн наркына кошушат. Иш жүзүндө бул чыгашаларды салык төлөөчүлөр өздөрү жабат. Ошону менен бирге муниципалдык ишкананын кызматкерлеринин маянасы жеке компаниянын кызматкерлеринин маянасынан жогору болот жана бул чыгымдар да кызмат көрсөтүүнүн баасы менен жөнгө салынат (анын ичинде мүшөктөрдүн баасы менен). Кесиптештерибиз мойнуна алгандай, реформанын алгачкы жылдарында мүшөктөрдүн баасы кескин өскөн, анткени жаңы заводдордун курулушуна байланышкан чыгашаларды жабыш керек болчу. Акыркы жылдары гана анын баасы бир калыпка түшүп калды. Жолугушунун соңунда муниципалдык ишканалардын жетекчилери жеке “таштанды” компаниялар менен өз ара мамилелерде коррупциялык тобокелдиктер бар болгонун айтышты. Анткени дал ушул муниципалдык ишканалар таштандыны кабыл алыш керекпи же жокпу деген чечимди кабыл алат, ал эми жеке компанияда башка альтернатива жокко эсе. Сорттобогон таштандыны полигонго чыгаруу монополиясына муниципалдык ишканага гана ээ.

Бул мисал сыртынан бакубат көрүнгөнү менен, анын артында өз көйгөйлөрү жана кыйынчылыктары бар кылдаат иш турганын көрсөтүүдө. Бирок адамдар өтө жогору акы төлөөгө даяр. Анткени бул акча үчүн сапаттуу кызмат көрсөтүүгө ээ болоорун билишет. Албетте өз шаарына аяр мамиле жасап, тазалыкты сактаган шаардыктардын менталитети да мында чоң ролду ойнойт. “Таштанды” көйгөйүн чечүүдө Швейцариянын ийгилиги даанышман башкаруучулук чечимдерге жана шаардыктардын өздөрүнүн жоопкерчилигине негизделет.

Жалпысынан система өз эффективдүүлүгүн көрсөтө алды. Бул болсо Швейцарияны табиятты сактоо жаатында дүйнөлүк лидерлердин катарына кошууда. Кыргызстан да бардык кыйынчылыктарды эске алуу менен, мына ушул өлкөнүн тажрыйбасын сөзсүз үйрөнүшү керек.

ЖӨБ органдарынын бюджеттик процессин жөнгө салуу жаатындагы Кыргыз Республикасынын Бюджеттик кодексиндеги жаңылыктар

Назира ТЮЛЮНДИЕВА, Өнүктүрүү саясат институту

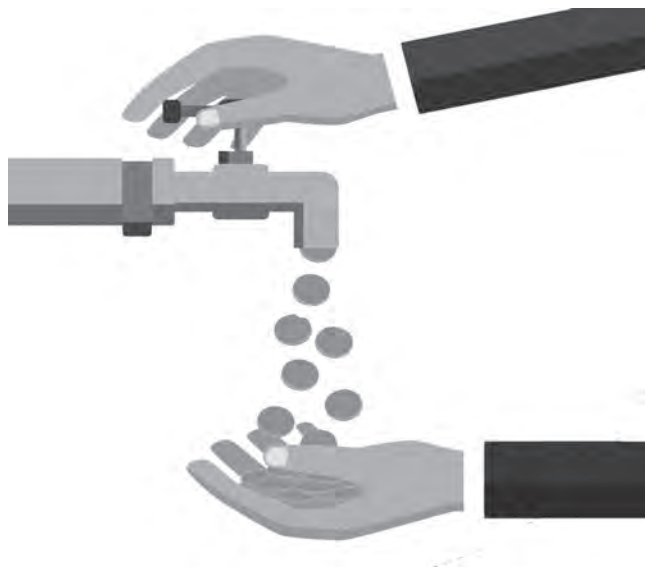
Бюджеттик процессти жөнгө салган нормалар ар бир бюджеттик мыйзамдардагы маанилүү жоболор болуп эсептелет. Мыйзамдарда негизги даталарды белгилөө практикасы тигил же бул түрүндө ар кайсы өлкөлөрдө колдонулуп келет. Кыргызстанда колдонуудагы мыйзамдарда да (“КРда бюджеттик укуктардын негизги принциптери жөнүндө” жана “Жергиликтүү өз алдынча башкаруунун финансы-экономикалык негиздери жөнүндө” КР Мыйзамдары), кабыл алынган Кыргыз Республикасынын Бюджеттик кодексинде (КР БК) да жергиликтүү бюджеттин долбоорун түзүүнүн жана ал боюнча отчет берүүнүн негизги этаптары аныкталган.

КР БКда жергиликтүү бюджеттердин (ЖБ) долбоорлорун түзүү, аларды кароо жана бекитүү, отчет берүү мөөнөттөрү жана тартиби төмөнкүдөй позициялар боюнча өзгөртүлгөн:

- Финансы министрлиги 15-июлдан кечиктирбестен (колдонуудагы мыйзамдарда – 30-майга чейин) ЖӨБ органдарына бюджеттик процесстин календардык планын; жергиликтүү бюджеттерди түзүү боюнча методикалык сунуштарды; жалпы мамлекеттик кирешелердин көлөмү боюнча, жалпы мамлекеттик кирешелерден чегерүүлөрдүн нормативдери, бюджеттер аралык трансферттер боюнча саясаттын божомолун жана жүйөлөрүн жиберет;
- жергиликтүү өз алдынча башкаруунун аткаруучу органдары (ЖӨБО) тарабынан түзүлгөн жана жергиликтүү кеңештер менен макулдашылган жергиликтүү бюджеттердин долбоорлору Финансы министрлигине 1-сентябрдан кеч эмес мөөнөттө (колдонуудагы мыйзамдарда – ЖБ кирешелер долбоору 1-июлга чейин, чыгашалар долбоору 1-августка чейин берилчү) жиберилиш керек;
- Финансы министрлиги республикалык бюджетти бекиткенден кийин жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарына жалпы мамлекеттик кирешелерден чегерүүлөрдүн такталган көлөмдөрүн жана ченемдеринин бюджеттер аралык трансферттеринин өлчөмдөрүнүн долбоорлорун 10 күндүн ичинде жиберет.

Колдонуудагы мыйзамдарга ылайык, өкмөт республикалык бюджеттин долбоорун Жогорку Кеңешке бергенден кийин Финансы министрлиги такталган көрсөткүчтөрдү ЖӨБОго жиберет. Иш жүзүндө бул норма аткарылбай келет жана Финансы министрлиги такталган сандарды республикалык бюджет бекитилгенден кийин гана жиберет. Мындан улам мыйзам менен практика бири бирине шайкеш келгендей көрүнүшү мүмкүн. Бирок Кодексти тереңирээк “каза” баштаганда республикалык бюджет жөнүндө мыйзам долбоору Жогорку Кеңеш тарабынан жаңы бюджеттик жылдын башталышына чейин бир ай калгандан кечиктирилбестен (б.а., 30-ноябрга чейин) каралып, кабыл алынарын көрөбүз (90-берене). Бирок жергиликтүү бюджеттердин такталган долбоорлорун ЖӨБдүн аткаруучу органдары жергиликтүү кеңештердин кароосуна жана бекитүүсүнө кезектеги бюджеттик жылдын алдындагы жылдын 1-ноябрынан кечиктирбестен киргизет. Буга ылайык, жаңы бюджеттик календарда даталар макулдашылган эмес жана бири-бирине шайкеш келтирүү үчүн аларды өзгөртүү талап кылынат;

- жергиликтүү кеңештер жергиликтүү бюджеттер-

ди республикалык бюджет бекитилгенден кийин бир айдан кеч эмес мөөнөттө бекитиши керек. Андан кийин бекитилген жергиликтүү бюджеттер Финансы министрлигине кабыл алынгандан кийин 14 календардык күндүн ичинде берилет. Колдонуудагы мыйзамдарга ылайык, белгиленген тартипте бекитилген жергиликтүү бюджеттер Финансы министрлигине республикалык бюджетти бекиткенден кийин эки айдан кечиктирбестен берилиш керек. Жергиликтүү бюджеттерди Финансы министрлигине берүү мөөнөтүн 2 айдан 1,5 айга чейин кыскартуу негизсиз. Анткени ченемдик-укуктук актынын, анын ичинде жергиликтүү бюджетти бекитүү тууралуу жергиликтүү кеңештин токтомунун күчүнө кириши үчүн милдеттүү шарттардын бири болуп анын расмий жарыяланышы жана Ченемдик укуктук актылардын Мамлекеттик реестрине кошулуусу эсептелет. Ченемдик укуктук актылар мамлекеттик жана расмий тилдерде жарыяланат (тиешелүү административдик-аймактык бирдикте мамлекеттик тилде сүйлөгөн адамдар басымдуулук кылса жана жергиликтүү өз алдынча башкаруунун өкүлчүлүктүү органынын тиешелүү чечими чыкса, анда ченемдик укуктук актыны мамлекеттик тилде гана жарыялоого уруксат берилет). КР Мыйзамына ылайык, ченемдик укуктук актылар расмий жарыяланган күндөн тарта КР Ченемдик укуктук актылардын Мамлекеттик реестрине жети жумушчу күндүн ичинде кошулат.

Жергиликтүү бюджеттердин аткарылышы жөнүндө Финансы министрлигине отчетторду берүү мөөнөтү өзгөргөн жок – отчеттук жылдан кийинки жылдын 1-мартынан кечиктирилбеген мөөнөттө берилет. Ошону менен бирге бекитилген бюджеттерге өзгөртүүлөрдү жана толуктоолорду киргизүүнүн жол-жобосун жөнгө салган нормалар бир кыйла өзгөртүлдү. Биринчиден, бекитилген бюджеттерге өзгөртүүлөрдү жана толуктоолорду киргизүү белгилүү бир учурларда гана жүзөгө ашырыла турганы аныкталды:

- 1) Кыргыз Республикасынын саясий, экономикалык, экологиялык жана социалдык туруктуулугуна коркунуч туудурган кырдаалдарды четтетүү зарылчылыгы чыкканда;
- 2) бюджеттин бекитилген параметрлеринин деңгээлине таасир көрсөтүүчү Кыргыз Республикасынын мыйзамдары өзгөргөндө;
- 3) кошумча кирешелерди пайдалануу же Кыргыз Республикасынын бюджеттик тутумунун бюджеттерин аткаруунун жүрүшүндө алынган чыгашаларды үнөмдөө жөнүндө чечим кабыл алынганда, Социалдык фондго, Милдеттүү медициналык камсыздандыруу фондуна максаттуу трансферттердин, ассигнованиелердин, республикалык бюджеттен бөлүнүп берилген бюджеттик ссудалардын көлөмдөрү өзгөргөндө;

- 4) чукул кырдаал же аскерий абал киргизилгенде жана бюджеттик каражаттардын калдыгын колдонгондо;
- 5) бюджеттин кирешелеринин түшүүсү азаят деп күтүлгөн шарттарда чыгашалардын секвестрин жүзөгө ашыруу мүмкүнчүлүгү өзүнчө белгиленди. Ал бюджеттин кирешелеринин түшүүлөрүнүн күтүлгөн төмөндөөсүнүн шартында бюджеттин чыгаша беренелеринин белгиленген катыштарында кыскартууну караган механизмди түшүндүрөт. Жергиликтүү чыгашалар секвестрин киргизүү жөнүндө чечимди жергиликтүү өз алдынча башкаруунун аткаруу органдары бюджеттик жыл ичинде жана бюджет тууралуу ченемдик укуктук актыга өзгөртүүлөрдү киргизүү жолу менен кабыл алат.

Экинчиден, бюджет жөнүндө ченемдик укуктук актыга бюджеттик жылдын ичинде экиден ашык эмес өзгөртүүлөр киргизилиши мүмкүн деген эреже киргизилди: биринчиси - учурдагы бюджеттик жылдын 1-июнуна чейин, экинчиси - 1-ноябрына чейин.

Үчүнчүдөн, бюджет жөнүндө ченемдик укуктук актыга өзгөртүүлөрдү киргизүү тууралуу ченемдик укуктук актынын долбоорун кеңеш ал кароого берилген күндөн тартып 20 күндүн ичинде кезексиз тартипте карайт деп аныкталды.

Мындан тышкары мыйзамга тийиштүү түзөтүүлөрдү киргизгенге чейин республикалык бюджеттин бюджеттик параметрлерин өзгөртүү Жогорку Кеңештин бюджеттик мыйзамдар маселесин караган профилдик комитети менен макулдашуу боюнча жүзөгө ашырылат деп аныкталды.

Жергиликтүү бюджеттерди аткаруу процессинде андагы каражаттарды кайра бөлүштүрүү эрежелери олуттуу өзгөрүүлөргө дуушар болду. Бюджеттерди аткаруу процессинде бюджеттик каражаттарды башкы тескөөчү (тескөөчү) чыгашалардын экономикалык классификациясынын беренелеринин ортосунда жалпы бюджеттик каражаттардын ассигнованиелеринин чектеринде башкы тескөөчү (тескөөчү, алуучу) боюнча каражаттарды кайра бөлүштүрүүгө укуктуу. Каражаттарды бюджеттик программалар арасында кайра бөлүштүрүүгө тыюу салынат. Каржылык жылдын ичинде кайра бөлүштүрүлгөн каражаттардын жалпы көлөмү бюджеттик каражаттарды ар бир башкы тескөөчүнүн (тескөөчүнүн, алуучунун) бюджеттеринин каражаттарынын жыйынды көлөмүнүн өз-өзүнчө 5 пайызынан ашпоого тийиш. Бул норма аткарылган учурда бюджет жөнүндө ченемдик укуктук актыга өзгөртүүлөрдү жана толуктоолорду киргизүү талап кылынбайт.

Бюджеттик процесстин алкагында коомдук бюджеттик угууларды милдеттүү түрдө өткөрүү, аларды даярдоо жана өткөрүү жол-жоболору тууралуу нормалар андан ары өркүндөтүлдү (127-берене). Угуулар коомдук пикирди иликтөө, сунуштарды, сунуштамаларды алуу жана калктын кызыкчылыктарын эске алуу менен чечимдерди кабыл алуу үчүн аткаруу бийлик органдарынын демилгеси боюнча

өткөрүлүүчү, бюджеттерди түзүү жана аткаруу маселелерин ачык талкуулоо формасындагы иш-чаралары аныкталган. Коомдук бюджеттик угууларга материалдар коомдук бюджеттик угууларды өткөргөнгө чейин 10 күн мурда расмий сайтта милдеттүү тартипте жарыяланууга тийиш. Угууларды өткөрүү күнүндө аткаруу органы катышуучулары, жалпыга маалымдоо каражаттарынын өкүлдөрүн (зарыл болгон учурда) каттоону, протокол жүргүзүүнү жана жыйынтыктоо документтерин жол-жоболоштурууну камсыз кылат. Андан кийин угуулардын катышуучуларынан түшкөн сунуштар жалпылаштырылат, алардын сунуштарын кароонун натыйжалары боюнча кабыл алынган чечимдер жөнүндө жооп жиберилет.

Бюджеттик кодекске ылайык, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары төмөнкү документтерди бекиткенден кийин (жактыргандан кийин) 15 күндүн ичинде жашырындуулук режимин камсыздоо, мамлекеттик же мыйзамдар менен корголгон башка сырларды коргоону эске алуу менен өзүнүн расмий сайттарына жайгаштырууга милдеттүү болушат:

- 1) жергиликтүү бюджеттин долбоору;
- 2) жергиликтүү өз алдынча башкаруу органынын бекитилген бюджетти;
- 3) жергиликтүү бюджеттин аткарылышы тууралуу жылдык отчет, анын ичинде натыйжалуулук индикаторлоруна жеткени тууралуу отчеттор;
- 4) жергиликтүү бюджеттин аткарылышы тууралуу ай сайынкы отчеттор.

Бюджет айкындуулугунун өсүшүнө жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын бюджеттик маалыматтарына коомчулуктун жеткиликтүүлүгүн камсыздоого багытталган дагы бир жаңылык – “жарандык бюджет” түшүнүгүн бекитүү (126-берене) жана жергиликтүү деңгээлде бюджет айкындуулугун баалоонун көрсөткүчтөрүн киргизүү (129-берене). Жарандык бюджет – маалыматтарды (бюджеттик параметрлер, белгилүү бир каржылык мезгилге карата артыкчылыктар жана чечимдер жөнүндө) түшүнүктүү жана жөнөкөйлөтүлгөн формада баяндоо деп аныкталды. Бюджет айкындуулугунун муниципалдык индексин коммерциялык эмес уюмдар (жарандардын демилгелүү топтору) өкмөт кабыл алган методикага ылайык баалай алат. Ушуну менен бирге жергиликтүү бюджеттердин айкындуулугунун өсүшүн камсыздоо үчүн жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары коомдук баалоонун жыйынтыктарын сөзсүз түрдө эске алышат.

“Жарандык бюджет” жана “бюджет айкындуулугунун муниципалдык индекси” терминдеринен тышкары Бюджеттик кодексин кабыл алынышы менен бюджеттик мыйзамдардын категориалдык аппараты ЖӨБ органдары үчүн маанилүү дагы башка аныктамалар менен толукталды. Алар: “шаарлардын жана айылдык аймактардын социалдык-экономикалык өнүгүү программасы” жана “бюджеттик

программа”. Социалдык-экономикалык өнүгүү программасы - шаарларды жана айыл аймактарын социалдык-экономикалык өнүктүрүүнүн максаттарын, милдеттерин жана иш-чараларын камтыган, алдыдагы мезгилге фискалдык саясаттын негизги багыттарын жана артыкчылыктарын аныктаган документ деп аныкталды. Жергиликтүү бюджеттердин долбоорлору ошолордун негизинде түзүлөт.

Ошону менен бирге социалдык-экономикалык өнүгүү программалары өткөн эки жылдын иш жүзүндөгү көрсөткүчтөрүн, учурдагы жылга күтүлүүчү бааны жана кийинки үч жылга болжолду камтыйт. Социалдык-экономикалык өнүгүү программаларынын үч жылдык мезгилинин биринчи жылы кезектеги бюджеттик жылга жергиликтүү бюджеттин долбоорун түзүү үчүн негиз болуп саналат. Экинчи жана үчүнчү жылдар кезектеги үч жылдык мезгилге социалдык-экономикалык өнүгүүнүн болжолдонгон программасынын ориентири болуп саналат.

Мыйзамдар менен социалдык-экономикалык өнүгүү программасынын структурасы да бекитилди:

- 1) Кыргыз Республикасынын социалдык-экономикалык өнүгүүсүнүн болжолун эске алуу менен өнүгүүнүн социалдык-экономикалык болжолун;
- 2) алдыдагы мезгилге бюджеттин долбоорун, ал бюджеттин түрлөрүнүн жана булактарынын чегинде бюджеттин ресурстары, бюджеттин чыгашалары жана жергиликтүү өз алдынча башкаруунун бюджеттик программаларынын чеги, бюджеттин теңдештирилгендиги, муниципалдык карыз боюнча ирилештирилген көрсөткүчтөрдү камтыйт;
- 3) социалдык-экономикалык өнүктүрүү программасына карата түшүндүрмө кат;
- 4) мүмкүн болуучу бюджеттик тобокелдиктерди жана милдеттенмелерди баалоо.

Биздин баамыбызда, жогоруда келтирилген структура аймактын жана жергиликтүү жамааттын өнүгүүсүнүн орто мөөнөттүү максаттары, аракеттердин жылдык планы, мониторинг жана баалоо планы, калктын катышуусу менен жамааттын артыкчылыктары керектөөлөрүн аныктоонун жыйынтыктары менен толукталууга тийиш. Бул элементтерди кошпосо, программа аймактын жана жергиликтүү жамааттын өнүгүүсүнүн максаттарын, милдеттерин жана иш-чараларын аныктаган документ эмес, орто мөөнөттүү финансы документи катары гана кабыл алынып калат.

Социалдык-экономикалык өнүгүү программалары жана жергиликтүү бюджеттердин артыкчылыктары кезектеги бюджеттик жылдан мурунку жылдын 1-июнунан кечиктирилбестен жергиликтүү кеңештер тарабынан бекитилет. ЖӨБдүн аткаруучу органдары социалдык-экономикалык өнүгүү программаларынын долбоорлорун талкуулоо боюнча коомдук угууларды өткөрөт.

Бюджеттик программа аймактардын социал-

дык-экономикалык өнүгүү программаларын ишке ашырууга багытталган иш-чаралардын комплексин түзөт. Бюджеттик программанын так, реалдуу жана жеткиликтүү максаты, бюджеттик чаралары, сандык жана сапаттык көрсөткүчтө бюджеттик программаны ишке ашыруунун натыйжасын чагылдырган индикаторлору болууга тийиш. Өз кезегинде бюджеттик чаралар бюджеттик программанын курамдык бөлүгү болуп саналат жана бюджеттик программаны түздөн-түз аткарууга жардам берүүчү иштин түрлөрүн (иш-чаралар, долбоорлор, дайыма аткарылуучу иш-милдеттер, үзгүлтүксүз сатып алуулар жана башка д.у.с.) түзөт. Бюджеттик чаралар программанын максаттарына жетишүү ыкмаларын жана жолдорун аныктайт.

Бюджеттердин, а.и., жергиликтүү бюджеттердин укуктук базасынын туруктуулугун камсыздоо үчүн төмөнкүдөй эки жаңы норма кабыл алынды:

- бюджеттин негизги параметрлери учурдагы бюджеттик жылдын 1-июлунан кечиктирилбестен бекитилген жана кезектеги бюджеттик жылдын 1-январынан эрте эмес колдонууга киргизилүүчү Кыргыз Республикасынын ченемдик укуктук актыларынын жоболоруна ылайык, ошондой эле бюджеттин аткарылышынын натыйжаларын жана өткөн мезгилдеги макроэкономикалык кырдаалдын абалын талдоону эске алуу менен кабыл алынат (80-берене);
- бюджеттик кирешелерди жана (же) чыгашаларды өзгөртүүгө алып келе турган, Жогорку Кеңешке (жергиликтүү кеңештерге) бюджет жөнүндө ченемдик укуктук актынын долбоорун киргизген күндөн кийин кабыл алынган ченемдик укуктук актылар кезектеги бюджеттик жылдан кийинки жылдын 1-январынан эрте эмес күчүнө кирүү жөнүндө жобону камтууга тийиш.

Жаңы ыкмалар ЖӨБ органдарынын трансферттерди жана бюджеттик ссудаларды алуу булактарын аныктоого да киргизилген. Максаттуу трансферттер да ссудалардай эле республикалык бюджеттен гана эмес, ошондой эле жергиликтүү бюджеттерден да – бир бюджеттен башка жергиликтүү бюджетке берилиши мүмкүн (55, 57-беренелер).

Анткен менен бюджеттер аралык мамилелердин принциптери колдонуудагы мыйзамдарга салыштырмалуу жалпысынан олуттуу өзгөртүүлөргө дуушар болгон жок. Бюджет аралык мамилелер төмөнкүдөй принциптерге негизделет:

- 1) бюджеттик тутумдун ар бир бюджетине кирешелерди бөлүштүрүү жана бекитип берүү;
- 2) мамлекеттик органдардын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын чыгаша ыйгарым укуктарын сактоо;
- 3) бюджеттердин ортосунда бөлүштүрүүнүн ченемдерин узак мөөнөттүү негизде аныктоо;
- 4) республикалык бюджеттен бюджеттер аралык трансферттерди берүүнүн эсебинен

жергиликтүү бюджеттердин бюджеттик камсыздалгандык деңгээлине жетүү;

- 5) Кыргыз Республикасынын мыйзамдарына өзгөртүүлөрдү киргизүү менен байланышкан бюджеттердин кирешелериндеги же кошумча чыгашаларындагы жоготуулардын ордун толтуруу.

Көрүп тургандай эле, бюджеттер аралык мамилелердин жогоруда саналган принциптери мурдагыдай эле бюджеттер аралык мамилелердеги учурдагы көйгөйлөрдү чечүүгө багытталган: чегерүүлөрдүн нормативдеринин туруксуздугу, мамлекеттик органдардын ЖӨБ органдарынын бюджеттик процессине кийлигишүүсү ж.б. Мыйзамдарга дагы да прогрессивдүү укуктук нормаларды киргизүү керек, системаны жаңысына, өлкөдөгү бюджеттер аралык мамилелердин дагы да “заманбап” моделине өткөрүү зарыл деп КР БК долбоорун талкуулап жатканда айтканбыз.

Айталы, бюджеттер аралык мамилелердин кабыл алынган принциптери чечим кабыл алууда Өкмөттү жергиликтүү жамааттардын бюджеттерине өз финансы каражаттарын гана бекитип койбостон, ошону менен бирге аларга мыйзамдар боюнча берилген чыгаша ыйгарым укуктарына шайкештигин камсыздоого да багытташ керек; КР мыйзамдарындагы өзгөртүүлөргө байланыштуу бюджеттердин кирешелериндеги жоготуулардын же кошумча чыгашалардын ордун толуктоого эмес, жергиликтүү бюджеттердин финансылык камсыздалгандык деңгээлдерин теңдештирүү жол-жоболорун киргизиш керек, бул болсо жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарына берилген каражаттарды алардын компетенциясынын чегинде колдонууга жол бербейт ж.б.

Кодекске түзөтүүнү жалпы мамлекеттик кирешелердин тизмеги да (46-берене) жана жергиликтүү бюджеттердин кирешелери да (48-берене) талап кылат. Антикоррупциялык экспертизанын талаптарына ылайык, эки тизме тең жабык болуп калды, б.а., алардан кирешелердин “башка” түрлөрү деген термин алып салынды. Анткен менен жергиликтүү бюджеттердин кирешелеринин курамына ушул тапта жергиликтүү бюджеттерге түшкөн кирешелердин өзүнчө түрлөрү кирген жок. Алар: КР мыйзамдарына ылайык, жергиликтүү бюджеттерге жиберилген мамлекеттик алым; Айыл чарба жерлери боюнча мамлекеттик фонддун жерлери үчүн алынган ижара акысы; муниципалдык мүлктү сатуудан түшкөн кирешелер. Административдик укук бузганда салынчу административдик айыптарды жана бажы органдары салган административдик айыптардын суммасын кошпогондо, мамлекеттик органдар салган административдик айыптардан алынган суммадан түшкөн, ушул тапта республикалык жана жергиликтүү бюджеттердин ортосунда тең бөлүштүрүүгө жаткан кирешелер жалпы мамлекеттик кирешелердин курамына кошулган жок (46-берене).

Муниципалитеттер мамлекеттик сатып алуулардагы кыйынчылыктарды жеңүүдө

Султан МАЙРАМБЕКОВ, ЭҮЖӨБОЖ Долбоорунун гранттар боюнча адиси

“Элдин үнү жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын жоопкерчилиги: бюджеттик процесс” Долбоорунун (мындан ары – ЭҮЖӨБОЖ Долбоору) Чакан гранттар программасынын 2016-жылдагы конкурстун жыйынтыктары боюнча Чүй облусунун муниципалитеттери арасында жеңүүчүлөр аныкталды. Жергиликтүү маанидеги маселелерди чечүү боюнча жергиликтүү жамааттын артыкчылыктануу долбоорлорун ишке ашыруу максатында 17 муниципалитеттин ар бири 1 000 000 сом өлчөмүндө грант алды. Долбоордун Чакан гранттар программасынын Жобосуна ылайык, гранттын каражаттары муниципалитеттердин атайын эсебине которулат. Муниципалитеттер алынган гранттык каражаттарды “Мамлекеттик сатып алуулар жөнүндө” КР Мыйзамынын талаптарына ылайык колдонушат. Ал эми бул ченемдик укуктук актынын талаптары өтө жогору жана практикада муниципалитеттер көптөгөн кыйынчылыктарга дуушар болушат. Ушул макала кыйынчылыктарды жеңүүнүн жолдоруна арналды.

Сатып алуучу уюмда конкурстук сатып алууларды жүргүзүү укугун берген тиешелүү сертификаты бар сатып алуулар боюнча адистин болушу “Мамлекеттик сатып алуулар жөнүндө” КР Мыйзамынын талаптарынын бири. Жеңүүчү деп табылган муниципалитеттер үчүн Долбоор тарабынан берилген жардамдардын бири – КР Финансы министрлигине караштуу Окуу борборунда беш күндүк күндүзгү окууну каржылоо. 2016-жылы Чүй облусунун жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын 18 өкүлү – айыл өкмөт аппаратынын кызматкерлери жана жергиликтүү кеңештердин депутаттары окуу курсунан өттү. Бирок окуу борбору мамлекеттик сатып алууларды өткөрүүгө укук берген сертификатты бардык каалоочуларга эле кармата бербейт. Тестирилөөдөн өтө албай калгандар сертификат алалбайт. 18 катышуучунун 13ү гана сертификат алышты. Эгерде сатып алуучу уюм катары муниципалитетте сертификаты бар адис болбосо, анда КР Мыйзамынын талаптарына ылайык, алар мамлекеттик сатып алууларды өткөрүү үчүн мындай адисти келишим боюнча тарта алат. Муниципалитеттер ушул мүмкүнчүлүктү колдонуп келишет. Бирок практика көрсөткөндөй, кээде муниципалитетте аппаратта сертификатка ээ кызматкер болот. Анткен менен мамлекеттик сатып алууларды өткөрүү үчүн четтен адис тартылат. Муниципалитеттердин башчылары муну өз адистеринде тажрыйбанын жетишсиздиги менен түшүндүрүшөт. Мындан улам сатып алуулар мыйзамдардын нормаларын бузуу менен

өтүп калышы ыктымал деген тобокелдик бар. Анткени сатып алуулардын жыйынтыгы үчүн жоопкерчилик уюмдун жетекчиси катары муниципалитет башчысына жүктөлөт.

Муниципалитеттер үчүн мамлекеттик сатып алууларды “Мамлекеттик сатып алуулар жөнүндө” КР мыйзамынын алкагында мыйзам менен белгиленген иш-чараларды өткөрүүнү талап кылат. Жыл башында сатып алуулар Планы түзүлүп, Мамлекеттик сатып алуулар порталына жайгаштырылат. Ар бир сатып алууга өзгөчө даярдык иштери талап кылынат. Мамлекеттик сатып алуулар порталына кулактандырууну берүү үчүн муниципалитеттер өз долбоорлорунун сметасын даярдашы керек. Долбоор тараптан техникалык жардам катары муниципалитеттерге долбоордун багытына ылайык (курулуш же ремонт иштери, таза суу жана энергетика) техникалык эксперттердин консультациялык жардамы сунушталды. Муниципалитеттер берген долбоорлор менен техникалык эксперттер таанышып чыккандан кийин көпчүлүк сметаларга өзгөртүүлөрдү киргиши керек болду. Бул болсо муниципалитеттерде тиешелүү адистердин болбогонунан кабар берет. Смета түзгөн адистерди муниципалитеттер четтен келишим боюнча тартышат. Практика көрсөткөндөй, бардык эле смета боюнча адистер өз милдеттенмесине ак ниет мамиле жасай бербейт. Муниципалитет жалдаган адис смета түзгөн объектти такыр көрбөгөн (объектке барбаган) учурлар да болгон. Ал адис комиссия түзгөн дефекттүү актыга ылайык иш алып барган. Натыйжада долбоордун сметасы чийки болуп, же жумуштун көлөмү көбөйтүлүп (азайтылып) көрсөтүлүп калган.

Муниципалитет жетекчилери билими боюнча курулушчу эмес. Андыктан алар курулушчу-инженерлердин – сметачылардын айтканына ишенүүгө аргасыз болушат. КР Финансы министрлигинин 2015-жылдын 14-октябрындагы №175-б буйругу менен бекитилген Стандарттык конкурстук документтердин талаптарына ылайык, жумуштарды бир этаптуу, эки этаптуу жана жөнөкөйлөтүлгөн усулдар аркылуу сатып алуу үчүн: “Сатып алуучу уюм курулуш иштерине конкурс жарыялаганга чейин курулуш боюнча ыйгарым укуктуу органда экспертизадан өткөн иштелип чыккан долбоордук-сметалык документтерге жана участка тун документине ээ болууга тийиш. Долбоордук-сметалык документтер курулуштун бардык негизги талаптарын жана принциптерин аныктоочу, ошондой эле курулуштун бардык этаптарын жана курулуш иштеринин түрлөрүн камтуучу ку-

рулуш ченемдерин жана эрежелерин (КЧЖЭ) эсепке алуу менен иштелип чыгууга тийиш. КЧЖЭны, анын ичинде курулуштун бюджетин аныктоо үчүн колдонулат”. Практика көрсөткөндөй, муниципалитеттердин деңгээлинде иштелип чыккан курулуш иштерине долбоордук-сметалык документтер курулуш боюнча ыйгарым укуктуу органда экспертизадан дайыма эле өтө бербейт. Муниципалитеттердин бири Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнө караштуу Архитектура, курулуш жана турак жай-коммуналдык чарбалык боюнча мамлекеттик агенттиктен үч жолкудан кийин араң техникалык экспертизадан өткөн. Экинчи жагынан бул окуя курулуш иштерине долбоордук-сметалык документтерди иштеп чыгуу боюнча кызмат көрсөтүү жеринде көп сапаттуу болбой жатканынан, тажрыйбасы бар тиешелүү адистердин, ошол кызматты сапаттуу көрсөткөн уюмдардын жетишсиздигинен кабар берет.

Муниципалитет кызматкерлери мамлекеттик сатып алууларды өткөрүү үчүн Мамлекеттик сатып алуулар порталы менен иштейт: сатып алууларды пландайт, тиешелүү талаптары жазылган кулактандырууну жайгаштырышат, түшкөн табыштамаларды баалашат, сатып алуулар жол-жоболорунун протоколун илишет. Жогоруда саналган жумуштарды жасоо үчүн муниципалдык кызматчыларга компьютердик жабдуу, жакшы интернет байланыш жана интернетте иштөө тажрыйбасы, Мамлекеттик сатып алуулар порталы менен иштеш үчүн билим жана тажрыйба талап кылынат. Муниципалитеттердин көйгөйлөрүнүн бири – сертификатка ээ болгон, интернетте иштөө тажрыйбасы бар жана Порталдын ишин билген мындай кызматкердин жоктугу. Практика көрсөткөндөй, муниципалитет аппаратында жаштар саналуу гана, КР Финансы министрлигинин окуу борборуна сертификат алуу үчүн келгендердин басымдуу бөлүгүн орто жаштан жогору курактагылар түзөт. Мындан улам дагы бир көйгөй ортого чыгууда – адистин билими, мамсатып алууларды өткөрүү тажрыйбасы бар, бирок ал интернетте жана Порталда иштөө көндүмдөрүнө ээ эмес. Долбоордун Чакан гранттар программасын ишке ашыруунун алкагында мамлекеттик сатып алууларды өткөрүү зарылчылыгына байланыштуу грант алуучулардын ичинен орто жаштан ашып калган курактагы бир нече муниципалдык кызматчы электрондук почта менен иштөө көндүмдөрүнө ээ болуп, почта аркылуу кат жиберип-жазышканды, Порталда иштегенди үйрөнүштү. Айрым муниципалдык кызматчылар бул нерселерди билбегенин, сатып алуулар боюнча иштерди жасоо үчүн интернет менен “дос” жаштарды тартарын, мындан улам ошол адиске көз каранды болушканын, натыйжада мунун баары жумуштарды аткаруу жана сатып алуулардын этаптарын жүргүзүү мөөнөттөрүнө да таасирин тийгизип жатканын мойнуна алышты.

Дагы бир көйгөй – Порталга кошулуу үчүн интернет байланыш дайыма эле туруктуу эмес, үзүлүп турат, кээде Портал өзү да иштебей калып, кайсы бир убакыттан кийин кайра кирүүгө туура келет. Бул

да белгилүү бир ыңгайсыздыкты жаратууда. Мына ушул көйгөйлөрдү чечүү үчүн интернет байланышы туруктуу болгон райондун борборуна же жакынкы шаарга барыш керек болот.

Мамлекеттик сатып алуулар Порталы менен иштөөнүн талаптарына ылайык, Порталда сатып алуулар боюнча адис гана эмес, ошондой эле сатып алуулар бөлүмүнүн жетекчиси жана уюмдун жетекчиси да иштеш керек. Алар сатып алуулар планын, кулактандырууларды бекитүү процессине катышат. Практика көрсөткөндөй, сатып алуулар бөлүмүнүн жана уюмдардын бардык эле жетекчилери Порталдын талаптарын сактай бербейт. Көпчүлүк учурларда алар бул функцияны сатып алуулар боюнча адиске “өткөрүп беришет”. “Мамлекеттик сатып алуулар жөнүндө” КР Мыйзамынын талаптарынын негиздери” боюнча тренингде бардык катышуучулардын ичинен 1 гана айыл өкмөт башчы Порталда жеке өзү иштей турганын, сатып алуулар Планын жана кулактандырууларды жеке өзү беките турганын тастыктады.

Сатып алуулар боюнча адис четтен чакырылып, ал эми уюмдун жетекчиси кырдаалдан кабары болбогону муниципалитеттер үчүн чоң тобокелдикти жаратат. Мындай да бир окуя болгон: сырттан тартылган адис кулактандырууга башка документти тиркеп коюп, муну “муниципалитет кандай документ берсе, ошону кулактандырууга тиркегени” менен түшүндүргөн. Натыйжада Конкурсту жокко чыгарууга туура келген. 2016-жылы мамсатып алуулар боюнча окуудан өткөн 18 адистин арасында бир нече айыл өкмөт башчылары да болду. Алар иш жүзүндө өздөрү мамлекеттик сатып алууларды өткөрүп, бул иш-чаралардын маанисин жана жоопкерчилигин белгилешкен. Ар бир сатып алуучу уюмдун жетекчиси окуу борборунда окуу курсунан өтүп, Мамлекеттик сатып алуулар порталында иштөө көндүмдөрүн үйрөнүшү абзел.

ЖӨБ органдарынын сатып алуучу уюмдарына практикалык кеңештер

Мамлекеттик сатып алууларды өткөрүүдө эң жоопкерчиликтүү жана маанилүү учурлардын бири болуп туура жана сабаттуу даярдалган конкурстук документтер эсептелет. Конкурстук документтер Кыргыз Республикасынын Финансы министрлигинин 2015-жылдын 14-октябрындагы №175-б Буйругу менен бекитилген Стандарттуу конкурстук документтерге ылайык даярдалат. Анда талаптар сүрөттөлүп, шарттар, формалар, техникалык өзгөчөлүктөр берилген.

Сатып алуулардын түрлөрүн (товарлар, жумуштар жана кызмат көрсөтүүлөр) аныктап алуу өтө маанилүү иш. Адистер-сатып алуучулар көп учурда бул түрлөрдү чаташтырып, же сатып алуулардын түрүн аныктоого жетиштүү көңүл бурбай келет. Сатып алуулардын түрү сатып алуулардын структурасына, долбоордун бюджетине көз каранды

Талап	Комментарий
“Жалпы жылдык жүгүртүү тууралуу маалымат берүү, ал акыркы ____ жыл үчүн ____ кем эмес курулуш жумуштарынын жалпы көлөмү түрүндө болууга тийиш, бир же ____ ашык ишке берилген курулуш объекттери боюнча башкы подрядчы катары иш тажрыйбасы болуш керек”.	Жалпы жылдык жүгүртүүсү тууралуу маалымат, сатып алуучу уюмга ошол уюмдун абалы, анын тажрыйбасы, чыгымдарынын жоктугу тууралуу маалымат берет. Бул чечим кабыл алууда маанилүү.
“Өзүнүн жүгүртүүдөгү каражаттарынын болгону же кредиттик линияга (линияларга) жеткиликтүүлүгү, ошондой эле Келишимди аткаруу үчүн жетиштүү болгон көлөмдө башка финансы ресурстарынын болгону тууралуу маалымат берет”	Жүгүртүүдөгү каражаттын болгону тууралуу маалымат, сатып алуучу уюмга ушул конкурсту жеңип алса бул компания сатып алуулар боюнча ишти баштоо үчүн каражаты жетиштүү болгону тууралуу маалымат берет. Адатта подрядчы банктан маалым кат берет. Анда бул банкта расчёттук эсеби бар болгону көрсөтүлөт. Бирок бул жетишсиз. Маалым катта сумма, ошол кат берилген күнү канча калдык болгону көрсөтүлүш керек. Же подрядчы анын эсебинде белгилүү бир суммадагы акча каражаты болгону тууралуу кат берет, бул кат дагы жогорудагы талаптарга жооп бербейт.
“Товарларга сапат сертификатын берүү”	Бул талап курулуш иштеринде колдонулган товарларга сертификатты кошо берүү дегенди билдирет. Иш жүзүндө сатып алуучу уюм адатта кайсы товарларга сертификат керек болгонун көрсөтпөйт, бул болсо конкурстук табыштаманы баалоодо кыйынчылыктарды пайда кылат.
“Жумуштарды аткаруу графигин берүү”	Бул талап мөөнөттөрдү көрсөтүү менен жумуштардын түрлөрүн сүрөттөп берүү дегенди билдирет. Адатта подрядчылар бардык курулуш иштери өз мөөнөтүндө аткарылат деп бир сүйлөмдөн турган катты гана жолдоп коюшат. Бул жетишсиз.
Белгиленген иштерди аткарууга лицензиянын сканерден өткөрүлгөн көчүрмөсүн берүү, анда лицензиянын номери жана күчүндө болгон мөөнөтү көрсөтүлөт	Лицензия капиталдык (жаңы) курулуштарга гана талап кылынат. Ремонт иштерине лицензия талап кылынбайт.

болот. Мисалы, эгерде бала бакчанын, же мектептин имаратынын терезелерин жана каалгаларын пластикалык материалдарга алмаштырыш керек болсо, айрым адистер муну жумуштар деп аныктайт. Бирок адегенде мунун баары өз-өзүнчө канча тураарын, санына жараша пластикалык терезе-каалгалар канча болоорун, эскилерин алып салып, жаңы терезе-каалгаларды орнотуу боюнча кызмат көрсөтүүлөр канчага бааланарын аныктап алыш керек. Эгерде товардын (пластикалык терезе жана каалгалардын) суммасы монтаж менен демонтаждын суммасынан жогору болсо, анда бул тийиштүү кызмат көрсөтүүлөр менен товарларды сатып алууга кирет. Эгерде тескерисинче төмөн болсо, анда бул жумуштарды сатып алууларга кирет.

Белгилүү бир кыйынчылыктарды сатып алуулар боюнча адистер Конкурстук табыштаманын негизги жана квалификациялык талаптарын аныктаганда башынан өткөрүшөт. Адатта сатып алуучу адистер болгону бир нече талапты гана коюшат жана аларды сатып алууларды өткөрүү үчүн жетиштүү деп эсептешет. Булар негизинен: каттоо документтеринин, күбөлүктүн жана уставдын, Салык кызматынан жана Социалдык фонддон карызы жоктугу тууралуу маалымат каттардын, бухгалтердик баланстын көчүрмөлөрү, аткаруучулардын иш тажрыйбасы жана квалификасынын деңгээли. Стандарттуу конкурстук документтер конкурстук табыштамалардын негизги жана квалификациялык талаптарынын 19

пунктун сунуштайт. Алар пландалган сатып алууларды ишке ашыруу үчүн подрядчыны сапаттуу тандап алуу үчүн өзгөчө маанилүү жана зарыл. Курулуш жумуштары боюнча алардын айрымдарына көңүлүңүздү бурабыз (таблица).

Жогоруда келтирилген квалификациялык талаптар кулактандырууну берип жатканда милдеттүү болот. Ар бир мамлекеттик сатып алуу үчүн анын түрүнө жараша квалификациялык талаптары боюнча өзгөчөлүктөр бар. Муниципалитеттер-сатып алуучу уюмдар үчүн товарларды, жумуштарды жана кызмат көрсөтүүлөрдү сатып алууда жеткирүүчүлөр – дагы бир көйгөй. Конкурстук документтерди толук бербеген жеткирүүчүлөрдүн айынан сатып алууларды жокко чыгарып, жаңысын жарыялоого мажбурлайт. Негизинен жеткирүүчүлөр төмөнкү талаптарды аткарышпайт:

- акыркы 2 жылдагы бухгалтердик баланс талап кылынган чакта 1 жылдын балансы гана берилет;
- өздүк жүгүртмө каражаттар болгону, же кредиттик линияга жеткиликтүүлүк тууралуу маалымат берилбейт, же толук эмес берилет;
- соттук териштирүүлөр тууралуу маалымат берилбейт;
- жетекчинин жана адистердин квалификациясы жана тажрыйбасы тууралуу маалымат берилбейт же толук берилбейт;
- сертификаттар боюнча маалымат берилбейт

же толук эмес берилет. Адатта подрядчылар сертификаттын ордуна товар боюнча сыноо Протоколу берилет. Бул болсо талаптарга жооп бербейт. Анткени Протоколдун негизинде Сертификат берилет;

- жумуштардын графиги боюнча маалымат берилбейт.

Көрүп турганыңыздай, кемчиликтер олуттуу жана подрядчылар “Кудай сактасын” деп кол шил-

теп коюшат. Бирок бул “Мамлекеттик сатып алуулар жөнүндө” КР Мыйзамынын талаптарын бузууга жатат. Мунун натыйжасында конкурстук табышаманы четке кагууга / же аны жокко чыгарууга туура келет.

Муниципалитеттерге оор эле болуп жатат, бирок алар бул кыйынчылыктарды жеңгенди үйрөнүп жатышат, сатып алуу көндүмдөрүнө ээ болуп, тажрыйба топтоп жатышат – бир сөз менен айтканда өнүгүү уланууда.

2017-жылга бюджет долбоорлору боюнча коомдук угуулар өнөктүгү

Азамат МАМЫТОВ, ӨСИнин жергиликтүү бюджет жөнүндө адиси

17 муниципалитеттин эки миңден ашуун тургуну жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары менен 2017-жылга бюджет долбоорлорун талкуулашты.

Чогулуштарбы же коомдук угууларбы?

Айрым муниципалитеттерде коомдук угуулар менен чогулуштар ортосунда чаташуу болот. Ооба, коомдук угуулар жана чогулуштар – бул шаарлардын жана айыл тургундарынын маселелери талкууланчу коомдук иш-чаралар. Анткен менен алардын ортосунда төмөнкүдөй айырмачылыктар бар: чогулуштар айылдагы, көчөдөгү, шаардын кичи районундагы жамааттардын түрдүү деңгээлдеринде өткөрүлсө, коомдук угуулар бүтүндөй жамааттын деңгээлинде гана өткөрүлөт; чогулуштар ЖӨБ органдарынын да, жамааттын да демилгеси боюнча өтсө болот, ал эми коомдук угуулар тигил же бул маселеге колдоо табуу үчүн ЖӨБ органдарынын гана демилгеси боюнча өткөрүлөт; чогулуштун максаты бир нерсе тууралуу калкка жөн гана маа-

лымат берүү же пикирлерди угуу болот. Коомдук угуулар болсо кабыл алынып жаткан чечимге колдоо табуу же түзөтүү киргизүү максатын көздөйт (эрежеге ылайык, коомдук угуулардан кийин чечим өкүлчүлүктүү органдын – жергиликтүү кеңештин кароосуна жиберилет).

Өткөрүү мөөнөттөрү

“Бюджеттик укуктун негизги принциптери жөнүндө” КР Мыйзамына ылайык, КР Финансы министрлиги 30-майга чейин жергиликтүү өз алдынча башкаруунун финансы органдарына (мындан ары – ЖӨБ) бюджетти түзүү боюнча нускаманы, календардык планы, жалпы мамлекеттик салыктардан чегерүүлөрдүн болжолдонгон нормативдерин жана жергиликтүү бюджеттерге бөлүштүрүлчү теңдештирүүчү гранттардын суммасын жиберет. Зарыл болгон маалыматтарды алгандан кийин ЖӨБдүн аткаруучу органы бюджеттин баштапкы долбоорун түзөт, коомдук угууларда калк менен талкуулайт, жергиликтүү кеңеш менен макулдашат жана бюджеттин макулдашылган

долбоорун КР Финансы министрлигине белгиленген мөөнөттө жиберет.

2017-жылга бюджет долбоору боюнча угуулар

Швейцария Өкмөтү каржылаган жана Өнүктүрүү саясат институту ишке ашырган “Элдин үнү жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын жоопкерчилиги: бюджеттик процесс” Долбоорунун колдоосу алдында Чүй облусунун 17 муниципалитетинде биринчи жолу 2017-жылга бюджет долбоору боюнча коомдук угуулар өттү. Бюджетти төмөнкү муниципалитеттердин жашоочулары талкуулашты: Кемин шаарынын, Кемин районунун Боролдой, Кызыл-Октябрь АА, Чүй районунун Бурана АА, Ысык-Ата районунун Юрьевка, Кочкорбаев, Узун-Кыр жана Кең-Булуң АА, Аламүдүн районунун Таш-Мойнок жана Гроздь АА, Сокулук районунун Кызыл-Туу жана Күн-Туу АА, Москва районунун Биринчи Май жана Александровка АА, Жайыл районунун Ак-Башат АА жана Панфилов районунун Фрунзе АА. Бардык угуулар 2016-жылдын 8-июнунан 27-июнунга чейинки мезгил аралыгында өттү. Угууларга 2 010 киши катышып, орточо эсеп менен алганда, ар бир иш-чарага 118 киши катышты. Бирок 55 киши да, 242 киши да катышкан угуулар болду. Толук маалымат 1-таблицада берилген.

Коомдук бюджеттик угууларга даярдык

Угууларга даярдык кийинки жылга бюджет долбоорун иштеп чыккандан тышкары маалымат

1-таблица. 2017-жылга бюджет долбоору боюнча коомдук угууларга катышкандардын саны.

№	Муниципалитеттер	Бюджет боюнча коомдук угуулар өткөн күн	Катышуучулардын саны	Алардын ичинен аялдардын саны
1	Боролдой АА	21-июнь, 16	55	17
2	Кызыл-Туу АА	17-июнь, 16	150	78
3	Александровка АА	24-июнь, 16	142	43
4	Бурана АА	23-июнь, 16	115	45
5	Юрьевка АА	08-июнь, 16	186	86
6	Гроздь АА	24-июнь, 16	120	63
7	Кочкорбаев АА	15-июнь, 16	108	40
8	Кемин шаары	17-июнь, 16	75	50
9	Күн-Туу АА	21-июнь, 16	61	21
10	Фрунзе АА	16-июнь, 16	113	49
11	Таш-Мойнок АА	21-июнь, 16	96	61
12	Жээк АА	17-июнь, 16	106	48
13	Кең-Булуң АА	16-июнь, 16	242	203
14	Узун-Кыр АА	17-июнь, 16	152	80
15	Кызыл-Октябрь АА	27-июнь, 16	60	31
16	Биринчи Май АА	17-июнь, 16	118	84
17	Ак-Башат АА	21-июнь, 16	111	51
	БААРЫ		2010	1050

өнөктүгү өңдүү маанилүү элементти өзүнө камтыйт. Коомдук угуулардын алдында муниципалитеттер алдыда өтө турган иш-чара тууралуу калкты маалымдоонун түрдүү аспаптарын колдонушкан. Алар: эл көп жүргөн жерлерде баракчалар илинди; кулактандыруу жазылган чоң плакаттар илинген; жамааттын жигердүү лидерлерине телефон чалышкан, үн күчөткүч аркылуу чакырышкан, жигердүү депутаттарга, пенсионерлерге, мугалимдерге, жамаат мүчөлөрүнө чакыруу барактарын таратышкан ж.б. Мүмкүн болушунча муниципалитеттер жамааттын жигердүү мүчөлөрүнө угуулардын күн тартибин, өткөрүү тартибин жана 2017-жылга бюджеттин кыскача сүрөттөлүшүн таратышкан.

Бюджеттин кыскача сүрөттөлүшү

Бюджеттин кыскача сүрөттөлүшү – бул калкка бюджеттик маалыматты жеткиликтүү тилде берүү үчүн жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары тарабынан даярдалган документ. Бюджеттин кыскача сүрөттөлүшүндө киреше булактары, алар кантип бөлүштүрүлөрү (чыгашалар) жазылат. Долбоордун адистери бюджеттин кыскача сүрөттөлүшүнүн макетин даярдап беришип, андан кийин ЖӨБ органдары өз бюджетинин кыскача вариантын даярдашкан. Бюджеттин кыскача сүрөттөлүшүн соңку варианты долбоордун адистери менен бирге даярдалган. Консультациялык жардамдан тышкары долбоор муниципалитеттерге угуулар үчүн зарыл санда бюджеттин кыскача сүрөттөлүшүн көбөйтүп чыгарып берүү менен техникалык колдоо да көрсөткөн.

Жарандардын бюджет долбоору боюнча сунуштары

Коомдук угуулардын жүрүшүндө муниципалитеттер бала бакчада видеокөзөмөл орнотуудан баштап, ФАПка келгендерге отургуч орнотууга чейин көптөгөн кызыктуу, аткарууга мүмкүн жана такыр аткарылбай турган сунуштарды алышты. 2017-жылга бюджет долбоору боюнча жалпысынан 109 сунуш түштү. Бул деген болжол менен ар бир угууда 6 сунуш дегенди билдирет. Айылдык аймактардын жашоочулары адатта (түшкөн сунуштардын 18%) би-

лим берүү, мектептердин, бала бакчалардын жана балдар аянтчасынын курулушу жана капиталдык ремонту өндүү маселелерди көтөрүшөт. Бул маселени көбүнчө Александровка, Биринчи Май жана Күн-Туу АА жашоочулары көтөрүп келишет. Экинчи орунда (түшкөн сунуштардын 13%) айыл көчөлөрүн абалы, көпүрөлөрдү оңдоо жана суу менен камсыздоо турат. Айыл көчөлөрүн жана көпүрөлөрдү оңдоо боюнча маселелерди бюджет долбооруна киргизүүнү Кызыл-Туу, Кызыл-Октябрь, Александровка АА жашоочулары суранышат. Ал эми Гроздь, Бурана, Юрьевка жана Фрунзе АА жашоочулары 2017-жылы суу менен жабдуу системасынын трубаларын оңдоо, насосту алмаштыруу ж.б. өндүү суу менен жабдуу маселесин чечип берүүнү өтүнүштү (түшкөн сунуштардын 10%). Андан кийинки орунда спортту өнүктүрүү турат (түшкөн сунуштардын 7% жакыны). Кызыл-Туу, Гроздь, Таш-Мойнок АА жашоочулары 2017-жылы спорт аянтчаларын оңдоого жана спорттук шаймандарды сатып алууга каражат бөлүүнү өтүнүштү. Ал эми Фрунзе АА жашоочулары аймактагы спортчулардын райондук, облустук жана республикалык мелдештерге баруусу үчүн алардын жол киресине көбүрөөк каражат бөлүп берүү маселесин көтөрүштү. Кемин шаарынын, Кочкорбаев, Ак-Башат АА жашоочулары көчөлөрдү жарыктандыруу системасын оңдоого жана орнотууга бюджетке каражат киргизгиси келет (түшкөн сунуштардын 6%). Таштанды чыгаруу, аймакты тазалоо жана туш келди жаткан таштанды темасын Гроздь, Бурана, Ак-Башат, Биринчи Май жана Юрьевка АА жашоочулары көтөрүштү (түшкөн сунуштардын 6% жакыны). ФАПтын ремонту (5% жакын), маданиятты өнүктүрүү – музыкалык аспаптарды сатып алуу, маданият үйлөрүн оңдоо, китепканалар үчүн китептерди сатып алуу (4% жакын), көчөлөрдү жарыктандыруу (4% жакын) жана жолбун иттерди атуу, муниципалдык сайтты иштетүү өндүү башка маселелер да көтөрүлдү.

Кирешенин жаңы булактары

Коомдук угуулардын катышуучулары бюджеттин чыгаша бөлүгү боюнча гана эмес, ошону менен бирге киреше бөлүктү көбөйтүү боюнча да сунуштарды

берип жатышты. Мисалы, Боролдой АА жашоочулары коомдук угууларда короо-жай участогун жана айыл чарба жерлерин инвентаризациялоо маселесин көтөрүштү. Айылда жер участокторун мыйзамсыз басып алуу фактылары абдан көп жана бул жерлер үчүн салык төлөшпөйт. Мындан улам муниципалдык жерлерди аукцион аркылуу ижарага берүү маселеси көтөрүлдү. Ошондой эле такыр салык төлөбөй жүргөндөр менен чечишүү, зарыл болсо сотко берүү маселеси көтөрүлдү. Гроздь айылдык аймагында салыктардын ставкалары, салыктарды жана жыйымдарды төлөө мөөнөттөрү тууралуу маалымдоодон баштап, жергиликтүү салыктар менен жыйымдарды көбөйтүүгө чейин маселе көтөрүлдү. Бурана жана Күн-Туу АА жашоочулар айыл чарба жерлеринин мамлекеттик фондунун ижара акысын карап чыгуу маселесин көтөрүштү. Таштандыны өз убагында жана сапаттуу чыгаруу максатында коомдук угууларда таштанды чыгаруу үчүн тарифти 100 сомго чейин көтөрүү сунушталды. Анткени бүгүнкү 15 сомдук тариф чыгашаларды эч жаппайт.

Коомдук угуулардын жалпы жыйынтыктары

Бюджет долбоору боюнча баары болуп 109 сунуш түштү. Коомдук бюджеттик угуулардан кийин бюджеттин баштапкы долбооруна 42 сунуш киргизилди (түшкөн сунуштардын 39%). Мисалы, Кызыл-Октябрь айылдык аймагынын бюджет долбооруна коомдук угуулардын катышуучуларынын сунушта-

ры боюнча бала бакчада видеокөзөмөлдү орнотууга каражат кошулду. Бурана айылдык аймагында “Турак жай-коммуналдык чарбалык” бөлүмүнө 2017-жылга 2 196,0 миң сом киргизилген. Бирок коомдук угуулардан кийин жарандардын сунушу боюнча 2 606,8 миң сомго чейин көбөйгөн. Кең-Булуң айылдык аймагынын бюджетинде ТКЧ бөлүмүндө үйлөргө номур коюп чыгууга каражат бөлүнсө, Таш-Мойнок АА “Билим берүү” бөлүмүнө өзгөртүү киргизилип, бюджетте мектептин спорт залы үчүн килем сатып алууга акча каралды. Толук маалымат №2 таблицада берилген. Ушул тапта жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары кайра байланыш

формасын түзүүнүн үстүнөн иштеп жатышат жана жакында маалымат такталарында 2017-жылга бюджет долбооруна кайсы сунуштар кошулганы, ал эми кайсы сунуштар кандай себептер менен кошулбай калганы тууралуу маалыматтар чыгат.

Түз сөз

МАДИЕВА Г., Кызыл-Октябрь АӨ финансы-экономикалык бөлүмүнүн башчысы: “Мурда биз жолдорду оңдоого, айылды жарыктандырууга же жашылдандырууга каражатты жашоочулардын катышуусуз эле бөлүштүрүп койчубуз. Эми болсо коомдук угуулардын жардамы менен 2017-жылы кайсы айылдын кайсы жолун оңдой турганыбызды, же конкреттүү кайсы жерге жарык өткөрөөрүбүздү так аныктап калдык. Мунун баары жашоочулардан түшкөн сунуштарды жана эскертүүлөрдү эсепке алуу менен чечилет”.

АТТОКУРОВ К., Бурана АА жергиликтүү жамаатынын лидери: “Биздин айыл өкмөтү керектүү иштерди жасап жатат. Бюджет боюнча угуулар жакшы. Бирок дайыма эле баарын биле бербейсиң да. Ал эми бул жерде түшүнүктүү кылып жазып, бизге таратып, айтып да беришти. Эми адамдар өзүбүз оңолуп, айыл өкмөтү менен кошо иштешибиз керек. Ошондо салык да убагында төлөнүп, кызмат көрсөтүүлөр да өз маалында болот”.

2-таблица. 2017-жылга бюджет долбоору боюнча жарандардын сунуштары.

№	Суроолор	Кызыл-Туу АӨ	Кочкорбаев АӨ	Гроздь АӨ	Боролдой АӨ	Бурана АӨ	Ак-Башат АӨ	Юрьевка АӨ	Фрунзе АӨ	Александровка АӨ	Таш-Мойнок АӨ	Күн-Туу АӨ	Кемин	1 май АӨ	Кең-Булуң АӨ	Кызыл-Октябрь АӨ	Жээк АӨ	Узун-Кыр АӨ	БАРДЫГЫ	%
1	Билим берүү, бала бакчалар		1	1		1	1	1	3	1	3	3	3	1	1			20	18%	
2	Элет жолдору, көпүрөлөр	4	1			1	1		2			2	1	1	1			14	13%	
3	Таштанды чыгаруу			1	1	1						1	1		1			6	6%	
4	Спортту өнүктүрүү	1		2				1	1	1			1		1			8	7%	
5	Суу менен жабдуу	1	1	1		1	1	1	1		1			2	1			11	10%	
6	Маданиятты өнүктүрүү				1				1		1				1			4	4%	
7	Жашылдандыруу							1					1					2	2%	
8	Транспорттук кызмат көрсөтүүлөр		1									1			1			3	3%	
9	Бюджеттин кирешелерин көбөйтүү			1	3				1		2					1		8	7%	
10	Жарыктандыруу		1			1			1		1	2						6	6%	
11	Социалдык маселелер					2			1						1			4	4%	
12	ФАП					1	1		2					1				5	5%	
13	Башка сунуштар	2	1	2		1	1	2	4		1		1	1	2			18	17%	
	Түшкөн сунуштардын саны	8	6	8	4	8	6	5	3	16	2	9	9	8	6	10	1	0	109	100%
	Эске алынган сунуштардын саны	6	3	4	0	4	3	0	2	4	1	3	4	3	5	6	1		42	39%

Бюджет боюнча угууларды кошуналардын мисалында өткөрүүнү үйрөнөбүз

ШАМШИДИНОВА Гуляим, ӨСИНин мыкты практика боюнча адиси

Өнүктүрүү саясат институту ЖӨБ органдарынын ишинин түрдүү багыттарында тажрыйба алмашуу боюнча окуу сапарларын өткөрүүнү жакшы салтка айландырды. Миң уккандан бир көргөн артык – бул чын сөз бир топ татаал иш-чараны – бюджет боюнча коомдук угууну уюштурууга жана өткөрүүгө карата дагы бир жолу тастыкталды. 2016-жылдын июнь айында тажрыйба алмашуу сапарлары ЭҮЖӨБОЖ Долбоорунун беш максаттуу муниципалитетинин базасында Чүй облусунун беш районунда өттү. Сапарга 108 киши катышты – АӨ башчылары, ФЭБ жетекчилери, ошондой эле жергиликтүү кеңештин бюджеттик комиссияларынын төрагалары.

Максаттуу муниципалитеттер бюджет боюнча угууларды биринчи жолу өткөргөнүнө карабастан бардык беш иш-чара тең эң жогорку деңгээлде өттү. Сапардын катышуучуларына биринчи кезекте ЖӨБ органдарынын коомдук иш-чараларга жарандарды тартуу боюнча жакшы иши тартууланды – беш угууга жергиликтүү жамааттын 682 өкүлү, анын ичинде 323 аял катышты. Башкача айтканда, бир иш-чаранын катышуучуларынын орточо саны ар бир муниципалитетте 136 кишини түздү. Бул өзгөчө талаа иштери элеттиктердин болгон убактысын алып, колун байлаган жай мезгилинде муниципалитеттер үчүн чоң көрсөткүч. Адамдардын көңүл буруп, жергиликтүү бюджетти талкуулоого даярдыгы да ошончолук баалуу болду. Бирок дагы бир негизги баалуулук – ЖӨБдүн аткаруучу органдары маалымат өнөктүгүн өткөрүүнүн алкагында бир топ күч жумшашты. Алар жарандарды угууларга чакырып, анда кандай маселелер талкууланары тууралуу маалымат таратышты: баннерлер менен

кулактандыруулар илинди, чакыруу баракчалары таратылды, угууларга катышуу эрежелери жазылган маалыматтык материалдар берилди. Угууларга ЧЕЙИН маалыматтык өнөктүктү жогорку деңгээлде өткөрүш үчүн максаттуу муниципалитеттердин көптөгөн кызматкерлери ЭҮЖӨБОЖ Долбоорунун колдоосу алдында атайын окуудан өтүштү.

Максаттуу муниципалитеттер сапардын катышуучуларына татаал бюджеттик маселелерди калк менен бирге кеңири талкуулоо процессин көрсөтүп беришти. Угууларга биргелешкен мониторинг жана баалоо тобунун (БМжБ тобу) мүчөлөрүнүн катышканы да жакшы болду. Алар суроо узатып, ЖӨБдүн бюджет боюнча сунуштарына комментарий гана бербестен, ошону менен бирге ар бир угуунун соңунда аны уюштуруу, маалымдоо, жарандардын активдүүлүк деңгээли, көрсөтмөлүү материалдарды даярдоо көз карашынан иш-чаранын жыйынтыктарына жалпы баа беришти. Кызыл-Туу АА БМжБ тобунун жетекчиси өз баяндамасында топтун максаттары жана тапшырмалары тууралуу айтып берип, соңунда буларды белгиледи: “Бүгүн бюджет боюнча угуулар маалымат өнөктүгүнөн жана залды жасалгалоодон баштап, калктын катышуусу, презентациялардын сапаты жана материалдардын жеткиликтүүлүгүнө чейин бардык жагынан алып караганда эң жогорку деңгээлде өттү. Бирок кемчиликтер да бар. Мисалы, угууларга жергиликтүү кеңештин депутаттарынын катышуусу чабал болду. Бирок бул ар бир депутаттын маанилүү милдеттеринин бири да. Ал жергиликтүү бюджеттин долбоорун талкуулоо, элеттиктердин пикирлерин билүү процессинде жигердүү катышуучу болуш керек.

Ошентсе да угууларды даярдоо жана өткөрүү боюнча жол-жоболор жалпысынан сакталды. Ошондуктан биздин БМжБ тобу иш-чараны уюштурууга жана өткөрүүгө жогору баа беребиз”.

Беш угуунун үчөөнө мамлекеттик органдардын өкүлдөрүнүн – Чүй райондук администрациясынын, Ысык-Ата жана Жайыл райондорунун жергиликтүү мамлекеттик администрациясынын ФЭБ башчыларынын катышуусу кызыктуу тажрыйба болду. Сапардын катышуучулары менен жыйынтыктоочу талкууларга жигердүү катышып, угуулардын жыйынтыгы боюнча туура тыянактарды жасоо менен, алар айылдык аймактын жана жалпысынан өз регионунун өнүгүүсүндө ЖӨБ органдары менен маморгандардын кызматташтыгынын үлгүсүн көрсөтө алышты. Алмазбек ЖУМАЛИЕВ, Ысык-Ата райфинбөлүм башчысы: “Юрьевка айылдык аймагынын жергиликтүү өз алдынча башкаруусу тургундарга социалдык маселелерди чечүүдө алардын акчасы кантип сарпталып жатканын билүү мүмкүнчүлүгүн берди. Иш-чаралар адамдардын кызыгуусун жаратып, айылдын келечегине кайдыгер карабай тургандай уюштурулду. Айыл өкмөт башчысы материалды түшүнүктүү жана так кылып жеткирди, бардык суроолорго сабаттуу жооп кайтарды, жалпысынан угууларды жакшы уюштурду. Бул муниципалитетте жергиликтүү өз алдынча башкаруу жашоочулар менен байланыш түзгөнү, айыл өкмөт аппараты жакшы иштеп жатканы көрүнүп турат. КР Бюджеттик кодекси бюджеттин ачык-айкын болуусун талап кылат. Анын ичинде коомдук талкууларды өткөрүп, бул финансы документин жарандар менен талкуулоо аркылуу да. Биз райондогу бардык муниципалитеттердин угууларды өткөрүү демилгесин колдоп, консультациялык, методологиялык жана эксперттик жардамыбызды беребиз”. Калбүбү ШЕРАЛИЕВА: Жайыл райфинбөлүмүнүн жетекчисинин орун басары: “Биздин райондун айылдык аймактарынын арасында бюджет боюнча коомдук угуулар биринчи жолу өткөрүлүп жатат. Буга чейин Кара-Балта шаарында гана ушул өңдүү иш-чаралар туруктуу өтүп турчу. Жергиликтүү жамаат бюджеттик каражаттар кантип сарпталып жатканын билиши үчүн бул тажрыйбаны райондогу муниципалитеттердин арасында жайылтуу маанилүү”.

Окуу сапарынын жыйынтыгы боюнча катышуучулардын көбү ушул өңдүү иш-чараларды өз муниципалитеттеринде өткөрүүнү пландашты. Бул үчүн ЭҮЖӨБОЖ Долбоорунан техникалык жана консультациялык жардам сурашты. Чүй районунун Ибраимов АӨ башчысы Т. САБЫРОВ: “Биз да угууларды өткөрүп турабыз. Бирок Бурана айылдык аймагында көргөндөй уюштурулбайт. Бюджет боюнча коомдук угуулар – бул дыкаат даярдыкты талап кылган өтө олуттуу иш-чара болгонунан көзүбүз жетти. Мындай иш-чараны так жана регламентке ылайык өткөрүш үчүн АК төрагасы жана АӨ башчысынын алып баруучулук жөндөмдүүлүгү болуш керек экен. Калк коомдук угуулар менен чогулуштар ортосундагы айырманы билиш керек. Угууларда колдоону талап кылган конкреттүү маселе, кийинки жылга финансы планы талкууланса, чогулуштарда күнүмдүк маселелер ыкчам талкууланат”.

Майрам РЫСБАЕВА, Сосновка АӨ башчысы: “АӨ кызматкерлери менен АК депутаттары ынтымактуу иштегени жакты. Алар абдан жакшы маалымат өнөктүгүн өткөрүшүп, банерге жакшы ураан жазышып, коомдук угууларды өткөрүү эрежелерин атайын илишип, баннерлерде кирешелер менен чыгашалардын көлөмү даана көрүнүп турган жакшы диаграмма, түстүү жана түшүнүктүү бюджетти даярдашты. Иш-чаранын өзү кызыктуу өтүп, калк жигердүү катышып, өз пикирлерин ачык билдиришти. Фискалдык органдардын текшерүүлөрүнө караганда, адамдардын бизден талап кылганы жакшы эмеспи”.

Сыргак КЫДЫКЕЕВ, Гроздь АӨ башчысы: “Чогулуштарды жана коомдук угууларды канчалык көп өткөргөн сайын, ошончолук даттануулар да азыраак түшө баштады. Айылда пайда болгон көйгөйлөр чогулуштарда көтөрүлүп, жашоочулар менен биргеликте аларды чечүү жолдору изделет. Биздин айылдык кеңештин депутаттары жигердүү иштей башташты, иш да жеңилдеди”.

ТУРСУНАЛИЕВ Б., Сайлык АӨ башчысы: “Биз үчүн бул чоң сабак болду. Бурана АӨ чындап эле бюджеттин айкындуулугун жана ачыктыгын көрсөтө алышты. Дотациялык айыл өкмөтүнө эмне үчүн бардык көйгөйлөрдү чечүүгө акча жетпей жатканын адамдарга түшүндүрүп берүү өзгөчө кыйын болот. Угуулар жарандар үчүн кырдаалды бир кыйла түшүндүрөт”.

ӨНҮКТҮРҮҮ САЯСАТ ИНСТИТУТУНУН ЖАҢЫЛЫКТАРЫ

Даярдаган **Нургуль ЖАМАНКУЛОВА**,
ӨСИНин маалыматтык саясат боюнча адиси

Финансы министрлиги коррупция менен күрөшүү жаатында жарандык коом институттары менен меморандумдарды түздү

Кыргыз Республикасынын Финансы министрлигинин жарандык коом менен өз ара аракеттешүүсүн күчөтүү максатында 2016-жылдын 10-июнунда министрлик менен жарандык коом институттарынын коррупциянын алдын алуу жаатында өз ара аракеттешүүсү боюнча төмөндөгү меморандумдар түзүлдү: Кыргыз Республикасынын Финансы министрлиги менен Өнүктүрүү саясат институтунун ортосундагы коррупцияга каршы күрөшүү жаатында кызматташуу тууралуу Меморандум; Кыргыз Республикасынын Финансы министрлиги менен “Айкын бюджет үчүн” альянсы” юридикалык жактарынын бирикмесинин ортосундагы коррупцияга каршы күрөшүү жаатында кызматташуу тууралуу Меморандум. “Коррупцияга каршы күрөшүү жаатында Тараптар ортосундагы кызматташууну

жүзөгө ашыруу жана бекемдөө ушул Меморандумдун предмети болуп эсептелет. Анын ичинде кызматташтыктын алкагында төмөнкү багыттар каралган: ченемдик укуктук актыларга антикоррупциялык экспертизаны биргелешип жүргүзүү (коомдук антикоррупциялык экспертиза системалары), ак ниет башкаруу принциптерин киргизүү боюнча чараларды иштеп чыгуу, өз ара аракеттешүүнүн биргелешкен коммуникациялык пландарын иштеп чыгууга көмөктөшүү, ошондой эле мамфинансы жана сатып алуулар чөйрөсүндө жеринде коррупция менен күрөшүү көйгөйлөрүн изилдөө үчүн жергиликтүү БӨУ активисттери, ММК, жергиликтүү кеңештердин депутаттары жана ЖӨБО кызматкерлери менен региондордо жолугушууларды өткөрүү”, - деп айтылат документте.

Райондун социалдык-экономикалык өнүгүүсү жаңы форматка ээ болду

Райондун өнүгүү программасы – бул иш аракеттердин комплекстүү системасы. Ал райондун социалдык-экономикалык өнүгүүсүнүн тиешелүү чөйрөсүндө максаттары, милдеттери, иш-чаралары, аткаруу мөөнөттөрү, артыкчылыктарга жетүүнү камсыздаган ресурстар боюнча бири-бирине байланышта болот. Программа мамлекеттик органдардын, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын, менчиктин түрдүү формасындагы уюмдардын жана калктын системалуу, эффективдүү, координацияланган ишин уюштуруу аркылуу райондун аймагында жашаган адамдын бакубаттуулугунун туруктуу өсүшүн камсыздоого багыт алат.

2016-жылдын 26-майында Ысык-Көл облусунун Жети-Өгүз районунун Кызыл-Суу айылдык аймагында “Райондун Социалдык-экономикалык өнүгүү программасын – СЭӨПны иштеп чыгуу” темасы-

на тренинг өттү. Ага райондун СЭӨП иштеп чыгуу боюнча Координациялык кеңештин мүчөлөрү жана жергиликтүү мамлекеттик администрациянын адистери катышты. Тренингде жергиликтүү деңгээлдеги коллегиялык координациялык орган жергиликтүү мамлекеттик администрация аппаратын пландоо жана райондук деңгээлде Социалдык-экономикалык өнүгүү программасын иштеп чыгуу боюнча маалымат алды. Стратегиялык пландоо боюнча эксперт Асылбек ЧЕКIROV иш-чаранын тренери болду.

“Жергиликтүү коомдун керектөөлөрүнүн негизинде айылдык аймактардын социалдык-экономикалык өнүгүүсү” долбоорун ишке ашыруу үчүн Ысык-Көл облусунун Жети-Өгүз району пилоттук регион катары тандалып алынган. Аталган долбоорду Эл аралык кызматташтык боюнча Германия коомунун (GIZ) “Жарандык коомду колдоо

фонду” долбоору каржылайт. Аталган долбоорду курамына Өнүктүрүү саясат институту, Бюджеттик чечимдер институту жана Өнүгүү демилгелер агенттиги кирген уюмдардын консорциуму ишке ашырып келет. Аталган долбоор Кыргыз Республикасынын өнүгүүсүн пландоонун жаңы моделин иштеп чыгууга жардам берет. Модель мамлекеттик программа-

лардын жергиликтүү жамааттардын керектөөлөрүн эске алып, элет жергесинде турмуш сапатын чындап жакшыртып, жеринде улуттук өнүгүү программаларынын аткарылышын камсыздап, жергиликтүү деңгээлдеги мамлекеттик жана муниципалдык кызмат көрсөтүүлөргө байланышкан маселелерди кошо тургандай түзүлгөн.

Айылдык ден соолук комитеттеринин жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын өнөктөштүгүнүн жыйынтыктары: алдыга умтулабыз!

Кыргыз Республикасынын 9 муниципалитетиндеги мектеп жашына чейинки балдар, жаштар жана жалпысынан жергиликтүү калк үчүн шарттарды жакшыртууга 550 миң сом бөлүнөт. Бул тууралуу “Айылдык ден соолук комитеттеринин жана жергиликтүү өз алдынча башкаруунун өнөктөштүгү: жергиликтүү демилге” конкурсунун жыйынтыгын чыгарган Конкурстук комиссия билдирди. Аталган конкурс 2016-жылдын 1-апрелинен 10-майына чейинки мезгил аралыгында өлкө аймагында өткөн.

“Баары болуп конкурстка 21 муниципалитеттен 22 өтүнмө түштү, - деп айтып берди “Айылдык ден соолук комитеттеринин үнү жана Кыргыз Республикасындагы элет жамааттарынын ден соолук детерминанттары боюнча жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын социалдык жоопкерчилиги” Долбоорунун менеджери Айнура ЖУНУШАЛИЕВА. – Конкурс ден соолук детерминанттарына байланышкан жергиликтүү маанидеги иштерди чечүүдө жергиликтүү демилгелерди ишке ашыруу боюнча эң ийгиликтүү мисалдарды аныктап чыгып, аларга дем берип, алар тууралуу маалыматтарды жайылтуу максатында уюштурулду. Мындан тышкары конкурс айылдык ден соолук комитеттери менен Кыргызстандагы жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары менен өнөктөштүктө иштин алдыңкы усулдарын колдонууга жана ден соолук детерминанттарына байланышкан жергиликтүү маанидеги маселелерди чечүүнүн жаңы ыкмаларын пайдаланууга көмөктөшүү максатын көздөдү”.

Бардык өтүнмөлөрдүн мазмуну жана түзүлүшү атайын иштелип чыккан, бирдей салмагы бар тандап алуу критерийлеринин негизинде текшерилди.

Конкурстук комиссиянын курамына мамлекеттик органдардын, бейөкмөт уюмдардын жана Өнүктүрүү саясат институтунун өкүлдөрү кирди. Комиссия баа берип, анын негизинде жеңүүчүлөр тандалып, байгелер тапшырылды. “АДК менен ЖӨБ өнөктөштүгү: Жергиликтүү демилге» конкурсунун

жеңүүчүлөрү болуп төмөнкү өтүнмөлөр табылды:

- 1-орун – “Бала бакча жана мектеп үчүн эмерек сатып алуу” (513 балл), Ош облусунун Ноокат районундагы Н.Исанов АА, 150 000 сомго байге тапшырылды.
- 2-орун – “Жаштар сейил багын жана ФАПты тосмолоо” (510 балл), Талас облусунун Манас районундагы Кыргызстан АА, 100 000 сомго байге тапшырылды.
- 3-орун – “Таза суу менен камсыздоо үчүн суутүтүк трубасын сатып алуу” (505 балл), Жалал-Абад облусунун Сузак районундагы Ленин АА, 70 000 сомго байге тапшырылды.
- 3-орун – “Жаштар үчүн маалымат борборун түзүү” (505 балл), Баткен облусунун Кадамжай районундагы Бирлик АА, 70 000 сомго байге тапшырылды.
- Буга кошумча байгелүү орундарды конкурстун төмөнкү катышуучулары алды:
- 4-орун – “Калктын турмуш шартын жакшыртуу” (479 балл), Ысык-Көл облусунун Түп районундагы Арал АА, 30 000 сом байге тапшырылды.
- 4-орун – “Калк үчүн маалымат борборун уюштуруу” (478 балл), Ысык-Көл облусунун Тоң районундагы Улахол АА, 30 000 сом байге тапшырылды.
- 4-орун – “Исакеев айлындагы клубга жабдууларды алуу менен айылдагы жергиликтүү калктын маалыматтуулугун жогорулатуу” (475 балл), Нарын облусунун Кочкор районундагы Кочкор АА, 30 000 сом байге тапшырылды.
- 5-орун – “Балдардын жана жаштардын бош убактысы” (473 балл), Чүй облусунун Чүй районундагы Онбир-Жылга АА, 20 000 сом байге тапшырылды.
- 5-орун – “Тазалык – ден соолуктун кепили” (473 балл), Чүй облусунун Москва районундагы Александровка АА, 20 000 сом байге тапшырылды.

Жергиликтүү өз алдынча башкаруу чөйрөсүндөгү эксперттер “ЖӨБ элеси – 2030ду” талкуулашты

2016-жылдын 10-июнунда “Кыргыз Республикасында жергиликтүү өз алдынча башкаруунун элеси – 2030ду” иштеп чыгуу боюнча фокус-топтор форматында талкуу өттү. Иш-чарага КР Өкмөт аппаратынын, өкмөттүк түзүмдөрдүн, эксперттик жамааттардын, ММКнын жана бейөкмөт уюмдардын өкүлдөрү катышты.

Талкуунун жүрүшүндө фокус-топтун катышуучулары жергиликтүү өз алдынча башкаруунун өнүгүүсүнө бут тоскон көйгөйлөргө чакан талдоо жүргүзүштү. Ошондой эле бүгүнкү күндө өлкөдө жергиликтүү өз алдынча башкарууну өнүктүрүүнүн стратегиялык багыттары тууралуу сөз болду.

“ЖӨБдүн жаңы элесин иштеп чыгуудан мурда фокус-топтун катышуучулары жергиликтүү деңгээлде башкаруунун эффективдүү системасы катары “ЖӨБ” түшүнүгүн талкуулап алышты жана “ЖӨБ элеси – 2030га” “өзүн өзү уюштуруу” сөзүн кошууну сунушташты, - деп билдирди талкуунун алып баруучусу Дамира СУЛЬПИЕВА. – Фокус-топтун катышуучулары “негизи эле Кыргызстан үчүн ЖӨБ деген эмне?” деген суроого жооп издешти. Мында тараптардын ар биринде өз элеси бар болушу мүмкүн экени белгиленди. Ыйгарым укуктуу орган – ЖӨБ иштери жана этностор аралык мамилелер

боюнча мамлекеттик агенттиктин өзүнүн, өкмөттүн өзүнүн “элеси” бар”.

Ошондой эле эксперттер “ЖӨБ – бул болгону башкаруу аспабы, эң негизгиси – бул өз суроо-талаптары жана керектөөлөрү бар адам, ал жергиликтүү деңгээлде жакшы жашашы үчүн ушуну негиз катары кармаш керек” деп белгилешти.

Анткен менен катышуучулар “ЖӨБ элеси – 2030” формулировкасына төмөнкү сөздөрдү жана терминдерди кошууну сунушташты: “өзүн өзү уюштуруу”, “туруктуу система”, “финансы жана административдик жактан көз карандысыз ЖӨБ органдары”, “калктын турмуш шартын жакшыртуу багыт алган”, “турмуштун сапаты”, “өз маалында жана сапаттуу кызмат көрсөткөн”, “квалификациялуу кадрлар” жана “ЖӨБ жарандардын мамлекетке ишенимин камсыздайт”.

Талкуу “Жергиликтүү коомдун керектөөлөрүнүн негизинде айылдык аймактардын социалдык-экономикалык өнүгүүсү” долбоорунун алкагында өттү. Аталган долбоорду Эл аралык кызматташтык боюнча Германия коомунун (GIZ) “Жарандык коомду колдоо фонду” долбоору каржылайт жана Өнүктүрүү саясат институту ишке ашырат.

"Элдин үнү жана ЖӨБ органдарынын жоопкерчилиги: бюджеттик процесс" ДОЛБООРУНУН ЖАҢЫЛЫКТАРЫ

Монголиядан келген делегация бюджеттик процессте жарандык катышуу чөйрөсүндөгү кыргызстандык БӨУ тажрыйбасы менен таанышууда

ЭҮЖӨБОЖ Долбоорунун коомчулук менен байланыш боюнча адиси
Нургуль ЖАМАНКУЛОВА даярдады

2016-жылдын 26-майында Бишкекте ЭҮЖӨБОЖ Долбоорунун өкүлдөрү Монголиядан келген конокторго Долбоордун максаттары жана тапшырмалары, Кыргыз Республикасында аны ишке ашыруунун жыйынтыктары тууралуу айтып беришти. Ошондой эле жергиликтүү деңгээлде чечим кабыл алуу процессинде айкындуулукту жана жарандык катышууну камсыздоо жаатындагы учурдагы абал талкуу-

ланды. Монголиядан келген делегациянын жетекчиси, Монголиянын Президенттик аппаратынын жетекчисинин орун басары БАНЗААРАЙ Нэргуй буларды белгиледи: “Сапарыбыздын жүрүшүндө биз Кыргызстандын түз демократиянын уктук негиздерин жана чечим кабыл алууга жарандардын катышуусун камсыздоо жаатындагы тажрыйбасын үйрөнүп жатабыз. Монголия Президентинин демилгеси боюнча, биздин өлкөдө бийлик органдарынын калк алдындагы отчеттуулугун жогорулатууга жана жарандардын чечим кабыл алууга, жергиликтүү элдик ченем чыгаруучулукка катышуу укугун ишке ашырууга багытталган мыйзамдар кабыл алынган”. Бул сапарды децентралдаштыруу реформалары жана демократизациялоо процессинде Монголия Өкмөтүнө көмөктөшүүнүн алкагында Швейцариянын Өнүгүү жана кызматташтык агенттиги (SDC) уюштурду.

Чүй облусундагы 12 муниципалитеттин ЖӨБ органдары 840 816 сомго жабдуу алышты

“Берилген жабдуулардын жалпы суммасы 840 816 сомду түзөт жана өзүнө 60 бирдикти камтыйт: ноутбуктар, проекторлор, проекциялоо үчүн экрандар, үн күчөткүчтөр жана радиомикрофондор, - деп билдирди ЭҮЖӨБОЖ Долбоорунун муниципалитеттер менен иштердин координатору Алтынай БУЗУРМАНКУЛОВА. – Жабдуулар бюджеттик процеске калкты жана жергиликтүү деңгээлде чечим кабыл алууга тартуу процессинде ЖӨБ органдарына көмөктөшүү максатында берилди. Бюджет долбоору жана аны аткаруу, катуу тиричилик калдыктарын чогултуу жана чыгаруу боюнча коомдук угуулар өңдүү коомдук иш-чараларды уюштуруу жана өткөрүү да мунун ичинде бар. Мындан тышкары ЖӨБ органдары жергиликтүү кеңештер жана жарандык коом уюмдарынын өкүлдөрү менен биргеликте конкурстарды, фестивалдарды жана башка коомдук

иш-чараларды өткөрүп келет. Булардын баары калк менен жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары ортосунда диалог куруу, жергиликтүү деңгээлде чечим кабыл алууда калктын керектөөлөрүн эсепке алуу үчүн жагымдуу чөйрөнү түзүүгө көмөктөшөт. Ушуну менен бирге Долбоор уюштурган конкурстарга катышып, жеңип алып ушундай жабдуу алуу мүмкүнчүлүгү бардык муниципалитеттерде бар”. Жабдуулар “Жарандардын бюджеттик процеске катышуусу” темасына өткөрүлгөн бир күндүк тренингдердин жүрүшүндө берилди. Бул тренингге эки жүздөн ашык киши катышты. Алардын арасында айыл өкмөттүн жана мэриянын адистери, жергиликтүү кеңештердин депутаттары, айыл старосталары, ошондой эле Демилгелүү топтордун жана Биргелешкен мониторинг жана баалоо топторунун (БМЖБ) мүчөлөрү катышты.

Жооптуу катчы ЖӨБ иши тууралуу баарын билет, бирок кайрадан билим алууну пайдалуу деп эсептейт. Атугүл маалыматтык такталарды толтурганды үйрөнүүдө

Кызыл-Туу айыл өкмөтүнүн жооптуу катчысы В. ШАТЕМИРОВАнын айтымында, ар бир жооптуу катчы жергиликтүү өз алдынча башкаруунун иш өзгөчөлүгүн баарынан да жакшы билет. Бул чындык. Бирок ошону менен бирге иштин конкреттүү өңүттөрүн терең баамдоо, чоо-жайын изилдөө атугүл жооптуу катчыларга да ишин жакшыртууга жардам берет. Бул “ЖӨБ: коомдук ресурстарды ачык-айкын башкаруу” тренингинин жүрүшүндө

дагы бир жолу тастыкталды. Аталган тренинг 2016-жылдын 30-июнунан 8-июлуна чейин Чүй облусунун 61 муниципалитетинин 129 өкүлү үчүн өткөрүлдү. Тренингдер коомдук ресурстарды башкарууда ЖӨБ органдарынын ишинде айкындуулукту камсыздоо максатында уюштурулду. Тренингге АӨ адистери, айылдык кеңештин депутаттары, БМЖБ тобунун, демилгелүү топтордун өкүлдөрү чакырылды.

“Тренер катары биздин алдыбызда аткарышыбыз керек болгон бир нече тапшырма турду, - деп айтып берди “Элдин үнү жана ЖӨБ органдарынын жоопкерчилиги: бюджеттик процесс” Долбоорунун жарандык катышуу боюнча адиси, тренер Айнура БАЛАКУНОВА. – Биринчи кезекте бул – катышуучуларды коомдук ресурстарды башкарууда айкындуулукту камсыздоо жаатындагы мыйзам чыгаруу базасы менен тааныштыруу жана аларды башкарууда айкындуулукту камсыздоо механизмдерин карап чыгуу. Экинчиден, тренингдин соңунда катышуучулар маалымат менен алмашуу жана коомдук ресурстарды башкарууда айкындуулукту камсыздоо боюнча жарандык катышуу боюнча пландардын долбоорлорун иштеп чыгыш керек болчу. Бул ишке ашты. Катышуучулардын курамы да чеке жылытарлык болду – жалпы катышуучулардын 74 пайызын аялдар түздү”.

Тренинге Долбоордун 12 максаттуу муниципалитетинен (Ак-Башат, Бурана, Кызыл-Туу, Кочкорбаев, Боролдой, Күн-Туу, Гроздь, Александровка, Юрьевка, Фрунзе, Таш-Мойнок айылдык аймактары жана Кемин шаары) жана максаттуу эмес 49 муниципалитетинен (Сокулук, Аламүдүн, Ысык-Ата, Москва жана Кемин райондору) 129 киши катышты. Окуу процессинде алар коомдук ресурстарды башкарууда ЖӨБ органдарынын ишинин айкындуулугун камсыздаган ченемдик укуктук актылар менен таанышып чыгышты. Алар: КР Конституциясынын беренелери, Бюджеттик кодекс, “Ченемдик укуктук актылар жөнүндө” Мыйзам, “Жарандардын кайрылууларын кароо тартиби жөнүндө” Мыйзам, Жергиликтүү жамааттын Уставы, Жергиликтүү кеңештин Регламенти жана “Мамлекеттик органдардын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын карамагында болгон маалыматтарга жеткиликтүүлүк жөнүндө” Мыйзам.

Ошондой эле катышуучулар айкындуулукту камсыздоонун аспаптары менен таанышып чыгышты. Алар: коомдук угуулар, чогулуштар, такталар, интернет сайттар, бюллетендер, демилгелүү топтор, Биргелешкен мониторинг жана баалоо топтору, маалымат менен алмашуу жана жарандык катышуу

боюнча план. Башкача айтканда катышуучулар билимин практикалык аспаптар менен бекемдеп алышты. Бул болсо ЖӨБ органдарына өз ишинде жоопкерчиликтүү болуп, жергиликтүү жамаат алдында ачык-айкын болууга жардам берет.

Тренингдердин жүрүшүндө маалымат такталарында жайгаштырыла турган, Долбоор бардык 12 максаттуу муниципалитет үчүн техникалык колдоо катары даярдаган документтердин түрлөрү талкууланды.

“Жергиликтүү өз алдынча башкаруунун иши жана жарандык катышуу тууралуу жарандарга маалымат жеткирүү боюнча ишти пландоо – мыкты акыл болду. Биз бул тууралуу баарын эле билебиз деп ойлойбуз. Бирок иш жүзүндө, технологиялар, мыйзамдардын талаптары менен тааныша келгенде өзүнчө пландоо иши зарыл болгонун түшүнөт экенсиң. План ЖӨБ органдарынын мындан да эффективдүү ишине көмөктөшөт деп эсептейм”, - деп айтты Москва районунун Предтеченка айылдык аймагынан келген катышуучу.

Сокулук районунун Кызыл-Туу айыл өкмөтүнүн жооптуу катчысы ШАТЕМИРОВА В.: “Билим алууну уланта бериш керек. Убакыт алга кете берет, аны менен бирге мыйзамдарда да өзгөрүүлөр болуп турат. Бир караганда, ЖӨБ чөйрөсүндөгү иш тааныш, бирок окуунун темасына тереңирээк сүңгүп киргенде көп жаңы нерсени билет экенсиң. Мисалы, маалымат такталарын жасалгалоо”.

Мамлекеттик жана муниципалдык кызмат чөйрөсүндө мыйзам алдындагы актылардын долбоорлору талкууланды

2016-жылдын 20-июлунда Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик кадр кызматы (МКК) “Мамлекеттик жарандык кызмат жана муниципалдык кызмат жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Мыйзамы боюнча ченемдик укуктук актылардын долбоорун талкуулоо боюнча конференция өткөрдү. “Мамлекеттик жарандык кызмат жана муниципалдык кыз-

мат жөнүндө” жаңы Мыйзам 2016-жылдын 7-июнунан тартып күчүнө кирди.

Конференцияга Кыргыз Республикасынын Президенттик аппаратынын, Кыргыз Республикасынын Өкмөт аппаратынын, эл аралык уюмдардын (ПРООН, БУУ) өкүлдөрү, мамлекеттик органдардын статс-катчылары катышты. Аталган иш-чара ПРО-

ОНдун жана Кыргыз Республикасындагы БУУнун Адам укуктары боюнча Жогорку комиссарынын башкармалыгынын, Швейцария Өкмөтү каржылаган жана Өнүктүрүү саясат институту (ӨСИ) ишке ашырган “Элдин үнү жана ЖӨБ органдарынын жоопкерчилиги: бюджеттик процесс” Долбоорунун колдоосу менен уюштурулду.

Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик кадр кызматынын директору Нурханбек МОМУНАЛИЕВ белгилегендей, “Мамлекеттик жарандык кызмат жана муниципалдык кызмат жөнүндө” жаңы Мыйзамдын кабыл алынышына байланыштуу мыйзам алдындагы актыларды иштеп чыгуу зарылчылыгы пайда болду. Алар мамлекеттик жана муниципалдык органдардын күнүмдүк ишинде Мыйзамды тууралуу колдонуу маселелерин жөнгө салат.

“Бүгүнкү күндө Мамлекеттик кадр кызматына караштуу түзүлгөн, курамына мамкызматчылар, юристтер жана көз карандысыз эксперттер кирген жумушчу топтор бир катар документтердин долбоорлорун иштеп чыгышты. Алар бүгүнкү ишчаранын жүрүшүндө талкууланды, - деп айтты Н. МОМУНАЛИЕВ. – Бүгүнкү күндө мамлекеттик жарандык кызмат жана муниципалдык кызмат мамлекеттик башкаруу механизмдинде өзгөчө орунду ээлейт, мамлекеттик саясаттын максаттарына жетүү жана сапаттуу кызмат көрсөтүүлөрдү камсыздоо үчүн өзөктүк стратегиялык ресурс болуп эсептелет. Мыйзам алдындагы актылар канчалык сапаттуу иштелип чыкканынан мамлекеттик жарандык кызматтын жана муниципалдык кызматтын ишинин эффективдүүлүгү көз каранды”.

ӨСИ башкаруу төрайымы Надежда ДОБРЕЦОВА өз сөзүндө МКК тарабынан жаңы мыйзамдын ийгиликтүү аткарылышына багытталган ишаракеттер канчалык маанилүү болгонун жана өз убагында жасалып жатканын белгиледи.

“Өнүктүрүү саясат институту мамлекеттик эмес уюм болуп эсептелет. Бирок биздин миссиябыз – адамдын татыктуу жашоо укугун ишке ашырууда жергиликтүү жамааттарга жана башкаруу органдарына көмөктөшүү. Узак убакыттан бери муниципалдык кызматчылар мамлекеттик кызматчыларга салыштырмалуу дискриминацияга дуушар болуп келген жана бул региондордун өнүгүүсүнө терс таасирин тийгизген. Жаңы мыйзам бул көйгөйдү чечет. Анткени бул мыйзам – адамдар үчүн мамлекетти түптөөгө жасалган чоң кадам.

Эми карьералык өсүшкө, бирдей маянага, ротация мүмкүнчүлүктөрүнө, кадрлар резервине кошууга карата бирдей мамиле жасалып, мунун арты менен муниципалдык кызмат кесиптик кызмат системасына кошулууда. Ошону менен бирге ЖӨБ органдарынын функциясына жана ыйгарым укуктарына кандайдыр бир кол салуулар болбойт.

2012-жылдын 1-ноябрында МКК менен түзүлгөн Кызматташуу тууралуу Меморандумдун алкагында Швейцария Өкмөтү каржылаган “Элдин үнү жана ЖӨБ органдарынын жоопкерчилиги: бюджеттик

процесс” долбоорунун атынан Өнүктүрүү саясат институту 2013-2017-жылдарга КРда мамлекеттик жана муниципалдык кызматчыларды окутуу системасын өнүктүрүү Программасын жана МКК бекиткен бир катар башка маанилүү документтерди иштеп чыгууга жигердүү катышты. Биз ошондой эле муниципалдык кызматчыларды окутуунун жаңы моделин биргелешип пилоттук тестирлөөдөн өткөрдүк. Биз Ысык-Көл жана Жалал-Абад облустарындагы 400 муниципалдык кызматчы арасында окууга болгон муктаждыкты баалоо жана анализдөө боюнча изилдөө жүргүздүк. Ошол изилдөөнүн негизинде муниципалдык кызматтын актуалдуу маселелери боюнча темалар аныкталып, 9 окуу модулу иштелип чыкты. Бул модулдардын авторлору конкурстун жыйынтыгында тандалып алынган эки билим берүүчү уюмдун мугалимдери үчүн тренинг өткөрүштү (“тренерден тренерге”). 2014-жылдын жай мезгилинде 70 адамдан турган 4 окуу тобу үчүн пилоттук окуу өткөрүлдү.

Биздин Долбоор Кыргыз Республикасынын мамлекеттик жана муниципалдык кызматчыларын окутуу системасын өнүктүрүү боюнча жаңы Программаны иштеп чыгууга жигердүү катышуусун улантууда.

Мамлекеттик кадр кызматы жасаган көлөмдүү ишти, мамлекеттик жана муниципалдык кызматтарды жалпысынан өнүктүрүүдө түрдүү тараптардын аракеттерин бириктирүүдө анын жетекчилигинин маанилүү жана аныктоочу ролун өзгөчө белгилегим келет. МКК эффективдүү секторлор аралык өз ара аракеттешүүнүн үлгүсүн көрсөтө алды. Мында ведомстволук кызыкчылыктар жолунан чыгып, өлкөнүн жана анын жарандарынын кызыкчылыктары үчүн реформа жүргүзүп, көз карандысыз экспертизанын жана жарандык коомдун пикирин эсепке алды. Менимче, реформа жасагандан тышкары МКК мамлекет менен коомдун өнөктөштүгүнүн жаңы форматын түздү”.

Конференциянын жүрүшүндө катышуучулардын талкуусуна төмөнкүлөрдүн долбоорлору коюлду:

- “Мамлекеттик органдардын статс-катчылары жөнүндө”, “Администрациялык кызматтар топторуна типтүү квалификациялык талаптар жөнүндө” Жоболор, Бош администрациялык кызмат ордун ээлөө боюнча конкурс өткөрүү тууралуу Жобого киргизилип жаткан өзгөртүүлөр жана толуктоолор,
- Кыргыз Республикасынын мамлекеттик жана муниципалдык кызматчыларынын ишине натыйжалуулуктун негизги көрсөткүчтөрүн пайдалануу менен баалоо жүргүзүүнүн тартиби жөнүндө Жобо жана анын кызматчылардын мотивациясына тийгизген таасири (баалоо, карьералык пландоо, эмгек акы),
- Кадрлардын Улуттук жана ички резервдерин түзүү жана иштетүү тартиби жөнүндө Жобо,
- Мамлекеттик жаранды кызматчылардын жана муниципалдык кызматчылардын ротация тартиби жөнүндө Жобо.